

نەزەر

2017-يىللىق 1-سان ئومۇمىي 1-سان

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى ھېساپلىنىدىغان شائىر، يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 1923-يىلى ئىيۇلدا قۇمۇل شەھىرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەدەبىيات ساھەسىگە 1940-يىللىرى شېئىر ئارقىلىق كىرگەن. ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ ئىزچىل تۈردە شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ ساھەدە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەن، شۇنداقلا ئۇيغۇر ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى ۋەكىللىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. ئۇنىڭ «تاك شاماللىرى»، «ياخشى»، «مەن ئاق بايراق ئەمەس» قاتارلىق شېئىرلىرى، «ئۇلۇغ ئانا ھەققىدە چۆچەك»، «قەشقەر كېچىسى» قاتارلىق داستانلىرى، ئالدىنقى ئەسىرىنىڭ باشلىرىدىكى ئىنقىلابلارنى يورۇتۇپ بەرگەن «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن» ناملىق رومانلىرى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. ھۆرمەتلىك ئەدىب 1995-يىلى 5-ئۆكتەبىر ئۈرۈمچىدە 72 يېشىدا بىز بىلەن ۋىدالاشتى.

ئىز

ئابدۇرىھىم ئۆتكۈر

ياش ئىدۇق مۈشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز،
ئەمدى ئاتقا مىنگۈدەك بوپ قالدى ئەنە نەۋرىمىز.

ئاز ئىدۇق ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ماڭغاندا بىز،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدىق قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز.

قالدى ئىز چۆللەر ئارا گاھى داۋانلاردا يەنە،
قالدى نى-نى ئارىسلانلار دەشت-چۆللەردە قەۋرىسىز.

قەۋرىسىز قالدى دېمەك يۇلغۇن قىزارغان دالدا،
گۈل چېچەككە پۈركىنەر تاڭلا باھاردا قەۋرىمىز.

قالدى ئەل، قالدى مەنزىل، قالدى يىراقتا ھەممىسى،
چىقسا بوران كۆچسە قۇملار ھېچ كۆمۈلمەس ئىزىمىز.

توختىماس كارۋان يولىدىن، گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق،
تاپقۇسى ھېچ بولمىسا بۇ ئىزنى بىركۈن نەۋرىمىز يا چەۋرىمىز.

ژۇرنىلىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈركىي مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال. مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بىۋاستە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر
2. ئىجادىي ئەسەرلەر
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال-تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار
5. ئۇيغۇرلار تەسۋىرلەنگەن رەسىملەر، فوتو-سۈرەت، ھەجۋىي رەسىملەر
6. مەلۇم رايونلاردىكى ئۇيغۇر ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر uyjournal@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلار (ئاپتورى، ژانىرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانىرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرىغا قاراپ ئۈچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۈچۈن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۈرۈلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل-يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇش كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتورىدىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالىسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنىغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنىلى بولۇپ، ئەرەب ھەرپلىرى، لاتىن ھەرپلىرى، سىلاۋىيان ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرنىلىمىزدىن پايدىلىنالىشى ئۈچۈن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ يىللىق توپلام شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممىۋى كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ. ھۆرمەت بىلەن: ئىزدىنىش ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

ئىزدىنىش ژۇرنىلى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятига Бәғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwersal Edebiy Jurnal
www.uyguredebiyati.net

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر خاتىرىسىگە

- تەرجىمىھال ئىچ مۇقاۋا
ئىز ئىچ مۇقاۋا
ئۇچراشقاندا 1
رۇبائىيلار 1
قەرزىم بار مانناپ قاسىم (قىرغىزىستان) 3

بالىلارغا ئاتاپ

- شوخ بالىلارغا بۇغدا ئابدۇللا 10
قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ جېنىم دادا پەرھات ئىلياس 11
قاغا بىلەن قارلىغاچ زىرىدىن تۇرسۇن 33

ھېكايىلەر باغچىسى

- ئاقىللار كېڭىشى دىلدار ئەزىز (ئامېرىكا) 4
قوش مەسچىت مەمتېلى زۇنۇن 39
ئۇيغۇرچە سۆزلىشىش ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە) 4
ئەسلەش نەسىرىدىن داۋۇت (قىرغىزىستان) 4

شېئىرىيەت گۈلزارى

- دېھقان بولماق تەس روزى سايىت 13
پال دىلنۇر رەيھان (فىرانسىيە) 16
ئۇ كېلىدۇ خەندان 24
تۆت شېئىر گۈلنارە ئابلىز (قازاقىستان) 25
سېنىڭ سۈرىتىڭ ئەرمەن (تۈركىيە) 26
شېئىرلار سابىرەم ئەنۋەرۇۋا (قازاقىستان) 27
شەخسىيەتچىگە مەرسىيە راۋۇق پارفى (ئۆزبېكىستان) 29
مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
بىر ئېغىز سۆز مۇھەممەد سىدىق نورۇز (قىرغىزىستان) 30
ئىنسان بىر يۇتۇم نەجىپ فازىل كىسا كۈرەك (تۈركىيە) 30
تۈركىيىدىن ئۇيغۇرۇللاھ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
قوشاقلار ئابدۇلجان ئازىمباقىيېۋ (قازاقىستان) 31
ئوغلۇمغا خەرىيىنىسا تۇردى (قىرغىزىستان) 31
ئەلىشىر نەۋائىي غەزەللىرىدىن فۇرقەت تەييارلىغان 32

ISSN: 2602-389X

2017 - يىللىق 1 - سان

ئومۇمىي 1 - سان

ژۇرنال مەسئۇلى، مۇھەررىرى

مۇرات ئورخۇن

تەھرىر ھەيئىتى

- ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)
ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)
رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)
ئەكبەر جان باۋۇدۇن (قىرغىزىستان)
مەغفىرەت كامال (تۈركىيە)
راھىلە قەشقىرى (تۈركىيە)
ماھىرە چالىك (تۈركىيە)
دىل رەيھان (فىرانسىيە)
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)
مولوتجان توختاخىنۇۋ (قازاقىستان)
سابىرەم ئەنۋەرۇۋا (قازاقىستان)
ئايىپكە تەۋىپىق (تۈركىيە)
ئازاد روزى (تۈركىيە)
ئارزۇ غەمكۈز (گوللاندىيە)
لۇتىپۇللا بىلىگ (تۈركىيە)

خەتتات

نۇر ئەفۋان

بەتچىك

ئالىمجان ئىبراھىم

- 32 ئايرىلىش تەۋپقە (تۈركىيە)
- 34 شېئىرلار مولوتجان توختاخۇنۇ (قازاقىستان)
- 36 ئۈچ تىل بەدرى راھىمى ئەيۈپۇغلى (تۈركىيە)
- تۈركچىدىن مۇھەممەتئېلى نىياز ئۇيغۇر بەگ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 44 شېئىرلار ئابدۇلجان ئازىباقيى (قازاقىستان)
- 18- سونېت ۋېليام شېكسپېر (ئەنگىلىيە)
- ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى
- 52 يۇرتىمىزنىڭ مەھمۇد دەرۋىش (پەلەستىن)
- ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ تەرجىمىسى
- ئۆلۈم كەتلىن كالدېما (ئىستونىيە)
- ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى
- 55 جۈپ ئات ئابدۇللا توقاي (تاتارىستان)
- فەرۇق تاران ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 59 شېئىرلار ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە)
- 60 يەكشەنبە كۈنى نىزار قەبىئىي (سۈرىيە)
- تۈركچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 61 بۇ ۋەتەن كىمنىڭ ئورخان شاھىق گۆكياي (تۈركىيە)
- تۈركچىدىن ئەفۋان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 61 بىر قارابوران ئاتاۋول بەھرام ئوغلى (تۈركىيە)
- تۈركچىدىن ئەفۋان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 62 ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن گ. مېند، ئوتتويو (موڭغۇلىيە)
- ئىنگلىزچىدىن زىننۇرە تەرجىمىسى

- مايا بۆشۈكىدە كۆرگەنلىرىم مۇستافا ئاكسۇ (ئامېرىكا)
- 17 «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بىلەن ھازىرقى زامان تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)
- 46 بۇ سان ژۇرنالدىكى بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ مەنىسى مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)
- 71

- 68 قازاقىستان «ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» ھەققىدە كىتاپ تونۇشتۇرۇش: قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى
- 70

- تالمۇد، سوقرات ۋە مورېدىن چىققان ئىككى كىشى نازۇگۈل قۇتلۇق تەييارلىغان
- 12 ئىككى چۆچەك دىلرايا روزىيېۋا (قازاقىستان) تەييارلىغان
- 37 يۇمۇرلار مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان
- 51 ئۇيغۇرچە - تۈركچە سېلىشتۇرما ماقال - تەمسىللەر مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)
- 57 ئۆزبېكچە ماقال - تەمسىللەردىن ئارىيەلەر مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان
- 63

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنى ئەسلەپ

ئۇچراشقاندا

دېدىم دېڭىز نەدۇر؟ دېدى قەلبىمدۇر،
دېدىم رەنا نەدۇر؟ دېدى لېۋىمدۇر.
دېدىم شېكەر نەدۇر؟ دېدى تېلىمدۇر،
دېدىم بىر ئاغزىمە؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم زەنجىر تۇرار، دېدى بوينۇمدا،
دېدىم ئۆلۈم باردۇر، دېدى يولۇمدا.
دېدىم بىلەزۈكچۇ؟ دېدى قولۇمدا،
دېدىم قۇرقارمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم نىچۈن قورقماسسەن؟ دېدى تەڭرىم بار،
دېدىم يەنىچۇ؟ دېدى خەلقىم بار.
دېدىم يەنە يوقمۇ؟ دېدى روھىم بار،
دېدىم شۇكرانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم ئىستەك نەدۇر؟ دېدى گۈلۈمدۇر
دېدىم چىلىشماققا؟ دېدى يولۇمدۇر.
دېدىم ئۆتكۈر نىمەڭدۇر؟ دېدى قۇلۇمدۇر،
دېدىم ساتارمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

سەھەر كۆرگەن چېغىم كۆزۈڭ سۇلتانىنى،
دېدىم سۇلتانمۇ سەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.
كۆزلىرى يالقۇنلۇق، قوللىرى خېنىلىق،
دېدىم چولپانمۇ سەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم ئىسمىڭ نىمە؟ دېدى ئايخاندىر،
دېدىم يۇرتۇڭ قەيەر؟ دېدى تۇرپاندىر.
دېدىم باشىڭدىكى؟ دېدى ھىجراندىر،
دېدىم ھەيرانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم ئايغا ئوخشار، دېدى يۈزۈمۇ؟
دېدىم يۈلتۈز كەبى، دېدى كۆزۈمۇ؟
دېدىم يالقۇن چاچار، دېدى سۆزۈمۇ؟
دېدىم ۋولقانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

دېدىم قىياق نەدۇر؟ دېدى قاشىمدۇر،
دېدىم قۇندۇز نەدۇر؟ دېدى ساچىمدۇر،
دېدىم ئون بەش نەدۇر؟ دېدى ياشىمدۇر،
دېدىم جانانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق-ياق.

رۇبائىيلار

ئەجەب بىر گۆش ئىكەن بۇ يۈرەك دېگەن،
ھەر تەندە ھەر خىل ھېس قىلار ئىكەن.
ئەگەر ئۇ ئىچىمىسە ۋىجدان شارابى،
ئىلغىدا ئېسىقلىق سېسىق گۆش ئىكەن.

شېئىر يازماق ئاسان، ھەق سۆزلىمەك تەس،
شائىرغا ھېرىس تاما بولمىغاي ھەۋەس.
يازغاننى قەدىرلە ئاۋۋال سەن ئۆزۈڭ،
سېتىپ خەجلىگىلى ئۇ تاۋار ئەمەس.

※ ※ ※

※ ※ ※

ئۆتتە يېرىم قىلماق تۇرمۇشتا بار ئىش،
بىلىمنى ئۆتىنىگە ئالماقلىق خار ئىش.
بىراۋنىڭ تونىدا تەرلەيمەن دېمەك
ۋىجدانلىق كىشىگە بىر ئۆمۈر ھار ئىش

※ ※ ※

يالغانچىنىڭ تىلى چېچەكسىز پېلەك،
چېچەكسىز پېلەكتە نە قىلسۇن خەمەك.
ئۇزارغانسېرى ئۆز ئىگىسىنى
بوغىدۇ يىلاندىك بولۇپ چەمبىرەك.

※ ※ ※

ئاسمانغا نەزەر سال يۇلتۇز بىساناق،
ئۈسۈشمەي ئۆتىدۇ ئەزەلدىن ئىناق.
جاھان كەڭرى دوستۇم يېتەر ھەممىگە،
ئادەمگە ياراشماس سۆڭەك تالاشماق

※ ※ ※

ئەل ئۈچۈن يۈگۈرتسەڭ قەغەزدە قەلەم،
تاغلارنىڭ بېشىغا تىكەرسەن ئەلەم.
ۋە لېكىن سۇ قوشۇپ قويساڭ سىياھقا،
ئىزلىرىڭ تېز ئۆچۈپ، چېكەرسەن ئەلەم.

※ ※ ※

شۆھرەت كەمىرىگە ئۇزاتقۇچە قول،
ئوتۇنچى بوۋاينىڭ ئارغامچىسى بول.
تاجدارلارنىڭ تاجىسىنىڭ كۆزى بولغۇچە،
كۆكلەم يامغۇرىنىڭ بىر تامچىسى بول.

سايلام بىلەن كىشى تۆرگە چىققان بار،
دۆلەت قۇشى قونسا ئەمەل تۇتقان بار.
ۋە لېكىن ئاللىملىق مەرتىۋىسىنى
رىيازەت چەكمەستىن قاچان تاپقان بار؟

※ ※ ※

تۇغۇلغاندا تەڭ ئىدۇق تەڭرى ئالدىدا،
ۋە لېكىن تەڭ ئەمەس دەۋر ئالدىدا.
كۆرەڭلەپ كەتمىگىن ئامەتلىرىڭدىن،
تەڭ بولىمىز ئاخىرى يەنە قەبرە ئالدىدا.

※ ※ ※

مەجنۇنتال قەددىنى ئېگىپ مۇلايىم،
سۇ بەرگەن ئۆستەڭگە قىلىدۇ تازىم.
سۈت بېرىپ ئۆستۈرگەن ئانا ئالدىدا،
بۇرچىمىز قانچىلىك ئويلايلى دائىم.

※ ※ ※

تاھىرغا ئۆزىنىڭ زۆھرەسى ياخشى،
مەجنۇنغا ھۆردىنمۇ لەيلاسى ياخشى.
مېنىڭ بۇ سۆيگۈگە چاڭقاق قەلبىمگە،
ۋەتەن گۈلزارىنىڭ رەناسى ياخشى.

※ ※ ※

چېۋىنىڭ قانىتى ئايىنى ياپالماس،
چۈمۈلە ھارۋىنى يولدىن توسالماس.
ئالغانچە يەردىكى قۇياش نۇرىنى،
مىڭ ھارۋا توپىمۇ ھەرگىز كۆمەلمەس.

※ ※ ※

شادلىق بىلەن قاينۇ قوشكېزەك ئىمىش،
مۆلدۈرگە باھارۇ-كۈز بىردەك ئىمىش.
ئوتۇقتا يوق دېمە ئوڭۇشسىزلىقنى،
كىشىلىك ھاياتى شۇ دېمەك ئىمىش.

بىلمەكتىن مۇراد، نام - شۆھرەت ئەمەستۇر.
شۆھرەتكە ئىنتىلىش رەزىل ھەۋەستۇر.
بىلگەننى دان قىلىپ ئېتىزغا چاچساڭ،
ھوسۇلى ئەلگە بولسا، ئۇشبۇ بەستۇر.

ياشلىق ھەر كىشىنىڭ گۈلىستان بېغى،
ھەر تاڭدا بۇلۇننىڭ ناۋاكەش چېغى.
بىر قاچا سۈت بولسا بۇ ئۆمۈر دېگەن،
ياشلىقنىڭ شۇ سۈتنىڭ قايىمىقى، يېغى.

※ ※ ※

دۇئا قىلسا ھەر ۋاخ مۆمىن مۇسۇلمان،
تىلەيدۇ دوزاختىن بولماقنى ئامان.
ۋە لېكىن دوزاخنىڭ ئۆزى ئېيتارمىش،
«مەن ئۆزۈم قورقىمەن ناداندىن يامان».

※ ※ ※

گەر نادان ئۈگەتسە ساڭا ئەقىل-دانش
كۈلۈپ قويغىن ئاڭا سەن قىلما كايىش.
ئىشەكنىڭ بىمەھەل ھاڭراپ تاشلىشى،
ئاتوم دەۋرىدىمۇ، تۇرمۇشتا بار ئىش.

ئالتۇن ھەل يالاتساڭ كېسەكتۈر كېسەك،
گەر ھالۋا بەرسەڭمۇ تېزەكلەر ئېشەك،
كۆرۈمسىز شۇ پىلە قۇرۇتقا باق،
يەپ ئاددىي يوپۇرماق بېرىدۇ يىپەك.

※ ※ ※

كۆڭۈل بوستانغا جاھان سىغىدۇ،
جاھان تۇرماق ھەتتا ئاسمان سىغىدۇ.
مۇبادە رەشك-ھەسەت قاپلىسا ئۇنى،
تېرىقنىڭ قاسرىقىمۇ ئاران سىغىدۇ.

※ ※ ※

سۇۋادان تېرەككە تاش ئاتماس كىشى،
سەۋەب شۇكى يوقتۇر ئۇنىڭ يېمىشى.
يېمىشلىك دەرەخكە تەگكەچ كۆپ تاياق،
ھەمىشە يېرىقلىق تۇرىدۇ بېشى.

قەرزىم بار*

(ئا. ئۆتكۈرگە ئاتاپ)

مانناپ قاسىم (قىرغىزىستان)
(1932—2009)

شاراپ ئىچەي زۈرەك تولۇپ قانغۇچە،
ئىچىم تولغان پۇغان، ھەسرەت ئەزىم بار.
مېنى بېقىپ، تەربىيەلەپ چوڭ قىلغان،
ئەل ئالدىدا ئۆتەلمىگەن قەرزىم بار،

ۋۇجۇدۇم جۇش ئۇرۇپ قاينايدۇ قېنىم،
كۈرەشكە ئۈندەيدۇ بىر ئالىي ئىستەك.
قەپەزنىڭ ئىچىدە تىترەيدۇ تېنىم،
قىساس ئوتى بىلەن ياتىدۇ زۈرەك!!!
1986— زېلى، بىشكېك

سەن يۈرسەن ئۆز يۇرتىڭدا تەنتىرەپ،
مەن يۈرىمەن ئۆزگە يۇرتتا تەنتىرەپ.
ھەر ئىككىمىز بىر قوساقتىن ئېدىققۇ!
تەغدىر ئەجەپ ئايرىۋەتتى ھەر تەرەپ.

ساقى، قۇيغۇن شارابىڭنى دەردىم بار؟
ئەسەرلەرگە داۋايىم بار، دەستىم بار.
بىزنى شۇنچە ۋەيران قىلغان، خار قىلغان،
زامانلارنىڭ قانۇنىدا قەستىم بار.

* «قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنەلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى.

ئاقىللار كېڭىشى*

دىلدار ئەزىز (ئامېرىكا)

زادى قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى كەڭ ئىستېمالچىلارغا بىلدۈرمىسەك بولمايدۇ. شۇ قاتاردا ئۆزىمىزنىڭمۇ بۇ ھەقتىكى كۆز قاراشلىرىمىزنى بىرلىككە كەلتۈرۈۋېلىشىمىز كېرەك. چۈنكى بىز خەلقىمىزنىڭ نېمىنى قانداق ئىستېمال قىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان مۇھىم ئورگان.

— شۇنداق، - دېدى قېرىلىق يېتىپ، يۈزلىرى خۇددى شاپتۇل قېقىدەك قورۇلۇپ كەتكەن، ئېگەكلىرى ۋە گەدەن گۆشلىرى قاتلاشقان يېغىن رەئىسى قېلىن، گۆشلۈك كالىپۇكىنى ئۆمەللەپ تۇرۇپ، — باقىيوق توغرا ئېيتىدۇ. ئەمىسە ئالدى بىلەن بىز شۇنى مۇھاكىمە قىلايلى. — ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا تازا كېرىلىپ بىرنى ئەسنۋەتكەندىن كېيىن ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ قويدى.

— تۇخۇم ئەسلىدە، — دەپ سۆزىنى باشلىدى يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆز ئەينەك تاقاپ، قويۇق، پارقىراق ئاق چاپلىرىنى ئارقىسىغا چىرايلىق ياتقۇزۇپ تارۋالغان ئالىم سۈپەت كىشى، — بىر تەرىپى ئۇچلۇقراق، يەنە بىر تەرىپى ياپىلاقراق كەلگەن،

— ئەپەندىلەر، - قېنى ئالىم ئەپەندىلەر، كەڭ كۆشادە پىكىر بايان قىلىشايلى. تۇخۇمنى قانداق يېيىش» توغرىسىدىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىمىز ھازىر باشلاندى. دېدى يېغىن رەئىسى گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ

— توختاڭلا، توختاپ تۇرۇڭلا تەتقىقاتچى ئەپەندىلەر، — دېدى ئىشىككە ئۇرۇلغىنىچە ئالدىراش تالادىن كىرىۋاتقان باقايوف. ئاندىن ئۇ قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان سومكىسىنى شىرە ئۈستىگە قويدى. دە، تۆش يانچۇقىدىن تومۇر تاغىقىنى چىقىرىپ تاقىر بېشىدىكى خۇددى شورلاڭدا يىگىلەپ قالغان كۆچەتتەك نەچچە تاللا چېچىنى بەخىرامان تاراپ چىققاندىن كېيىن ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى: — ئەڭ يېڭى بازار ئۇچۇر مەلۇماتىدىن خەۋەر تېپىشىمىزچە، بۇ يىل بىزدە تۇخۇمدىن مول ھوسۇل ئېلىنىپتۇ. نەچچە يۈز مىليون توننا تۇخۇم ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشتىيىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۈگۈن تۇخۇمنى قانداق يېيىش مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشتىن بۇرۇن، تۇخۇمنىڭ

* ئاپتونۇمنىڭ 1991-يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ۋىجدان تارازىسى ئالدىدا» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى

شۇلارغا ئوخشاش ئوتتۇرىسىدىن چېقىپ يېيىشىمىز كېرەك.

يېغىن ئەھلى بۇ ھېسسىياتچان ئالىم كىشىنىڭ كۆز ياشلىرىدىن تەسىرلەندىمۇ، بىر پەس جىم بولۇپ قېلىشتى.

— خانىملار، ئەپەندىلەر، — كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قايتىدىن ئۆزىگە مەركەزلەشتۈرمەكچى بولدى باقىيوف. — ئادەمنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرى كىشىنىڭ ئېسىدىن زادىلا چىقمايدىكەن، ئېسىمدە قېلىشىچە، مەن كىچىكىمدە مەھەللىمىزدىكى داۋۇت توخۇچىدىن توخۇمنىڭ تۇخۇمنى قانداق تۇغدىغانلىقىنى ئۆز قۇلقىم بىلەن ئاڭلىغانمەن. ئۇ ھەتتا خورازنىڭمۇ تۇخۇم تۇغقىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتەكەن، دەڭلا. خوراز تۇغۇت ئازابىدا بەك قىيىنلىق كېتىپ، ھەتتا كۆپكۈندۈزدە چىلاپ تاشلىغانمىش، ئاخىرى ئۇ ئېرىقتىكى ئېچىۋاتقان سۇغا تۇغۇۋېتىپتۇ...

— ھا- ھا- ھا...

ھىي- ھىي- ھىي...

قە- قە- قە...

— كۆپچىلىك دىققەت، كۆپچىلىك دىققەت! — باقىيوف ۋارقىراپ يۈرۈپ كۆپچىلىكنى كۈلكىدىن توختاتتى. — ھېلىقى خوراز قانداق تۇخۇم تۇغۇپتۇ، دېمەمسىلە، ئۇ كىچىكىمىز، شاكىلى يوق يۇمشاق تۇخۇمدىن بىرنى تۇغۇۋېتىپتۇ. ۋاھ ھېلىقى تۇخۇمنىڭ ئوماقلىقىنى...

— كېيىنچۇ؟ كېيىن قانداق بوپتۇ؟ — سورىدى ئۇيقۇسىرىغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ يېغىن رەئىسى. ئۇنىڭ تۇخۇمىدىنمۇ، قىزغىن دەتالاشقا چۈشكەن بۇ ئالىملاردىنمۇ ئاللىقاچان رايى قايتقان ئىدى.

— قانداق بولاتتى، شۇ چاغدىكى ئالىملار ھېلىقى تۇخۇمنى قانداق يېيىشنى ۋە ئۇنىڭ شاكىلىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ۋاقتىدا مۇھاكىمە قىلىپ، ئاقىلانە يەكۈن چىقارمىغانلىقى ئۈچۈن، رەھمەتلىك تۇخۇم تاكى چىرىپ تۈگىگىچە داۋۇت توخۇچى ئۇنى تەكچە ئۈستىدە قويۇپ ساقلاپتۇ. — ئۇ سۆزلەۋېتىپ قول ياغلىقى بىلەن بۇرنىنى كۈچەپ سۈرتتى. ئۇنىڭ

سوقا تاشقىمۇ ئوخشاپراق كېتىدىغان نەرسە، — ئۇ سۆزلەۋېتىپ چەتئەل رەھساملرى سىزغان تۇخۇمنىڭ رەھسىمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كۆپچىلىككە كۆرسەتتى. دە، شىرە ئۈستىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان قېلىن بىر كىتابنى ۋارقىلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. — ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىخىي كىتابلارغا پۈتۈپ قويغىنىغا ئاساسلانغاندا، تۇخۇم بىزنىڭ بۇ يۇرتتىن ئەڭ كۆپ چىقىدىكەن. — ئۇ چەتئەللىك سىزغان ھېلىقى رەھسىمنى يەنە بىر قېتىم ئېگىز كۆتۈردى. — ئۇلار بۇنداق تۇخۇملارنى پاينەكتىن ئۇرۇپ چېقىپ يېگەن ئىكەن...

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، — دەپ ۋارقىرىدى كۆزلىرى يوغان كەلگەن، شاپ بۇرۇتلۇق، شىلەپە كىيۋالغان بىر كىشى بايقى ئالىم سۈپەت كىشىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتكەن ھالدا، — تۇخۇم ھېچقاچان سوقا تاشقا ئوخشىغان ئەمەس، تۇخۇمنى پاينەكتىن چېقىپ يېگەنلىكى سىلەرنىڭ ئەجدادلىرىڭلارنىڭ دۆلىتىدىن بولغاندۇ بەلكىم. — ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئاغزىنىڭ ئەتراپىدىكى تۈكۈرۈك ماغزىلىرىنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈۋەتتى. دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. — تۇخۇم ئەزەلدىن يۇمشاق بولۇپ كەلگەن، بىزنىڭ يۇرتتا ئۇنى ئۈچ تەرەپتىن چېقىپ يەيدۇ. — ئۇ سۆزلەۋېتىپ قولىدىكى تاماكا قالدۇقىنى قىزىل سىرلانغان پۇلغا تاشلىدى. دە، ئارقىدىن ئاچچىق بىلەن كۈچەپ دەسسەردى.

— بۇمۇ توغرا ئەمەس، — دەپ ۋارقىراپ كەتتى كۆك كۆز، ئاق سېرىق، ئورۇق، قاڭشارلىق كەلگەن 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى ھاياجانلانغان ھالدا، مەن تۇغۇلۇپ مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە تۇخۇمنى پاينەكتىن ياكى ئۈچ تەرەپتىن چېقىپ يېگەننى كۆرمىگەن. ئاتا بوۋىلىرىمىزنىڭ دەۋرىدە تۇخۇم نەشپۈتكە ئوخشايتتى. رەھمەتلىك چوڭ دادام تۇخۇمنى ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چېقىپ يەيتتى. — ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن ئېسەدىگىنىچە سۆزىنى داۋاملاشتۇرالمىي قالدى. دە، پاكىز يۇيۇلۇپ چىرايلىق قاتلانغان قول ياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى ۋە بۇرۇنلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، بوغۇق ئاۋازدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — مېنىڭچە، مېنىڭچە بىزمۇ تۇخۇمنى

كېرەك. مەسىلەن، بىر يىلى مېنىڭ بىر قوشنام تۇخۇم يېگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سېرىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ قانداق تۇخۇمدىن يەپتىكەن، دېمەمسىلە؟ ئىچىدە يوغان سېرىق بار تۇخۇمدىن يېگەن ئىكەن، رەھمەتلىك قوشنام شۇ چاغدا پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەرگە، ئىچىدە سېرىق بار تۇخۇمنى ھەرگىز يېمەسلىك ھەققىدە ۋەسىيەت قالدۇرغان ئىكەن.

— بىراق ھەممە تۇخۇمنىڭ ئىچىدە سېرىق بار تۇرسا؟— دېدى بۇنىڭدىن كېيىن تۇخۇم يېيەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى.

— ھازىرقى مەسىلە دەل تۇخۇمنىڭ ئىچىدىكى شۇ سېرىقدا

— بىز تۇخۇمنىڭ دەل شۇ كېسەللىك تارقىتىدىغان يېرىقلىرىنى ئېلىۋېتىپ يېيىشنى تەشەببۇس قىلىشىمىز كېرەك. — دېدى باقىيوف كەسكىن ھالدا خۇلاسىە چىقىرىپ.

— ياق، ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ، دېدى ھېلىقى ئاق سېرىق كەلگەن ئالىم سۈپەت كىشى. — دادام رەھمەتلىك ماڭا «ئوغلۇم، سىز تۇخۇم يېگەندە، چوقۇم ئالدى بىلەن تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى يەڭ» دەپ تەلىم بەرگەن. ئەگەر تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى ئېلىۋەتسەك مەن نېمە يەيمەن؟

— ئېقىنى يەرسىز ئەپەندىم، — دېدى باقىيوف خاتىرجەم ھالدا. — تۇخۇمنىڭ ئېقىنى تازا پىشۇرسىڭىز چەمدەك مەزمۇت بولىدۇ. ئۇنى يېسىڭىز قورسىقىڭىز ئالدىراپ ئاچمايدۇ. مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، راسا پىشۇرۇلغان تۇخۇمنىڭ ئېقىنى يەرگە كۆمگەندە، ئۇنى ئۈچ يىل شۇ پېتى ساقلىغىلى بولارمىش.

— مەن ئۇ ئاقلارنى ئاشقازنىمدا ئۈچ يىل ساقلاپ نېمە قىلىمەن؟ رەھمەتلىك دادام ماڭا ھېچقاچان ئۇنداق دېمىگەن تۇرسا.

— ئەمىسە، — دەپ كۆزىنىڭ چاپىقىنى ئوۋۇلىدى يېغىن رەئىسى، — تۇخۇمنى سېرىقى بىلەن قوشۇپ يېيىشكە بولىدىغان، بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇھاكىمە قىلىشايلى.

بۇنىڭدىن چىققان يېقىمسىز ئاۋاز ئەتراپتىكىلەرنى ئىختىيارسىز سەسكەندۈرۈۋەتتى.

— ئەپەندىلەر، — دېدى يېغىن رەئىسى باشقىدىن روھلىنىپ، — باقايوف ئەپەندىنىڭ سۆزى بىزگە شۇنداق بىر ھەقىقەتنى چۈشەندۈرىدۇكى، تۇخۇمنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنى قانداق يېيىش توغرىسىدىكى تەتقىقات ناھايىتى مۇھىم. بۇ بىزنىڭ... ياق، ياق، تۇخۇمنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى بەلگىلەيدۇ. كەلگۈسىدە بىزنىڭ پەن تېخنىكىمىز تەرەققىي قىلىپ، ھەممە خورازلار تۇخۇم تۇغىدىغان بولىدۇ، ئاڭلىسام فىرىملاردا مېكىيانلار خورازسىز تۇخۇم تۇغۇۋېتىپتۇ. دېمەكچىمەنكى، خوراز بولمىسىمۇ مېكىيانلار تۇخۇم تۇغۇۋېرىدىكەن، ئەگەر خورازلارنىڭ ھەممىسى باقىيوف كۆرگەندەك تۇخۇم تۇغىدىغان بولۇپ يېتىشتۈرۈلمىسە، ئۇ چاغدا خورازلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خورازلارنىمۇ تۇخۇم تۇغىدىغان قىلىپ يېتىلدۈرۈش كېرەك.

II

— تامامەن توغرا، — دەپ ئاغزىنى چاكىلداتتى ھېلىقى بۇرۇتلۇق چوقۇر ئادەم، — خورازلار تۇخۇم تۇغىدىغان بولغان چاغدا، مېكىيانلار يەنە ھازىرقىدەك ھەر قېتىم بىر تال تۇخۇم تۇغىنى ئۈچۈن سائەتلەپ قاقلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىز بارلىق مېكىيانلارنى پىشۇرۇپ يەۋېتىمىز. ئۇنداق قىلمىساق مېكىيانلار ھەددىدىن ئېشىپ، بىر خورازنىڭ ئارقىسىغا بىر نەچچە مېكىيان كىرىۋالىدۇ. دە، بىزنىڭ خورازلىرىمىزنىڭ خاتىرجەم تۇخۇم تۇغۇشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ.

— تامامەن توغرا، — ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ھېلىقى ئاق سېرىك، قاڭشارلىق كەلگەن ئالىم سۈپەت كىشى، — دېمىسىمۇ مېكىيانلارنى قاتتىق باشقۇرماي بولمايدۇ.

— يولداشلار، يولداشلار! — ئېغىزىدىن شاللىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ ۋارقىراپ كەتتى باقىيوف، خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خوش بولۇپ كېتىپ. — تۇخۇم توغرىسىدا مۇھاكىمە ئېلىپ بارغاندا، ئىنتايىن مۇھىم ھەم خەتەرلىك بىر نۇقتىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز

قىزغۇچ كېلىدۇ.

— يالغان سۆزلەۋاتقىنى ئۆزىڭىز، دېدى بۇرۇتلۇق چوقۇر تەتقىقاتچىمۇ بوش كەلمەي، — مەن ئۈمرۈمدە ھېچقاچان ئامۇتقا ئوخشايدىغان قىزىل رەڭلىك تۇخۇملارنى كۆرمىگەن.

— يالغانچى!

— كازاپ!

مەجلىس ئەھلى بىردىنلا «قارشى تۇرغۇچىلار» ۋە «قوللىغۇچىلار» بولۇپ ئىككىگە بۆلۈندى. مەجلىس خانىدا دەسلەپتە قەلەم كىتاپلار، ئۇنىڭدىن كېيىن ئايغ، كالاچلار ئۇياقتىن بۇ ياققا ئۇچۇشۇشقا باشلىدى. يېغىن ئىنتىزامى ئاللىبۇرۇن بۇرۇلغان ئىدى. مەن بۇ تەتقىقات يېغىنىغا قاتنىشىۋاتقانلار ئىچىدىكى ئەڭ كىچىكى بولغاچقا، مۇشۇ چاقىچە ئەدەپ ساقلاپ جىم ئولتۇرغان ئىدىم. مانا ئەمدى تاقىتىم چېكىگە يەتتىمۇ قانداق، ئەدەپنىمۇ بىر ياققا قايرىپ قويۇپ سۆزلەپ تاشلىدىم:

— ئۇستازلار، ئەپەندىلەر، ئۆزەڭلەرنى سەل-پەل بېسىۋالساڭلار، — دىدىم مەن يۈرۈڭىمنى قايتەك قىلىپ تۇرۇپ، — مېنىڭچە سىلەرنىڭ يۇقىرىقى دەتاللىشىڭلار ئانچە ئەھمىيەتلىك بولمىدى. تۇخۇمنىڭ شەكلىنىڭ قانداق بولۇشى مۇھىم بولمىغاندەك، ئۇنى قايسى تەرەپتىن چېقىپ يېيىشمۇ ھېچقانداق مۇھىم مەسىلە ئەمەس. چۈنكى تۇخۇمنى بىز قايسىلا تەرەپتىن چېقىپ يېمەيلى، ئۇ بەربىر بىزگە پايدا قىلىۋېرىدۇ. مۇھىمى ئەنە شۇ نەچچە يۈز مىليون توننا تۇخۇمنى... مېنىڭ سۆزۈم تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا ئالدى بىلەن يېغىن رەئىسىنىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئالىملارنىڭ غەزەپلىك ئاللىشىلىرى ماڭا مەركەزلەشتى. قاياقتىندۇر ئۇچۇپ كەلگەن يوغان بىر قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتاپ ئۇدۇل كېلىپ بېشىمغا تەگدى. مەن سۆزۈمنى دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدۇم.

— مەن... مەن دېمەكچىمەنكى، ئاشۇ تۇخۇملارنى...

— ئۇ ئالجىپتۇ، — دىدى ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر يۈزلۈك كىشى.

— بۇ دانالار كېڭىشىگە قانداقسىگە بۇ نېرۋىسىدىن

ئايرىلغان ئەبلەخنى تەكلىپ قىلغاندىمىز-ھە! —

— تۇخۇم ئەسلىدە، — دەپ سۆزىنى باشلىدى يۇقىرى گېرادۇسلۇق كۆزەينەك تاقىۋالغان، قويۇق ئاق چاپلىرىنى ئارقىسىغا ياتقۇزۇپ تارىۋالغان ھېلىقى ئالىم سۈپەت كىشى. — شاكىلى، ئېقى ۋە سېرىقىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل تەركىبتىن ھاسىل بولغان مەۋجۇدىيەتتۇر. ئۇنىڭ شاكىلى قاتتىق بولۇپ، تۇخۇمنى ساقلاش رولىنى ئوينايدۇ، ئېقى مول ئاقسىل ماددىسىغا ئىگە. سېرىقىدا كۆپلىگەن «ۋىتامىن س» ماددىلىرى بولۇپ، قان كۆپەيتىش رولىنى ئوينايدۇ. — توختاپ تۇرۇڭ ئەپەندىم، — دېدى باقىيوف گېلىنى قىرغان ھالدا. — بىزنىڭ تەتقىقات سۈرئىتىمىز بەك تېز ئىلگىرىلەپ كەتتىمۇ. قانداق؟ بىز تېخى تۇخۇمنىڭ شەكلىنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقى، ئۇنى قايسى تەرەپتىن چېقىپ يېيىش كېرەكلىكى ھەققىدە تېخى تۈزۈكەرەك بىر قارارغا كېلىۋالماي تۇرۇپ، بىر سەكرەپلا تۇخۇمنىڭ ئېقى ۋە سېرىقىغا ئۆتۈپ كەتسەك، ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ؟ بىزنىڭ تۇخۇم توغرىسىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان تەتقىقاتىمىز ئۇنداق تېز سۈرئەت بىلەن چىقىشالمايدۇ. بىز مەسىلىنى بىردىن-بىردىن تەتقىق قىلىشىمىز كېرەك.

— باقىيوف توغرا ئېيتىدۇ. ئەمىسە، ھە... بىز شۇنداق قىلايلى. — دېدى يېغىن رەئىسى يەنە بىر قېتىم ئەسنىۋالغاندىن كېيىن يوغان، قېلىن لەۋلىرىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن مىدىرلىتىپ تۇرۇپ.

— مېنىڭچە تۇخۇمنى يەنىلا يۇمىلاق، دېگەن تۈزۈك، — دېدى ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى قايتىدىن روھلىنىپ، — چۈنكى مەن تا بۈگۈنكى كۈنگىچە يۇمىلاق، ئاپئاق تۇخۇمنىلا كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن، شۇنداق تۇرۇقلۇق بىز نېمە ئۇچۇن تۇخۇمنى «يۇمىلاق شەكلىدىكى ئاق نەرسە» دېمەيدىكەنمىز؟

III

— ئەپەندىم، سىز قاراپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەۋاتىسىز، — دىدى ھېلىقى ئاچ سېرىق، قاڭشارلىق كەلگەن ئالىم ھاياجىنىنى باسالمايغان ھالدا. — تۇخۇم قانداقمۇ ئاق ھەم يۇمىلاق كېلىدۇ؟ تۇخۇم دېگەن ئامۇتقا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ رەڭگى

قانداقمۇ دوختۇرخانا دېگىلى بولسۇن؟! بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تىللىرىنى ئۇزۇن چىقىرىپ، كۆزلىرىنى پولاتىنىشىپ، پەقەت ئۆزلىرىلا بىلىدىغان سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر-بىرلىگە خىرىسى قىلىشىۋاتاتتى. ھەتتا بەزىلىرى ئۇزۇن تىرناقلىرى بىلەن بىر-بىرلىرىنىڭ يۈزلىرىنى، بەدەنلىرىنى تاتىلىشىپ زىدە قىلىشاتتى. ھەتتا بىر قىسىم ئاق خالاتلىق دوختۇر ۋە سېستىرالارمۇ كېتىۋېتىپ خالىغان بىرلىرىگە ئۇزۇن تىرناقلىرىنى پاتۇرۋالاتتى. توۋا، نېرۋا كىسەللىكلەر دوختۇرخانىسى دېگەن شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ-ھە!

بۇ، ھەممىلا بىمارلارنى بىرلا خىل قەغەزسىمان ئوكۇل بىلەن داۋالايدىغان دوختۇرخانا بولۇپ، بەزى-بەزىدە رەڭگى ئۆچمەيدىغان كۆك سىياھلارنى ئاق ئىشىپىرىستا كىشىلەرنىڭ باشلىرىغا سانجىپ داۋالايتتى. ئايرىم، كىسىلى ئانچە ئېغىر بولمىغان بىمارلار سۇيۇقلاندۇرۇلغان دورىلارنى پىلاستىنكىلىق نەيچىلەردە سۈمۈرۈپ داۋالاناتتى. بىراق بۇ جايغا كەلگەن بىمارلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ئېغىر يوقۇملانغان بولۇپ، ھەتتا بىر قىسىم دوختۇرخانىنىڭ روھىي ھالىتىدىنمۇ كىسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈپ تۇراتتى. مەن بىمارلارغا ۋە بىر قىسىم دوختۇرخانىغا دىققەت بىلەن سەپسالدىم. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى خۇددى ئۇزۇن يىللىق غەپلەت ئۇيقۇسىدىن تولۇق ئويغىنالمىۋاتقانداق خامۇش ھالەتتە كۆرۈنەتتى. ئۇلار كېتىۋېتىپ تۇرۇپ-تۇرۇپلا تاملارغا ۋە ياكى بىر بىرلىرىگە ئۈسۈۋالاتتى-دە، كەچۈرۈم سوراشنىڭ ئورنىغا بىر-بىرىنىڭ ياقىسىدىن بوغىشاتتى. بىراق ئۇلار ھەرقانچە ئۈسۈشۈپ، ياقا بوغۇشۇپ ۋە باشلىرىنى يېرىۋالغان تەقدىردىمۇ، ئۆز ئىشلىرىدىن ۋە ئۆز يوللىرىدىن قېلىشماي، ئالغا قاراپ كېتىشىۋېرەتتى.

V

مەن دوختۇرخانا كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئۇزۇن ئۆچۈرەتتە تۇرغانلارنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ تىزىلدىم. ئۆچۈرەتتە تۇرۇشقانلارنىڭ ھەممىسى بىردەك چىشلىرىنى

دېدى ھېلىقى ئاق سېرىق، كۆك كۆزلۈك كەلگەن تەتقىقاتچى پېشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ. — توغرى دەيسىز. ھەيدەڭلار بۇنى، يېغىنىمىز ساراڭلارنىڭ قالايمىقان جۆپلۈشلىرىگە يول قويماسلىقى كېرەك. — دېدى ئۇنىڭ سۆزىنى قوللاپ ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى. مانا ئەمدى دىققەت ماڭا مەركەزلەشكەندە، ئۇلار سەل بۇرۇن بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن ئۆز-ئارا كەسكىن قارشىلىشىشنى ئۇنتۇشقانداك ئىدى.

مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ بۇ يەردە ئولتۇرغانلارغا قارىدىم-دە، ھەيران قالدىم. توۋا، مەندىن باشقا يېغىن ئەھلىنىڭ ھەممىسى نېمىشقىدۇر كۆزلىرىگە يۇقىرى گرادۇسلۇق رەڭلىك كۆز ئەينەك تاقىشىۋالغان ئىكەنغۇ! مەن بۇ كۆزلەرگە سەپسىلىپ قارىدىم، ئەشۇ ئەينەكنىڭ ئىچىدىكى بېلىقنىڭ كۆزىدەك پولىتىيىپ چىققان دۈڭلەك كۆزلەر شۇنچە خامۇش، شۇنچە نۇرسىز ئىدىكى، ئۇلارنى «كۆز» دىگەندىن كۆرە «ئەينەك پارچىسى» دىگەن تۈزۈكرەك ئىدى. شۇ ئارىدا يېغىن رەئىسىنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئاڭلاندى:

IV

— ئەپەندىم، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يېغىنىمىز نېرۋىسى بۇزۇلغانلار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولالمايدۇ. سىز ئىززىتىڭىز بىلەن بۇ جايدىن ئاستا كېتىۋېلىڭ. — دە، نېرۋا كېسەللەر دوختۇرخانىسىغا بېرىڭ. — يېغىن رەئىسى ماڭا گەپ پەس ئاۋازدا قىلىۋاتاتتى. — ئەسلىدە،... ئەسلى مەن... سىلە... مەن

ھودۇقۇش ئىچىدە گېپىمنى دەپ بولغۇچە مەيدەمدىن ئىتتىرىلگىنىمچە يېغىن مەيداندىن قوغلاپ چىقىرىلدىم. زامانىمىزنىڭ ئالىملىرى ماڭا «نېرۋا كىسەل» دېگەن «شەرەپلىك نام»نى تەقدىم قىلغان ئىكەن، مەن ئەلۋەتتە دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۆزۈمنى تەكشۈرتۈشۈم كېرەك ئىدى. ئەگەر مەندە راستىنلا كېسەللىك ئالامەتلىرى بولمىغان بولسا، بۇ ئالىملىرىمىز ھەرگىزمۇ مېنى يېغىن مەيداندىن قوغلاپ چىقارمىغان بولاتتى-دە! مەن شۇ تاپتا ئۆز-ئۆزۈمدىن گۇمانلىنىۋاتاتتىم. مەن دوختۇرخانىغا كەلدىم. توۋا، بۇنى

دېمىسىمۇ مەن بۇ يەردىكى ۋىراچلارغا قارىتا ئىشەنچەمنى يوقۇتۇپ بولغان ئىدىم. شۇنداقتىمۇ مەن ئورۇنسز ھەيۋىگە ۋە تەھدىتكە ئۇچرىغىنىم ئۈچۈن بۇ جايدىن جىمغىنە كىتىپ قېلىشنى خالىمىدىم. كاردوردىكى قان، يىرىك ۋە تۈكرۈكلەر بىلەن تولغان گارشۇكنى قولۇمغا ئېلىپ، ئۇنى ماڭا ئەڭ يېقىن كەلگەن بىر كالتەكچىنىڭ بېشىغا كەيدۈرۈپ قويدۇم. دە، ئالدى ئارقىمغا قارىماي بەدەر قېچىپ، كاردوردىنىڭ چىقىش ئېغىزىغا كەلگەندە توختاپ ئارقىمغا قارىدىم. شۇ چاغدا ھېلىقى كالتەكچىنىڭ باش كوزىدىن ئېقىپ چۇشۇۋاتقان مەينەتچىلىكلەر بىلەن قارى بولماستىن، دوستانە كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ماڭا قاراپ سەكسەن گرادۇس ئېگىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم، ئۇ مېنى ئۆچرەتكە قايتىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىۋاتاتتى. مەن ئۆچرەتكە قايتىپ بارغىنىم بىلەنمۇ يەنە بەربىر قوغلىنىشىم ئېنىق ئىدى، شۇڭا ئۇدۇل ماڭغىنىمچە، «شىپاخانا» دېگەن ۋېتسكا ئېسىلغان ئىشىكى ئۈچۈك بىر بۆلۈمچىنىڭ ئىچىگە كىردىم. بۇ جايدا ئۈستى بېشىغا دوختۇرچە ئاق خالات كىيۋالغان، بىراق قولغا قاسساپنىڭ ئۈستىخان پارچىلايدىغان پالتىسىنى كۆتۈرۈۋالغان بىر كىشى ئىگراپ ناخشا ئېيتقان ھالدا، چوڭ ئانام دائىم ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەن قەدىمىي بىر ھەيكەلنى پارچىلاۋاتاتتى. بۇ ئاجايىپ گۈزەل بىر ساھىبجامالنىڭ ھەيكىلى بولۇپ، ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىمۇ، ئايرىم-ئايرىم پارچىلانغان قىسمىمۇ ئۆزىنىڭ شۇنداق بىر خىل سېھرى گۈزەللىكىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. ھېلىقى ۋىراچ سۈپەت قاسساپ بولسا ھەيكەلنىڭ ھەر بىر ئەزاسىنى پارچىلىغاندا، ئالدى بىلەن شۇ ئەزانى ئۇزاققىچە سۆيۈپ، يۈرىكىگە تېڭىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ، شۇ ئەزاغا پالتا ئۇراتتى.

ۋىراچلارغا بۇ كىم؟ سىز نىمە ئۈچۈن ئۇنى نابۇت قىلىسىز؟ دەپ سورىدىم مەن.

داۋامى كېيىنكى ساندا

ھىنگايتىپ، بىر-بىرگە خېرىس قىلغاندەك غۇجۇرلىتىشاتتى. ئۇلارنىڭ چىشلىرىنىڭ ھىنگىيىشىمۇ، غۇجۇرلىتىشىمۇ ئۆز ئىختىيارى بويىچە بولماستىن، ئۆچرەتنىڭ ئالدىدا تۇرغانلارنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ ئۆزگىرىتتى. ئالدىدىكىلەر قانداق قىلسا، ئارقىدىكىلەرنىڭ دەرھال ئالدىدىكىلەرگە ئوخشاش ئۆز ھەرىكىتىنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىشەتتى، بىراق بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچكىم ئېنىق دەپ بېرەلمەيتتى. كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پىشانىسىگە يېڭىدىن چىققان «مىڭ يۈئەن» لىك پۇلدىن بىردىن چاپلىۋالغان بولۇپ، ئۇلار ئۆچرەتتە تۇرۇپمۇ باغلام-باغلام پۇللارنى خۇددى كۆز باغلايدىغان سېھرىگەرلەردەك قولىدىن قولغا شۇنداق تېز ئايلاندۇرالايتتى.

مېنىڭ ئىرسىيەتلىك جاھىللىقىمدىن بولسا كىرەك، باشقىلارنى زادىلا دورىغۇم كەلمىدى. شۇڭا مەن ئۆچرەتتە تۇرۇپ، ئالدى ئارقىمغا بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، كىچىكىمدە چوڭ ئانامدىن ئۈگىنىۋالغان بىر ئاھاڭغا، يېقىندا ئۆزۈم يازغان بىر تېكىستنى سېلىپ ئۈنلۈك ئاۋازدا ناخشا توۋلاشقا باشلىدىم:

دەرمەمدىن ماربلاپ ئەي يارەي،
ئاڭلىمىغىن ناخشانى ۋاي جانەي.

...

ئۆچرەتنىڭ ئالدىدىكىلەر ئىختىيارسىز چىشلىرىنى ھىنگايتىشنى ۋە قارسىلىدىتىپ بىر-بىرگە قارىتىپ تىل تەڭگۈزۈشلىرىنى توختاتتى-دە، خۇددى باشقا سەييارىدىن كەلگەن غەلىتە مەخلۇقنى كۆرگەندەك ماڭا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىشتى. مەن ئۇلارغا پەرۋا قىلماستىن ناخشانى توۋلاۋەردىم:

ئامراق دوسلار نېمىشقا ھەييارەي،
قوبۇل قىلماس سوۋغامنى ۋاي جانەي.

...

— ئاغزىڭنى يۇم! — توساتتىن بىلىكىگە سېپىق يەڭ بەلگىسى تاقىۋالغان بىر توپ كالتەكچىلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ماڭا كالتەكلىرى بىلەن ھەيۋە قىلىشتى. ئاندىن مېنى سەپتىن قوغلاپ چىقىرىشتى. ھەيدەپ چىقىرىلغىنىمۇ بىر ھېساپتا ياخشى بولدى.

بالىلارغا ئاتاپ

شوخ بالىلارغا*

بۇغدا ئابدۇللا

بالا بولسا شوخ بولسا،

شوخ بولمىسا، يوق بولسا (ماقال)

يېرىم-ياتا خىش-كىسەك،
تامچىلىقتىن ئاشمىغان.

بىر چىرايلىق ئۆي ياساپ،
قورچاقلىرىنى قىز قىلىپ،
كۆڭلەك تىكىپ پۇرۇچتىن،
ئەركىلىتىپ سۆز قىلىپ.

«يىغلىما» دەپ بەزلىگەن،
«ئۇسساپ كەتسە» سۇ بەرگەن.
«ئۇخلاپ قالسا» قېشىدىن،
بىردەم نېرى كەتمىگەن.

ئاندىن ھويلا-ئارامدا،
ئىگىز تامدىن سەكرىگەن،
تۇمشۇقلارنى يېرىشىپ،
ھېچكىمگە ۋاي دېمىگەن.

بۈگۈن ھاسا تۇتقانلار،
تۈنۈگۈنكى شوخ بالا.
سۇغا كىرگەن، ساي كەچكەن،
ئۇلار كۆرگەن ئىش تولا.

قۇلىقىدىن سوزسىمۇ،
يىغلاپ ماقۇل دېگەنچە،
چىقىپ كېتىپ تالاغا،
ئويۇن ئويناپ بىلگەنچە.

ئەسكى تونۇر كەينىدە،
سامانخانا ئىچىدە،
بىر باشلانسا مۆكۈشمەك،
نەدە ئۇيقۇ كېچىدە.

سەھەر تۇرۇپ ئەتىسى
لاي ئويۇننى باشلىغان.

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى

چاڭقىغاندا دۈم يېتىپ،
مۇزدەك سۇنى خوپ ئىچكەن،
پىششىق، توڭنى ئىلغىماي،
قورساق كۆپسە بىلمىگەن.

توخۇ سولاپ تونۇرغا،
سۇ بىلەن دان بەرمىگەن،
ئۇنتۇپ كېتىپ بۇ ئىشنى،
ئەسلىگەندە بىر كۈلگەن.

غالدۇر-غۇلدۇر شامالدا،
دەرەخلەردىن چۈشمىگەن.
يامغۇرلاردا چۆپ-چۆپ سۇ،
ئۆيگە كىرىپ كەتمىگەن.

ھەسەن-ھۈسەن چىققاندا،
كۆزى بىردەم ئۈزۈلمىگەن،
چاۋاك چېلىپ چۇرقىراپ،
ئۇيۇق سايان يۈگۈرگەن.

بالىلىقنى سۆزلىسە،
جىمى ئىشلار ئەينەكتەك.
ئايان بولۇپ بىرمۇ بىر
تۇيۇلدۇ چۆچەكتەك.

كىچىك ئىدى ئۇلارمۇ،
بۈگۈن كىچىك سىلەرمۇ.

شوخلۇق قىلىش ھەققىڭلار،
شوخلۇق قىلىش گۇناھمۇ؟

شوخ بولۇڭلار بالىلار،
ئوت بولۇڭلار بالىلار،
نۇر چېچىڭلار بالىلار،
يول ئېچىڭلار بالىلار.

توخۇ يۈرەك بولماڭلار،
شىر يۈرەكلىك بولۇڭلار.
باقىۋەندە ئەمەستۇر،
ئاتا بىلەن ئاناڭلار.

چىنىقىڭلار پالۋاندىك،
يىقىلساڭلار كېرەك يوق.
يىغىلساڭلار كېرەك يوق،
بىلمىسەڭلار كېرەك يوق.

بىلمىگەننى سورىغان،
سوراپ-سوراپ ھارمىغان،
چىقالايدۇ چوقىغا
بۈركۈتلەرنى دورىغان!

سىلەر ئەلنىڭ ۋارىسى،
سىلەر ئەلنىڭ ئەتىسى،
سىلەر باغنىڭ چېچىكى،
سىلەر باغنىڭ نوتىسى.

قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ جېنىم دادا*

نەسر
پەرھات ئىلياس

قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ، جېنىم دادا! بىلىمەن، سەن ماڭا ئىشەنمەيۋاتىسەن، مېنى تېخى كىچىك، تاغقا يامىشىشنى بىلمەيدۇ دەپ ئويلايدىغانسەن. ياق، دادا، مەن چوقۇم تاغقا چىقالايمەن. تېخى تۈنۈگۈنلا ئاغىنىلىرىم بىلەن ئاشۇ چوققىغا چىقىشقا بەسلىشىپ بىرىنچى بولدۇم. سان ماڭا ئىشەنمەيۋاتىسەن. تېخى ئاخشام ئۇخلاۋىتىپمۇ چۈشۈمدە ئاشۇ چوققىغا چىقتىم. قوللىرىمنى سوزۇپ، بۇلۇتلار ئىچىگە كىرىپ كىتىپ بارغان ئايىنى تۇتۇۋالدىم. ئاي ئاچچىقلىنىپ، جىلغىدىكى بۇلاقنىڭ ئىچىگە مۆكۈۋالدى.

دادا، سەن، ئۇ چوققىنىڭ ئۈستى قىڭغىراق بېسىدەك تۇرسا ئادەم قانداق تۇرالايدۇ، دەپ ئويلايمسەن؟ يېراقتىن ئۇنداق كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. بەك چوڭ چوققىغا چىقىپ، بىز تۇرۇۋاتقان مۇنۇ قۇرام تاشقا قارىساڭ، ئۇمۇ بەش تاشنىڭ بىر تېلىچىلىكلا كۆرۈنىدىغۇ.

قولۇمنى قويۇۋەتكىنە، دادا، مەن ئۇ يەرگە چىقىپ تاغلارغا ناخشا ئېيتىپ بېرىي، ساڭمۇ، ئاپامغىمۇ ناخشا ئېيتىپ بېرىي.

جېنىم دادا، ئۆتۈنۈپ قالاي، قولۇمنى قويۇۋەت!

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنەلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى

تالمۇد، سوقرات ۋە مورىدىن چىققان ئىككى كىشى

يەھۇدى مەسەلى

ئەزەربەيجان تۈركچىسىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى نۇزۇگۇم قۇتلۇق

20-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى بىر ياش يەھۇدى نيويوركلۇق مەشھۇر بىر ھاھامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «مېنىڭ تالمۇدىنى ئۆگەنگۈم بار» دەپتۇ. سەن ئارامى تىلىنى بىلمەسەن؟- دەپ سوراپتۇ ھاھام.

- ياق بىلمەيمەن.

- ئۇنداق بولسا ئىبرانىي تىلىنى بىلمەسەن؟

- بىلمەيمەن.

- ئۇنداقتا بالىلىق ۋاقتىڭدا تورا ئوقۇغانمۇسەن؟

- ياق ھەزرەتلىرى. لېكىن سىلى غەم قىلىسلا، مەن كاليفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە بۆلۈمىدە ئوقۇدۇم. سوقرات مەنتىقىسى ھەققىدىكى ئىلمىي تەتقىقاتىمنى تۈگىتىپ دېسسىرتاتسىيە ياقلىدىم. ئەمدىلىكتە ئىدراكىمىدىكى غەرب ئىدىيىسىنىڭ ئاق داغلىرىدىن تازىلاش ئۈچۈن تالمۇد ئۆگىنىشنى قارار قىلدىم.

- سەن تالمۇدىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھاۋىر ئەمەسكەنسەن،- دەپتۇ ھاھام،- بۇ كىتاب ئىنسانلار تەرىپىدىن يېزىلغان ئەڭ چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە كىتابتۇر. ئەمما سەن جاھىللىق قىلىپ تۇرىۋېلىپ بارىسەن. شۇڭا سەندىن مەنتىقە ھەققىدە بىر سىناق ئېلىپ باقاي. ئەگەر ئۆتەلسەڭ سېنى تەربىيەلەيمەن. يىگىت ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ھاھام سۆزىنى داۋام قىلىپ:

- ئىككى كىشى مورىدىن چىقىپتۇ. بىرىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسىسى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ؟ ياش پەيلاسوپنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ:

- مۇشۇ مەنتىقە سۇئالىمۇ؟ ھاھام بىشىنى لىگىشتىپتۇ.

- ئەلۋەتتە يۈزى مەينەت بولغىنى!

- توغرا ئەمەس. مەنتىقلىق ئويلا: يۈزى مەينەت كىشى يۈزى پاكىز كىشىگە قارايدۇ ۋە يۈزىنى پاكىز دەپ ئويلاپ قالىدۇ. يۈزى پاكىز كىشى بولسا يۈزى مەينەت بولغان كىشىگە قارايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ يۈزىنىمۇ شۇنىڭدەك مەينەت ئوخشايدۇ، دەپ ئويلايدۇ. دە نەتىجىدە يۈزىنى يۇغىلى بارىدۇ.

- بۇ بەك زىل سۇئال ئىكەن ھەزرەتلىرى، يەنە بىر سىناق پۇرسىتى بەرگەن بولسىلىرى!

- ماقۇل، ياش يىگىت، ئىككى كىشى مورىدىن چىقىپتۇ. بىرىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ

كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسىسى يۈزىنى يۇغىلى بارىدۇ؟ - بىز بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىپ بولغانىدۇق، يەنى يۈزى پاكىز

بولغىنى يۇغىلى باراتتى. - ئۇنداق بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. ھەر ئىككىلىسى بېرىپ يۈزىنى يۇيىدۇ. مەنتىقلىق ئويلىغىن: يۈزى پاكىز بولغىنى يۈزى مەينەت بولغىنىغا قارايدۇ ۋە ئۆز يۈزىنىمۇ مەينەت ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قېلىپ يۇغىلى بارىدۇ. يۈزى مەينەت بولغىنى يۈزى پاكىز بولغىنىنىڭ يۈزىنى يۇيۇشقا كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ يۈزىنىڭ مەينەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە ئۇمۇ يۈزىنى يۇغىلى بارىدۇ.

- مەن بۇ ھەقتە ئويلاشماپتىمەن. ھەقىقەتەن دىققەت تارتىدىكەن. مەن مەنتىق خاتالىقى سادىر قىپتىمەن. مەندىن يەنە بىر سىناق ئېلىپ بارغان بولسىڭىز.

- خوپ، ئىككى كىشى مورىدىن چىقىپتۇ. بىرىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسىسى بىرى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ؟

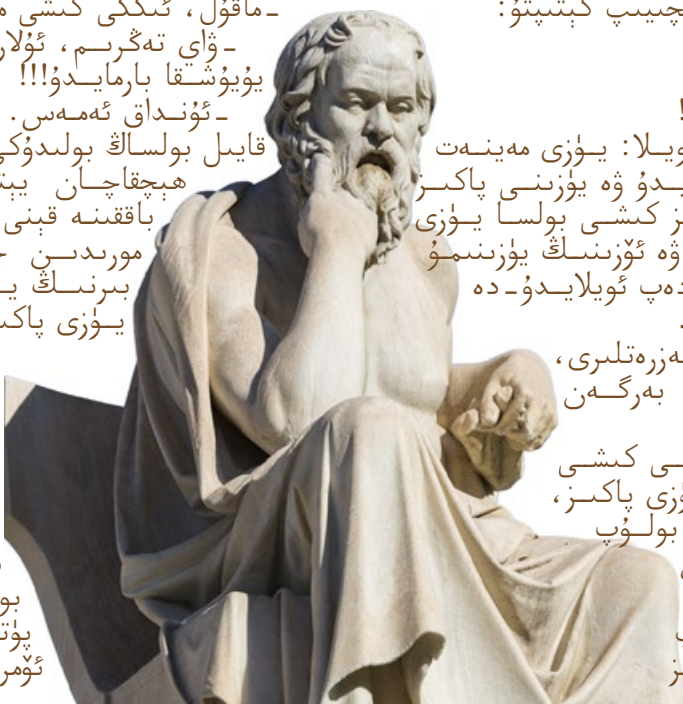
- ھىم، ھەر ئىككىلىسى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ. - يەنە خاتا بولۇپ قالدى. ھېچبىرى يۇغىلى بارمايدۇ. مەنتىقلىق ئويلىغىن: يۈزى مەينەت كىشى يۈزى پاكىز كىشىگە قاراپ يۈزىنى يۇغىلى بارمايدۇ. يۈزى پاكىز كىشى بولسا يۈزى مەينەت كىشىنىڭ يۇيۇشقا بارمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ يۈزىنى مەينەت ئەمەس، دەپ ئويلايدۇ.

ياش يىگىتنىڭ يۈزى تۇتۇلۇپتۇ: - ئىشىنىڭكى مەن تالمۇدىنى ئۆگەنلەيمەن. مەندىن باشقا سوئال سورىغان بولسىڭىز؟

- ماقۇل، ئىككى كىشى مورىدىن چىقىپتۇ... - ۋاي تەڭرىم، ئۇلارنىڭ ھېچبىرى يۈزىنى يۇيۇشقا بارمايدۇ!!!

- ئۇنداق ئەمەس. ئەمدى سەن ئىچىڭدىن قايىل بولساڭ بولىدۇكى، سوقراتنىڭ مەنتىقىسى ھېچقاچان يېتەرلىك ئەمەس. دەپ باققىنە قېنى: ئىككى كىشى ئوخشاش مورىدىن چىقسا قانداق قىلىپ بىرىنىڭ يۈزى مەينەت، بىرىنىڭ يۈزى پاكىز بولىدۇ؟ ياكى سەن چۈشىنەلمىدىڭمۇ؟ بۇ

بىر مەنىسىز سوئال. ئەگەر سەن پۈتۈن ئۆمرۈڭنى بۇنىڭدەك مەنىسىز سۇئاللارغا جاۋاب تېپىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان بولساڭ، ئۇ ۋاقىتتا سېنىڭ پۈتۈن جاۋابلىرىڭمۇ، ئۆمرۈڭمۇ مەنىسىزدۇر.

دېھقان بولماق تەس

روزى سايىت (1943~2001)

شائىرمەن قىلمىغاچ يالغانغا ھەۋەس،
سۆزلەيمەن ھەق گەپنى، يالغاننى ئەمەس،
بىر ئوت بار يالقۇنى قەلبىمدە پەۋەس،
شۇ ئوتنىڭ ئۆرتىشى ئەتتى مېنى مەس،
مەستلىكتە دەۋالاي، لېكىن مەن پەخەس،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ- ئۆكۈز تىنىمىز تارتىدۇ ساپان،
شاكراپ تەر دەستىدىن شورلايدۇ چاپان،
كۆيدۇ چوققىسى، كۆيدۇ تاپان،
چاڭ- چاڭ يېرىلىپ قانايدۇ ئالغان،
ئەمما ئۇ «ۋايىجان» لاپ كۆتۈرمەس چۇقان،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئالەمنىڭ ئابادى دېھقان تەرىدىن،
چۆللەرنىڭ گۈللىشى ئۇنىڭ بەرىدىن،
ئۇ باقار شەھەرنى، كېچىپ مەرىدىن،
ئۇنىڭ يوق تاماسى، «تاختا- پەرى» دىن،
پەرقى يوق تۆھپىدە ھەسەل ھەرىدىن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

تېرىمنىڭ كەينىدىن مايسا پەرۋىشى،
ھە- دېمەي بولىدۇ يىغىم تەۋرىشى،
ئېتىزدىن بوشىسا ئۆيىنىڭ تەشۋىشى،
ئېشەكنىڭ ھاڭرىشى، قوينىڭ مەرىشى،
يىل بويى ئۆكسىمەس پىشىپ تەرلىشى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ مۆمىن، بەك ياۋاش، ساددا- مۇلايىم،
بوشماس ئالقىنى كەتمەندىن دائىم،
دەر: ئىشلەي بولسا ساق يەتتە ئەزايم،
تەقدىردە ئېتىزدىن ئېلىنىمىش لايىم،
رىسقىمنى، ئەجرىمنى بەرسۇن خۇدايىم،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كېتىمەن دەۋاتقان ئوسىنىڭ نېمى،
مېنى تاپ دەۋاتقان ئوغۇتنىڭ كېمى،
ئۇششۇيەن دەۋاتقان قوناقنىڭ خېمى،
تۇرسا سىرت ئالۋىڭى، ئۆزىنىڭ غېمى،
تالچىقسا- ھېرىقسا كېسىلىپ دېمى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

پاراغەت دىلبىرى ئاچقۇچە قويۇن،
تۆت پەسىل توختىماي كۆرسىتەر ئويۇن،
قىشتا سوغ، يازدا ئۇپ، باھاردا قۇيۇن،
گاھ كەلكۈن، گاھ تۇمۇز قىسقۇزار بويۇن،
قىسمەت دەر: جاپاغا خام كېكىر- تويۇن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كېلىدۇ بايراملار ئايەمگە تۇتاش،
دېھقاننىڭ بايرىمى ئوتاش ھەم پۇتاش،
ئوي- پىكرى ھېيت ئەمەس- ھوسۇلنى بوداش،
ئايەم شۇ قازناققا كۆپرەك كىرسە ئاش،
مەشرىپى- ماتىمى خاماندا، ئاداش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

قاراشلىق كەل- بار ئۇنىڭ بېشىغا،
يۈگرەيدۇ ئۆستەڭگە - دامبا قېشىغا،
ئىشلەيدۇ شۇلارنىڭ توپا- ئېشىغا،
ۋاقىتنىڭ ئاشقىنى ئېتىز ئىشىغا،
قورۇقلار ماس كەلمەس ھەرگىز يېشىغا،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ ئەمەس ئۇنۋاندار تەلەپلىك كىشى،
توشمايدۇ بىر ئۆمۈر پېنسىيە يېشى،
يوق «تۆمۈر تاۋىقى» - ئۆزۈلمەس ئېشى،
يوق مائاش، دەرچە ئۆستۈرۈش ئىشى،
ئايدا ساق ئوتتۇز كۈن ئىشلەر ياز- قىشى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

يەكشەنبە، شەنبەلەر يوقلىماس ئۇنى،
تەنجىيامۇ، شىۋىيامۇ ياقلىماس ئۇنى،
كانىكول-تەتلىلەر ساقلىماس ئۇنى،
يوقلايدۇ، ساقلايدۇ ئەمگەك خاس ئۇنى،
شۇ «خاس»لىق باغلاپ راست سۆيەر ئۇنى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ تەرگەن پاختىدىن بىزنىڭ ئۈستى باش،
ئۇ چەشلەپ يىغقان دان بىزنىڭ يىگەن ئاش،
ھەم شۇنىڭ لېگەنگە چىققان گۆش-ئوتياش،
ئۇ باققان پىلىدىن بىزنىڭ يوتقان تاش،
ئۇ بولغاچ مەرت ھاتەم بىز مۇشۇنداق شاش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

«مەن، سەن، ئۇ» - سەھرالىق، يېزىدىن ئەسلى،
دىمەك بىز ئەسلىدىن دېھقاننىڭ نەسلى،
نەسلىدىن ياتلاشقان كۆرمەس بەخت ۋەسلى،
قەدرىنى بىلگەنگە ئۇ ئىللىق يەسلى،
يەسلىگە سۆزىمىسۇن قول ئاياز پەسلى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

بەزىلەر دېھقاننى ساغار كالىدەك،
ساغقانچە بىلىنەر سۈتى چالىدەك،
ئۆزىلا ئاق، ئۇنىڭ كۆڭلى ئالىدەك،
مۇڭلانسا تۇيۇلار تۆھمەت - يالىدەك،
رىزىغا چاڭ سالار ئۆگەي بالىدەك،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ۋاھ، خەقلەر كەتتىغۇ ئەجەپ «سول» لىشىپ،
ھىيلىسى يىلىسپىرى باردى موللىشىپ،
سەھنىدە تۈزۈشۈپ توختام - قوللىشىپ،
«قاتلىنىپ ئاشتى» - دەپ دوكلات يوللىشىپ،
مۇكاپات ئېلىشتى «تۆر» نى گوللىشىپ،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئەللىك كۈن تۇرۇقلۇق خالىس ئەمگىكى،
يىل بويى ئىشلەتتى ھاشار بەگلىكى،
رەت قىلسا تۆلەم بار، قالتىس دەللىكى،
ئەرز قىلسا چار قوندارلار پەللىكى،
دېھقانغا مۇشۇنداق ياشاش تەگلىكى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

«تەكىت» تە ئاجايىپ دېھقاننىڭ رولى،
دېيىلەر: «ئاساسنىڭ ئاساسى ئۇلى» ،

ئەمەلدە بېشى كەڭ، تار ئاياغ يولى،
شۇڭىمۇ تىرنىقى ئۆسمەيدۇ غولى،
ئون فۇڭنى خەجلەشكە تىترەيدۇ قولى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ساتقىلى ئەپكىرسە ياڭاق ۋە گۈلە،
ئۇ كېلەر، دەپ: قېنى رەسمىيەت تۆلە!...
بۇ كېلەر: يەر ھەققى تاپشۇرغىن، بولە!...
دەپ قالسا: سەل توختاڭ...دەر: «يوقال-ئۆلە!»
ئۇنىڭغا ھەممىسى توقۇيدۇ مۈلە،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ دېسە: قىغ-تېزەك ھىدى بەستىدە...
ماۋۇ دەر: يول قىستاڭ ئۇنىڭ دەستىدە...
يولنى ئۇ ياسىغان تۇرسا ئەسلىدە،
ھارۋۇسى ماڭالماس كوچا-رەستىدە،
ئاھ، گويا ھەممىسى ئۇنىڭ قەستىدە؟
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

خەزىنە تارقاتسا: «يۆلەش پۇلى»نى،
بانكىر دەر: «ئۇ بىلمەس بېيىش يولىنى»،
يۇيامدۇ بىزنى، بىز يۇساق قولىنى؟
چىقىرىپ تۇرسا كېيىن دول-غولىنى!
كۆرمىز كۆرمىسۇن قەرزى تولىنى!
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

مۇشۇنداق ھالەتتە، دېھقان بىچارە،
كۆزى ياش، دىلى خۇن، يۈرىكى پارە،
ئەڭنى جۇل، گېلى ئاچ، مىسكىن، ئاۋارە،
ھالىغا ۋاي ئۇنىڭ قەيەردە چارە؟
ھەتتاكى جانغىمۇ تۆلەر ئىجارە،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!...

ئۈزۈلەي دېگەندە ماغدۇر يىلىكى،
يۇقۇرغا ئاڭلىنار ئارمان - تىلىكى،
ھال سوراپ كېلىشەر خىزمەت ئۆمىكى،
«يېتەمدۇ يىلغا - دەپ ئوزۇق - يېمىكى؟»
بارى-بار، نەھاجەت، «ئۇ-بۇ» دېمىكى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقان دەر تەكشۈرۈپ كەلگەن ئۆمەككە،
«ئوخشايدۇ ھالىمىز ئەتىسىز مۇنەككە»،
بىز گويا قارچۇغا چۈشكەن تۈنەككە،
مۇھتاج بىز يورۇققا، بىر يار-يۆلەككە،

«دېمەك تەس بۇ گەپنى سىزدىن بۆلەككە»،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ساق تۇرۇپ ئىككى قول-ئىككى پۇتىمىز،
دەپ تۇرۇپ پايدىلىق پەيتنى تۇتىمىز،
تۇتقانچە بوشىشىپ ھەسرەت يۇتىمىز،
كىملىرىنىڭ پەيلىدىن نابۇت پۇتىمىز،
قاچانمۇ ئۇتۇلماي، يېڭىپ ئۇتىمىز،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

جەدۋەللەر «ئاشتى» غا يوللايدۇ ساننى،
ئالدىدۇ سۈپۈرۈپ ئاخىرقى داننى،
ئالدايدۇ ئۆزىنى، كۆر بۇ زىياننى،
پوچىلىق- «نوپىلىق» قىينايدۇ جاننى،
جەريمانە توختىماي كولايدۇ ياننى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كۆردۈڭلار ھالىمىز شۇقەدەر ناچار،
قازناقلار قۇپ- قۇرۇق، چاشقانمۇ قاچار،
يەي دىسە تۈگىدى، يېمىسە ئاچار،
بىز نىچۈن بۇپ قالدۇق بۇ ھالغا دۇچار،
كەتسەڭلار «چاقتىڭ» دەپ قەھرىنى چاچار،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئىشقىلىپ بىرسى بار پەيلى بەزگەكتىن،
ئىمتىياز تەختىدە تۇرۇپ ئەزگەكتىن،
چىقىمىسا بۇ قەستىنى بىلگەك، سەزگەكتىن،
بولمىز سەرگەردان- «جاھان كەزگەك» تىن،
گاراڭ بىز توختىماس تېپىك، تەستەكتىن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

يۇرت- يۇرتتىن تەڭلەيدۇ، كۆڭلەك، چاپان- كەش،
ھەشقاللا ئېيتىمىز بولسىمۇ نىمكەش،
بىز شۇنداق تىلەمچى- گاداي كۆڭلى غەش،
قىزىق ئىش: يەر مۇنبەت، ھەر خاماندا چەش،
بىلىمدۇق كىم جەمىشت، كىملىر لەيلىۋەش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئوغۇتمۇ «پۇل!» دەيدۇ، يالتىراقمۇ ھەم،
تۈگمەنمۇ «پۇل!» دەيدۇ، جىنچىراقمۇ ھەم،
«پۇل!» دەيدۇ تاغارمۇ، توقۇناقمۇ ھەم،
«پۇل!» دەيدۇ يولدىكى بوغىناقمۇ ھەم،
پۇل قېنى؟ پۇل نەدە؟ غەم ئۈستىگە غەم،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

بىزنىڭمۇ باي بولۇپ ئۆتكىمىز يوقمۇ؟
لەۋلىرى ماي بولۇپ ئۆتكىمىز يوقمۇ؟
نامراتلىق نومۇسقۇ، بىزگە ئوزۇقمۇ؟
قىسمەتنىڭ پۈتكىنى ئاھانەت، دوقمۇ؟
يوق ھەتتا تەسەللى- «ۋاي نېمە قوق» مۇ؟
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!...

دېسىمۇ مەركەزدىن باي بولسۇن دېھقان،
كىمگىدۇر ياقىمىغاچ دېھقانغا ياققان،
ھەددىدىن ئاشماقتا «ئۈچ قالايمىقان»،
بەس! ئەمدى سالىمساق بولمايدۇ چۇقان!!!
چاچما، دەپ سېلىقكەش يۈز- كۆزگە قوققان،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقاننىڭ بەختىگە سانىما قارا،
دېھقاننىڭ قەلبىنى ئەيلىمە يارا،
دېھقاننىڭ يولغا قازمىغىن ئورا،
كىم دېدى «دېھقاننىڭ قېنىنى شورا»؟
دېھقاننىڭ بېشىنى سىلا! ھال سورا!!!
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقانمۇ ياشىسۇن، كۈلسۇن، يايىرسۇن،
دېھقانمۇ جاراڭلىق ئۈندە سايىرسۇن،
دېھقانمۇ كۆكلىسۇن، ئۆسسۇن- ئايىنسۇن،
قازىنى ماي كۆرسۇن، شورپا قاينىسۇن،
ئۇھ... دېسۇن، ھېيت- بايرام مەشرەپ ئوينىسۇن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

سەن بىزدەك گەردىنى قاتقان نەدە بار؟
مىۋە يەپ شاخقا تىغ چاپقان نەدە بار؟
تۈز بەرگەن تۈزلۈقنى چاپقان نەدە بار؟
دېھقاندىك ئىل - يۇرتنى باققان نەدە بار؟
ئېيتىمساق بولمايدۇ ئۇنىڭ دەردى بار،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

شائىرمەن دېھقاننىڭ باغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن ئۇ بەرگەن زاغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن ئۇنىڭ ئاش تاغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن توي كۆرگەن ناغرىدا ئۆسكەن،
يالغاننى يازماقتىن راست سۆزلەش تەسكەن،
تەس دىسە ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس.

1995-يىل 1-ئاي، خوتەن

پال

دىلنۇر رەيھان (فىرانسىيە)

ماڭا پال ئاچتۇق،
سورايسىز چوقۇم ئىشىنەمسىز دەپ.
بىلىسىزغۇ بىزدە بار بىر گەپ،
پالغا ئىشەنمە،
لېكىن،
پالسىزمۇ يۈرمە.

ماڭا پال ئاچتۇق،
خىيالىڭدا بىرى بار دېدى.
ئوي-پىكىرىڭ ئاڭغا يار دېدى.
ئۇنىڭ ئۈچۈن قەلبىڭ زار دېدى.

ماڭا پال ئاچتۇق،
مۇھەببەتتىن باشقا تېمىدا.
دېدى قىزلار نۇرغۇن يېنىدا.
لېكىن ھېچبىرى،
كىرمىدى قۇلاققا.

ماڭا پال ئاچتۇق،
ئىشەنمىدىم ھەر قېتىمقىدەك.
لېكىن ئويلاندىم،
راست بەردىمۇ بىرىگە يۈرەك؟

تۈنۈگۈنكى پال،
بۈگۈنكىچە خىيالىمدا بار.
راست ئاشقۇمەن،
يۈرىكىم بىرىگىمۇ زار
سىرتتا ئىدىم،
ئەتراپىمدا ھەر تىل، ھەر دىدار.
ئۇدۇلۇمدىن كەلدى ياش بىرى،
مانا ماڭا لايىق بىر نىگار.
دېمەك،
ئاشقۇمەن سىكەنمەن ھېچ.
بولمىسا،
يۈرىكىم قالار ئىدى تىنچ.
چۈشەندىم ئەمدى،
ئاشقۇمەن سىمەن دىل.
ئەمما، ساڭا ئاشقۇم بولغۇم بار،
سېنى ماڭا ئاشقۇم قىلغۇم بار.

شۇنداق،
پالغا ئىشەنمە،
پالسىزمۇ يۈرمە.

مايا بۆشۈكىدە كۆرگەنلىرىم

مۇستافا ئاكسۇ (ئامېرىكا)

قىلىشلار ھەققىدە بەك كۆپ ئويلاندىم. بولۇپمۇ بارغانغا چۇشلۇق بىرىنچى قول ماتېرىيال يىغىش ناھايىتى مۇھىم ئىدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئالدىنقى يىلى ئوقۇتقۇچۇم رېبېككا نىڭ مېنى شۇ قەبىلىدە ياشاپ باققان بىرسىگە تونۇشتۇرۇشى بىلەن كالىفورنىيە شتاتىنىڭ سان دىياگو شەھىرىدىكى يەرلىك ئىندىئان قەبىلىسى كۇمايياغا تىل تەكشۈرۈشكە كىرىپ، ئىككى ئاي ھەپىلەشكەندىن كېيىن ئەپسۇسلىنارلىق ھالدا ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمەي يېنىپ كەلگەندىم. تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سىرتقى دۇنيادىن ئايرىلىپ ياشايدىغان بۇ ئىندىئانلار بۇرۇن مەن تېلېۋىزوردا كۆرگەن جەڭگىۋار، ئوقيا ئېتىشقا ماھىر ئىنسانلارغا ئوخشىمايتتى، ئوچۇقنى ئېيتقاندا ئۇلار «نامى ئۇلۇغ، سۈپىسى قۇرۇق» لاردىن بولۇپ قالغانىدى. پروفېسسورۇم ماڭا ئۇلارغا تەتقىقات ئوبىيېكتى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلماسلىقىنى جېكىلىگەن ۋە ئۇلارنىڭ سەزگۈرلۈكىنى ئەسكەرتىپ، سوئال سورىغاندا دېققەت قىلىشىم كېرەكلىكى، ئۆزۈمنى ئۇلارنىڭ دوستى قاتارىدا كۆرسىتىشكە تىرىشىشىمنى تاپىلغانىدى. ئەمما بىر نەچچىسى بىلەن پاراڭلىشىپ

ۋاقىت نېمە دېگەن تېز ئۆتكەن ھە! مانا يازلىق تىل تەكشۈرۈش پائالىيىتىم باشلانغىلى ئىككى ھەپتە بولاي دەپتۇ. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشۈمنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى ئىندىئان ئۇنىۋېرسىتېتى مەركىزى ياۋرۇپا-ئاسىيا تەتقىقاتى فاكۇلتېتىدىكى تىلشۇناسلىق كەسپىي دەرسلىرىم ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ تەتقىقات قىزىقىشى بولغان فونېتىكا ۋە فونولوگىيە تېمىلىرىنى چۆرىدەپ ماتېرىيال توپلاش؛ شۇنداقلا مېكسىكا، گۋاتېمالا، نىكاراگۇئا، ھوندۇراس، كولومبىيە، پېرۇ قاتارلىق دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان يەرلىك مىللەتلەرنىڭ تىلىنى ئۈگە ئېلىپ، ئاۋازلىق تىل ئامبىرى قۇرۇپ ھۆججەتلەپ چىقىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ قارارنى چىقىرىشىم فونولوگىيە (تاۋۇش سىستېمىسى) دەرسى بېرىدىغان پروفېسسورۇم كىمبېرلى خىلانتو خانىمنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى بىلەن بولغانىدى.

يولغا چىقىشتىن بۇرۇن قايسى دۆلەتتە قانچىلىك تۇرۇش، قايسى قەبىلىلەرنى زىيارەت قىلىش، بارغان جايدىكى كىشلەرنىڭ ماڭا ماسلىشىپ بېرىش-بەرمەسلىكى، بىخەتەرلىكىگە قانداق كاپالەتلىك

بېقىشقا ئۇرۇنغان بولساممۇ، ئۇلاردىن تىلى توغرىسىدا ھېچقانداق ئۇچۇر ئالالمىغانىدىم. پاراڭ ئەمدى باشلىنىشىغا ئۇلار ئىچىپ مەس بولۇۋالاتتى، تۇيۇقسىزلا بىر يەرلەردە نەشە چېكىۋېلىپ كېلىپ، ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ بىر نەسلىرىنى دەيتتىيۇ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيتىم، بۇ بىچارىلەرگە ئىچىم ئاغرىتتى.

مەن 30 دىن كۆپرەك دۆلەت ۋە رايونغا بارغان، لېكىن بۇ قېتىمقىسى ھېچقايسىسىغا ئوخشىمايدۇ. بىرىنچىدىن، مەن بۇ قېتىم ساياھەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن يولغا چىقاتتىم. ئىككىنچىدىن، مەن بارىدىغان جايلار بىر-بىرىدىن خەتەرلىك ئىدى. مەسىلەن، گۇاڭشىمال جۇمھۇرىيىتىنىڭ قالايمىقانچىلىقتا نامى بار: زەھەر ئەتكەسچىلىرى ۋە ئوغرى-قاراقچىلار يامراپ كەتكەن، ئادەملىرى بەش دوللار ئۈچۈنمۇ قاتلىلىق قىلىدىغان جاي ئىكەنلىكى، چەتئەللىكلەر ئۈچۈن تېخىمۇ خەتەرلىك بولۇپ، كۈندۈزى يالغۇز ماڭغىلى بولمايدىغانلىقى ھەققىدە مىش-مىش پاراڭلارنى ئاڭلىغانىدىم. ئۇنىڭدىن سىرت، بۇ دۆلەتلەردە بەزىگە، مېنىڭكىت، ئا ۋە ب تىپلىق جىگەر ياللۇغى، كېزىك ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر يامرىغان بولغاچقا، بارغاندىن كېيىن ئىچكەن سۈيۈمدىن تارتىپ يېگەن تامىقىمىچە تولىمۇ ئېھتىيات قىلىمىسام بولمايتتى. شۇ ۋەجىدىن مېڭىشتىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن دوختۇرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھەر خىل ۋاكسىنلارنى ئەملەتتىم ۋە كۆڭلۈم جايىغا چۈشتى. ئەمەلىيەتتە، گۇاڭشىمالدا ئەڭ كۆپ ماتېرىيال توپلىيالايتىم، چۈنكى مائالىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ۋە يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان تىللاردىن بىر نەچچىسى دەل ئاشۇ تۇپراقتا ئىدى. ئەگەر ماتېرىيال توپلىشىم ئوڭۇشلۇق بولسا، بولۇپمۇ بايقالمىغان تاۋۇشلارنى تاپالسام بۇنىڭدىن كېيىنكى تەتقىقاتىمغا كۆپ پايدىسى بولاتتى. ئۇيان ئويلاپ بۇيان ئويلاپ ۋاقىتمىنىڭ كۆپ قىسمىنى گۇاڭشىمال جۇمھۇرىيىتىدە ئۆتكۈزۈشنى پىلانلىدىم.

لاتېن ئامېرىكىسىدىكى دۆلەتلەردىن مېكسىكا، كوستارىكا، پاناما، كولۇمبىيە، برازىلىيە، ئارگېنتىنا، چىلى قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئىسمى ناھايىتى تونۇش بولسىمۇ، گۇاڭشىمال دېگەن بۇ دۆلەتنى مەن بۇرۇن پەقەت ئاڭلاپ باقماپتەنمەن. ئالدىنقى ئايدا

پروپېسورۇم خىلانتو خانىم يوقىلىش ئالدىدا تۇرغان تىللارنىڭ فونولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ئۈستىدە توختالدى، ۋە مائالىقلارنىڭ مەدەنىيەت بۆشۈكى گۇاڭشىمال دۆلىتىدە نۇرغۇن تىللارنىڭ بولغانلىقى، ئەمما ئىسپانىيەلىكلەرنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغاندىن كېيىن داۋاملاشقان ئاسمىلاتسىيە تۈپەيلىدىن تىللارنىڭ يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغانلىقى ۋە ئىترا ماين تىلىنى ئاران 12 كىشى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

— بىلىسلىر، شىمالىي ئامېرىكا ۋە لاتېن ئامېرىكىسىدىكى ئىنگلىز تىلى، ئىسپان تىللىرى «ئىگە - خەۋەر - تولدۇرغۇچى» شەكلىدە بولىدۇ، بىراق بۇ تۇپراقلاردا ياشاپ ئۆتكەن ئازتەكلەرنىڭ تىلى «ئىگە - تولدۇرغۇچى - خەۋەر» شەكلىدە، بۇنىڭدىن باشقا مايا تىلىنىڭ ھەممىسى بولمىسىمۇ بەزى دېئالېكتلىرى ئوخشاش «ئىگە - تولدۇرغۇچى - خەۋەر» شەكلىدە. جانلىق بىر مىسال مانا ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، بەزىلەر بىلمەيدىغۇ دەيمەن، سىنىپىمىزدىكى مۇستافانىڭ ئانا تىلى ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىل سېستېمىسىغا تەۋە بولغاچقا، «ئىگە - تولدۇرغۇچى - خەۋەر» ھالىتىدە كېلىدۇ. بىزگە ياردىمى تېگىدىغان بەزى يەرلىك تىللار يوقاپ كېتىۋاتىدۇ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىندىئان تىللىرىدىن بىرى بولغان ناۋاخو تىلىنىڭ ئامېرىكىغا بەك چوڭ ياردىمى تەگكەن. بىز تىل ئارقىلىق ياپونىيەنى يېڭىۋالغان، - دېدى پروپېسورۇم كۈلۈپ تۇرۇپ.

Hill - دېگەن سۆزنى ئۇيغۇر تىلىدا نېمە دەيدۇ؟ - دەپ سورىدى ئوقۇتقۇچۇم.

— «تۆپە» دەيمىز.

— تۈرك تىلىدىچۇ؟

— «تەپە» دەيمىز.

— مائالار «تەپەك» دەيدۇ.

- ھە؟

- سەنچە بۇ بىر تاسادىپىيلىقمۇ؟

- بىر نەرسە دېيەلمەيمەن، پروپېسور. «مۇ قىتئەسى» دېگەن كىتابتا ئوقۇشۇمچە يەرلىك ئىندىئانلار ۋە باشقا خەلقلەر موڭغۇل ئېگىزلىكىدىن كۆچۈپ، سىبېرىيەدىن ئۆتۈپ بېنىڭ بوغىزىنى كېسىپ ئامېرىكا قىتئەسىگە بارغانىكەن. ئەلۋەتتە، بۇ پەقەت بىر كۆز قاراش.

روسانىڭ دېيىشىچە، ئەينى ۋاقىتتا ئىسپانلار تاجاۋۇز قىلغاندا ئۇلارنىڭ تەقلى-تۇرقىنى بەك سەت دەپ پەس كۆرگەن، شۇنداقلا پۈتۈن كىتابلىرىنى دېگۈدەك كۆيدۈرۈۋەتكەن، بۈگۈنكى كۈندە پەقەت ئۈچ پارچىلا كىتابى ساقلىنىپ قالغان ئىكەن. بۇ يەردە مايالىقلار بىلەن مايالىقلار قۇدىلىشىكەن. كەلگەن بۇ بىر نەچچە كۈندىن بۇيان شۇنىڭغا دىققەت قىلدىمكى، گەرچە مايالارنىڭ مەدەنىيىتى ئىسپانىيەنىڭ قولى ئاستىدا ۋەيران بولۇپ رىۋايەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ھېلىمەي مايالارنىڭ ئىزناسى يوقالمىغان ئىدى. كۈندىلىك تۇرمۇشىدا مايا ئاياللىرى ئۆزىنىڭ كەشتىلەنگەن ئەنئەنىۋى ئۇزۇن كانۇي كۆڭلىكىنى كىيىدىكەن ۋە چېچىنى ئىككى ئۆرۈپ رەڭگارەڭ لېنتا تاقاپ شۇنداق چىرايلىق ياسىنىدىكەن. بەزىلىرى كۆك تەڭرىگە، بەزىلىرى كاتولىك دىنىغا ئېتىقات قىلىدىكەن. مەن تۇرغان ئۆي مايالىقلارنىڭ ئۆي بولۇپ ئاجايىپ مېھماندوست ئىدى، بەزىدە ئۆزەمنى خۇددى يۇرتىمىزدىكىدەك ھېس قىلىپمۇ قالدىم. قىزىقارلىق يېرى شۇكى مەيلى مېكسىكىدا مەيلى بۇ يەردە بولاي ھەممەيلى مېنى لاتىن ئامېرىكىلىق دەپ ئويلاپ قالدى. ئالدىنقى ھەپتە مېكسىكىنىڭ تېئوتخۇكاندا كېتىۋاتسام ناتونۇش بىرى ئىسپان تىلىدا ناھايىتى تېز سۆزلەپ كەتتى، مەن ئىنگىلىز تىلىدا: «خاپا بولماي ئاستىراق سۆزلىشىڭىز، مەن ئاڭقىرالمىدىم» دېسەم: «قارا، تېخى ئۆزەڭنىڭ مېكسىكىلىقلىقىڭدىن ئىزا تارتىپ ئىنگىلىز تىلىدا سۆزلەپ كەتتىڭمۇ؟» دېگەندى. شۇ چاغدىلا مەن بۇ چىرايىم بىلەن لاتىن ئامېرىكىسىدا بىخەتەر بولغۇدەكمەن، دەپ ئويلىغانىم. بۇ دۆلەتتىمۇ روسا موماي ۋە بالىلىرى ھەر كۈنى چاقچاق قىلىپ: «سېنىڭ چىرايىڭ تىپىك لاتىن ھەتتا بىز مايالارغا ئوخشايدىكەن، بىزگە بالا بولامسەن؟» دەپ قوياتتى. مەنمۇ بۇ ئوخشاشلىقتىن بەكلا ھەيران ئىدىم ئىچىمدە. مەنلا ئەمەس بەزى ئۇيغۇر دوستلىرىمۇ بۇ يەرگە كەلسە چېنىپ كەتمەيتتى.

60 ياشلىق روسا موماي ماڭا زېرىكمەي بىلگىنىنى چۈشەندۈرەتتى. ئىنگىلىز تىلى بىلىمگەچكە، مەن بىلەن ئىسپان تىلىدا سۆزلىشەتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە روسالا ئەمەس ھەممە ئادەم ئىنگىلىز تىلى بىلمەيدۇ. مەن ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن كىچىك ئۇنئالغۇمنى ئېچىپ ئاۋاز

- ناھايىتى ياخشى، ئۇنداق بولسا بۇ توغرىسىدا ئازراق ئىزدىنىپ كېلەر ھەپتىدىكى دەرسىتە بىزگە 20 مىنۇت ئەتراپىدا لېكسىيە سۆزلەپ بەرگىن. ئۇيغۇر تىلى ھەققىدىمۇ توختىلىپ، ساۋاقداشلىرىڭنى خەۋەردار قىلساڭ تېخىمۇ ياخشى.

شۇنداق قىلىپ بەزى ماقالىلەرنى ئوقۇدۇم ۋە كېيىنكى دەرسىتە لېكسىيە سۆزلىدىم. ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلىرىم ئۇيغۇر تىلى ھەققىدە سوئاللارنى ياغدۇرۇشقا باشلىدى، ناھايىتى ئوبدان تەييارلىق قىلغانلىقىم ئۈچۈن تەمتىرمەي جاۋاپ بېرەلدىم. شۇ سەۋەپلىك سىنىپتىكى ئۈچ ساۋاقداشىم مېنى بەكمۇ سۆيۈندۈرۈپ مەۋسۇملۇك ئىمتىھان پىلانغا ئۇيغۇر تىلىنى تاللاپ ماقالە يازدى. ئەمما لېكسىيەمدە مايالار توغرىسىدا كۆپ ئۇچۇر بېرەلمىدىم، چۈنكى ماتېرىيال چەكلىك ئىدى. يەنە بەزى ماتېرىياللارنىڭ مەنبەسى ئېنىق بولمىغانلىقتىن ئىشەنچلىك دەرىجىسى تۆۋەن ئىدى، بۇلارنى دەرسخانىدىكى ئىلمىي سۆھبەتتە سۆزلىسەم قايىل قىلىش كۈچى بولمايتتى. لېكىن كۈتۈپخانىدىن بىر قىسىم مۇھىم ئۇچۇرلارنى يىغىپ، ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئورتاقلاشتىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەۋسۇملۇك ئىمتىھاننى تۈگىتىپلا، كېيىنكى تەتقىقاتلىرىم ئۈچۈن ماتېرىيال توپلاش ئىستىكىم بارغانسېرى كۈچەيدى.

مانا مەن ھازىر مېكسىكا شەھىرىگە 97 كىلومېتىر كېلىدىغان تېئوتخۇكاندىكى بىر ھەپتىلىك تەكشۈرۈش ۋە ئۆگىنىشنى ئاياغلاشتۇرۇپ، گۇاۋىمالا جۇمھۇرىيىتىدىكى شېلا دېگەن جايدا- مايالىقلار ياشايدىغان كېچە ۋە مام دىئالېكتىدە سۆزلىشىدىغان قوۋمنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتىمەن ۋە ئۇلار بىلەن يۈرتۇرانە كۆرۈشۈپ تىل ماتېرىيالى توپلاشقا كىرىشۋاتىمەن. بۇ يەرگە كېلىش ئۈچۈن مەن ماڭمىغان تاغ- دالا قالمىغان بولسىمۇ، بىخەتەر كېلىۋالدىم. سەپەردىكى سەزگۈرەشتىلىرىمنى، مېكسىكا دۆلىتىدىكى تېئوتخۇكانلارنىڭ تىلى ۋە ئۇلار قۇرۇپ چىققان غايەت زور ئاي ۋە قۇياش پىرامىداسى توغرىسىدا كېيىن تەپسىلىي توختىلىپ ئۆتىمەن. مەن كەلگەن شېلا دېگەن يەر گۇاۋىمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۆزىنى مايا دەيدىغانلار خېلى كۆپ. بۇ جايدىكى مايالىقلار ئاساسەن چاڭلاشمىغان. مەن ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان مايالىق كۆيۈمچان موماي

ئاپامنى ئويلاپ ئىختىيارسىز كۆزۈم نەملىنەتتى. مەن گەرچە 13 يېشىدا ئۆيدىن ئايرىلىپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەر ۋە چەتئەللەردە ئوقۇپ ئىشلەۋاتقان بولساممۇ، پەقەت تاماق دەردى تارتىپ باقمىغان ئىدىم. بارغانلا يېرىمدە دېگۈدەك ئۇيغۇر رېستورانلىرى بار ئىدى، رېستوران يوق دۆلەتلەردە بولسا ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مېنى تونۇمىسىمۇ ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىپ مېھرىلىك تائاملىرىمىزغا ئېغىز تەگكۈزۈشى بىلەن ئۇزۇنغىچە بېسىلمايدىغان بۇ سېغىنىشىمنى بېسىپ كەلگەن ئىدىم. شېلاغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈم تاماق ئېتىپ باقاي دېسەممۇ شارائىت يار بەرمىدى. بۇلارنىڭ ئوچىقىدا لەغمەن ياكى پولۇ ئېتىش ئۈچۈن ئاز دېگەندىمۇ تۆت سائەت ۋاقىتىمنى ئاجراتمىسام بولمايتتى، بىراق مەن ئۈچۈن بىر ۋاق قورساق توقلاشقا تۆت سائەت سەرپ قىلىش بەكلا ھەشەمەتچىلىك سانىلاتتى. مەن تۇرۇۋاتقان رايوننىڭ ئىسمى شېلا دېگەندىم، تولۇق ئىسمى كېتسالتېنانگو. مايالىق ئوقۇتقۇچۇمدىن سوراپ «كېتسال» دېگەن گەپنىڭ «ئۇلۇغ» دېگەن مەنىدە ئىكەنلىكىنى بىلدىم، ئۆزۈمچە بۇ گەپنى تۈركچىدىكى «قۇتسال» دېگەن سۆزگە باغلاپ، بۇ بازارنى «قۇتسال تېنانگو» دەپ ئاتىۋالدىم. بۇ جاي گۇاۋىمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىككىنچى چوڭ تاغلىق رايونى بولۇپ، كېچە-كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى خېلىلا چوڭ. كۈندۈزى ئاپتاپتا كۆيسىڭىز، ئاخشىمىدىكى سوغۇقتا ھەم پۈتۈن كېچە ياغقان يامغۇرنىڭ تەسىرىدە

ئېلىشقا باشلاپ، مەلۇم سۆزنىڭ مايا تىلىدىكى كېچە دىئالېكتىدا نېمە دېيىلىدىغىنىنى سورايتتىم. موماي ئېرىنمەي جاۋاب بېرەتتى. روسا موماي ماڭا شېلادىن پىيادە بەش سائەتتە بارغىلى بولىدىغان، تاغ ئىچىدە سىرتقى دۇنيادىن خالى ياشايدىغان مايالار ھەققىدە سۆزلەپ بېرىپ، كېلەر ھەپتە شۇ يەرگە بېرىشىمنى تەۋسىيە قىلدى. شۇنداق قىلىپ يەنە يانار تاغلارنى ئاتلاپ كارۋان بولىدىغان بولدۇم.

گۇاۋىمالا جۇمھۇرىيىتىدە كۈنلەر ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە. بۇ يەرگە ئاستا-ئاستا ئۆزلىشىپمۇ قالدىم. لېكىن كەلگەندىن بېرى لەڭمەننى ئاجايىپ سېغىندىم، ئاپامنىڭ ئەتكەن لەڭمەننى كۆرۈمگە كۆرۈنۈپ كەتتى، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ بىر ئىككى قېتىم لەڭمەن چۈشەپ چىقتىم. ۋاقىت پەرقى بولغاچقا، مەن ئۇخلايدىغان ۋاقىتتا گۈزەل يۇرتۇم ئاقسۇدا ئىككىنچى كۈنى چۈش بولىدۇ. دوستلىرىم ئۇندىدار چەمبىرىكىگە چىقىرىپ قويغان نازۇ-نېمەتلەر ۋە ئەمدى ئالا بولاي دېگەن غورىلارغا قاراپ شۆلگەيلىرىم ئېقىپ، قورسىقىم كورۇلداپ كېتىدۇ. «ۋاي ئىسىت، تەتلىدە بارغان چېغىمدا دادام، ئاپام ۋە قېرىنداشلىرىمنى ماڭا تاماق يېگۈزۈش ئۈچۈن يالۋۇرتقانلىرىم» دەيمەن ئىچىمدە. بولۇپمۇ جېنىم دادام شۇنچە چوڭ بولۇپ قالغان بولساممۇ: «ھە بالام، ماۋۇنى يەۋىلىڭ، ئامېرىكىدا يوق، ماۋۇ ئەنگىلىيەدە يوق، تۈركىيەدە يوق، دۇبەيدە يوق» دەپ تاماققا زورلايتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمغا كېلىپ دادام،

خىراجەتلەرنى يەنىلا ئۆز يېنىدىن چىقىرىشقا توغرا كەلگەچكە ۋە نۇرغۇن مايالار ئۈچۈن مۇشۇ پۇلمۇ جىق بىلىنگەچكە، بالىلىرىنى ئوقۇتۇشتا بەكلا قىيىنلىدىكەن. سان كارلوس ئۇنىۋېرسىتېتىدا ستاتىستىكا ۋە ھېساب تەكشۈرۈش دەرسلىرىنى بېرىدىغان پروفېسسور پېدرو خوسې مېئونىيو ئېستىرادا مەن بىلەن كەچلىك تاماقتا پاراڭلاشقاندا، مايالارنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنىڭ ساۋاتسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۆتمۈشتە مۆجىزىۋى مايا مەدەنىيىتىنى ياراتقان مايالار بۈگۈنگە كۈندە مۇشۇنداق بىچارە ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. مەن بۇ ئائىلىنى بەكمۇ ياخشى كۆردۈم، لېكىن چايغا تۈز ۋە قىزىلمۇچ سالىدىغان ئادىتىگە كۆنەلمىدىم. يېڭى كەلگەن چېغىمدا ھەر كۈنى سەھەردىكى ناشتىلىقتا روسا خانىم مەندىن سورىمايلا كۆڭۈلچەكلىك بىلەن چېيىمغا تۈز ۋە قىزىلمۇچ سېلىپ قوياتتى، مەنمۇ كۆڭلىنى ئاياپ ئىچەتتىم، دەردىمنى ئۆزۈملا بىلەتتىم. ئاخىرى چىدىماي چىرايلىق تەلەپپۇزدا: «بۇنىڭدىن كېيىن چاينى ئۆزۈم قۇيماي» دەپ ئىلتىماس قىلدىم. كېيىن قاراپ باقسام مايالار مەيلى چاي ئىچسۇن ۋە ياكى پىۋا ئىچسۇن، تۈز ۋە مۇچنى قوشۇپ ئىشلىتىدىكەن. بۇنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا مەن تېخى ئېنىق بىر جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم.

بۇ رايوندا كىشلەر مايالار ۋە لاتىنلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. مايالارنىڭ پەرقىنى ئېيتىپ بېرىش ناھايىتى ئاسان. مايالار پاكار، دىققەت ۋە تېرىسى قارامتۇل كېلىدۇ، دەپ ئۆتكىنىمدەك، ئاياللىرى ئۆزىنىڭ چىرايلىق كەشتىلەنگەن ئەنئەنىۋى كىيىمىنى كىيىدۇ ۋە ياغلىق ئارتىدۇ. مايالارنىڭ سەيشەنبە، يەكشەنبە بازىرىغا بارغاندا ئۇلارغا قاراپ زوقلىنىپ قاراپ كېتىمەن، خۇددى ئانا يۇرتۇم ئاقسۇنىڭ دېھقان بازىرىدا كېتىۋاتقانداك ھېس قىلىمەن. مايالارنى باشقىلاردىن ئايرىشنىڭ يەنە بىر ئۇسۇلى بولسا بوي ئېگىزلىكى، مايالار ئۈچۈن 165 سانتىمېتىر خېلى ئېگىز ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بۇ يەرگە كەلگىنىمدىن بېرى كىم كۆرسە «مۇي ئالتو، مۇي ئالتو» يەنى «بەك ئېگىز» دېگىنىنى ئاڭلاپ كېلىۋاتىمەن. مېنىڭ 177 سانتىمېتىرلىق بويۇم بۇلارغا ئېگىز كۆرۈنسە، ھەقىقىي بويى ئېگىزلەرنى كۆرسە تېخىمۇ ھەيران قېلىپ ئاغزى ئېچىلىپ قالغۇدەك.

ئاجايىپ تىترەيسىز. بۇ يەردە تەخمىنەن 100 مىڭچە نوپۇس بولۇپ، تۇرمۇش سەۋىيەسى خېلىلا تۆۋەن، نامراتلار كۆپ، داۋاملىق بۇلاڭچىلىق ۋە قەلىرى كۆپ يۈز بېرىدۇ. مەندەك چەتئەللىكلەر كۆپ ھاللاردا يەرلىكلەرنىڭ بىرىنچى ئولجىسىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. تەلىمىگە چىرايىم بۇلارغا ئازراق ئوخشىغاچقا، مېنىڭ چەتئەللىك ئىكەنلىكىمنى ئاسانلىقچە بىلەلمىدى. مەن ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان مايالىقلار ماڭا ھەر كۈنى دېگۈدەك ھەرگىزمۇ پۇزۇر كېيىنۋالمايلىقىنى، سىرتقا چىققاندا تېلېفون ۋە پورتىمال ئالمايلىقىنى قايتا-قايتا جېكىلەپ تۇرغاچقا، ئۆزۈممۇ بەك دىققەت قىلدىم. ھېلىمۇ ئۇنتۇلمايمەن، ئالدىنقى يىلى مېكسىكىغا بارغاندا ئىككى يانچۇقچىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان ئىدىم. تېلېفونۇم ۋە پۇلۇمنى ئېلىۋالغاندىن سىرت، ئۆستۈمدىكى كاستىيۇم-بۇرۇلكىنى سالدۇرۇۋالغان ئىدى. ئىككى يانچۇقچىغا قارشىلىق كۆرسىتىش جەريانىدا، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ئېسىمدىن چىقمىغۇدەك مۇشتىتىن ئىككىنى يەپ ئامېرىكىغا ئاران كېلىۋالغانىدىم. شۇڭلاشقىمۇ بۇ قېتىم ئالاھىدە ئېھتىياتچان بولۇپ كەتكەنىدىم. ئەمما مېنى تولىمۇ خوشال قىلغىنى، بۇ يەرنىڭ نوپۇسى 100 مىڭچە بولسىمۇ 12 ئالىي مەكتەپ بار ئىكەن. گەرچە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك بولسىمۇ، ئەسلىھەلىرى ئانچە ئىلغار بولمىسىمۇ، بۇ بىلىم يۇرتلىرىنىڭ پۈتۈن رايوندىكى كىشىلەرنىڭ تەربىيلىنىشىدە مۇھىم رول ئويناۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. مەن تۇرۇۋاتقان ئۆيىدىكى 60 ياشلىق روسا خانىمنىڭ بىر بىرىدىن ياخشى تەربىيەلەنگەن تۆت بالىسى بولۇپ، ھەممىسى شېلادىكى سان كارلوس ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، چوڭى ئادۋوكات، ئىككىنچىسى دوختۇر، يەنە بىرى بوغالتىر ۋە كەنجىسى يۇمشاق دېتال ئىنژېنېرى ئىكەن. روسانىڭ دېيىشىچە، يولدىشى بۇرۇن باشلىق بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇشتا پۇلدىن جىق قىسىلماپتۇ. بۇ دۆلەتتە ئالتە يىللىق ھەقسىز مەجبۇرى مائارىپ يولغا قويۇلغان. نۇرغۇن مايالار پۇلى بولمىغانلىقتىن، باشلانغۇچنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇشتىن توختاپ قالدىكەن، ھەتتا بەزىلىرى پەقەتلا ئوقۇمايدىكەن. باشلانغۇچ مائارىپى ھەقسىز بولسىمۇ كىتاب پۇلى، مەكتەپ فورمىسى ۋە باشقا پارچە-پۇرات

مايىلار ناھايىتى دوستانە ۋە ئاقكۆڭۈل بىر مىللەت. بىر نەرسە سورىسىڭىز ئېرىنمەي-تېرىكمەي دەپ بېرىدۇ، ياردەم قىلىدۇ. ئۆيلىرىنى پاكىز تۇتىدۇ، مەيلى قانچىلىك نامرات بولۇپ كەتسۇن، پاكىز كېيىنىدۇ. لېكىن مەن بۇلارنىڭ بەزى قىلىقلىرىنى تېخىچە قوبۇل قىلالايمىدىم. كەلگىنىدىن بېرى ئەڭ كۆپ كۆرگىنىم كىشىلەرنىڭ باغچىلاردا ياكى كوچىلاردا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ھاجەت قىلىشى ئىدى. بىزنىڭ يۇرتلاردىمۇ بۇنداق ئەھۋال يوق ئەمەس بار. لېكىن بىزنىڭ كىشىلەر ھېچ بولمىغاندا ئۆزىنى سەل دالدىغا ئېلىشنى بىلىدۇ، ئەمما بۇلاردا بۇنداق بىر ئۇقۇم يوقتەك. ھەر كۈنى دېگۈدەك مايا ئەللىرىنىڭ ئەتراپىدىكىلەرگە دېققەت قىلماستىن، باغچىدا ئۆرە تۇرۇپلا ھېچ ئىش بولمىغاندەك كىچىك تەرەت قىلغىنىنى كۆرۈپ، ياقامنى چىشلەپ سالىمەن. بۇ ئىش بىر قېتىملا بولمىدى، نەگىلا قارىسام ئوخشاش ئىش كۆرۈمگە چىلىقىدۇ. ئالدىنقى كۈنى مايا تىلى دەرسىدىن چۈشۈپ ئوقۇتقۇچۇم سېرخىو بىلەن پاراڭلىشىپ مېڭىۋاتاتتىم، ئوقۇتقۇچۇم يولدا كېتىۋېتىپلا: «مۇستافا، بىر مىنۇت» دەپ چوڭ يولنىڭ ئۈستىدىلا سىيرىتىمىنى ئېچىپ ئادەم جىق يەرگە قاراپ ھاجەت قىلىشقا باشلىدى، «ئاھ خۇدا، ئوقۇتقۇچۇمۇ شۇنداق قىلىۋاتىدىغۇ؟» دېگىنىمچە ئىچىمدە ئۇنى مىڭنى تىللاپ چىقتىم. ھاجەت قىلىپ بولۇپ ئوقۇتقۇچۇم كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئەمدى ماڭايلى» دېۋىدى، مەن پەقەت چىدىيالىماي: - سېرخىو، يولدا بۇنداق ھاجەت قىلساڭ قانداق بولغىنى؟ مەن بۇ قىلىقنى پەقەت قوبۇل قىلالايمىدىم. بۇ دېگەن چوڭ يول تۇرسا، يولدا كېتىپ بارغان خانىم-قىزلاردىن خىجىل بولماسەن؟- دېدىم. - ياق، بۇ دېگەن بىزدە ئادەت، ھېچقىسى يوق، ھېچكىم ئېغىر ئالمايدۇ، خالساڭ سەنمۇ تەرەت قىلساڭ بولىدۇ،- دەپ جاۋاپ بەردى ئوقۇتقۇچۇم. بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم. توۋا، بۇنى قانداقمۇ ئادەت دېگىلى بولسۇن، بۇ بىر مەدەنىيەتسىزلىكقۇ؟

ئۆيگە كىرىپ كەچلىك تاماق ۋاقتىدا روسا مومايغا دېدىم:

- دونىيا (توي قىلغان ئاياللارغا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى) روسا، مەن بۇ يەرنى بەك ياقتۇردۇم،

لېكىن بىر ئىشنى تېخىچە قوبۇل قىلالايمىدىم. - نېمىنى قوبۇل قىلالايمىدىڭ؟ بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟ - بۇ يەردىكى خەقلەر نېمانداق كۆرگەنلا يەرگە تەرەت قىلىدۇ؟ يەنە كېلىپ ئاممىۋى سورۇندا باشقىلارغا ئېچىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ! - ھاھاھا، بىز كۆنۈپ كەتتۇق،- دېدى موماي ئېرەڭشىمەي تۇرۇپ.

ئەگەر دونىيا روسا «بۇ ئىش پەقەت قاملاشمىپتۇ» دېگەن بولسا ئىدى، مەن «ھە، بۇ پەقەت بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ يامان ئىللىتى ئىكەن» دەپ چۈشىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ھاجەت قىلغانلارنى كۆرسەم تويغۇدەك تەنبە بەرگەن بولاتتىم. لېكىن «يەكچەشمىنىڭ شەھىرىگە بارساڭ، بىر كۆرۈڭنى قىسۋال» دەپتىكەن ئاتىلىرىمىز، موماي چىغىدا «ھېچقىسى يوق» دەۋاتسا، مەن نېمىمۇ دېيەلەيتتىم!؟

مەن ياقتۇرمىغان يەنە بىر ئىش شېلادا لالما ئىتلار بەك كۆپكەن. كىچىكىدە ئىت قوغلاپ كەتكەن بولغاچقىمۇ، ئىتتىن بەكلا قورقمەن. شۇڭا ئامېرىكىدىكى ۋاقتىمدا ئاچامنىڭ ئوغلى: «ئاكا، ئىت باقايلى» دەپ كۈندە يېلىنغان بولسىمۇ، قوشۇلماي ئاخىرى ئۇنىڭغا بىر مۈشۈك بېقىپ بەرگەن ئىدىم. سەپەرگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇن دوختۇر ماڭا غالجىر كېسىلىنىڭ ۋاكسىنىسىنىمۇ ئەملىگەن ئىدى، بۇنىڭ ئۈچۈن دوختۇرۇمغا مىڭ رەھمەت ئېيتتىم. بۇ يەردە كۈچىدىكى ئىتنى كۆرسەم 40 مېتىر يىراقتا تۇردۇم. ھېلىمۇ ياخشى بۇ ئىتلار ئادەمگە ئېتىلمايتتى، لېكىن يېرىم كېچە بولغاندا ھاۋشىپ پەقەت ئارام بەرمەيتتى. روسا موماي مەندىن ئەنسىرەپ: «ساڭا بىر شەخسى شوپۇر تېپىپ بېرىلەلمۇ؟ سېنى خالىغان يېرىڭگە ئاپىرىپ قويىدۇ» دېگەندە، ەسلەپتە ماڭا بەكمۇ خوش ياقىتى، لېكىن ئويلاپ باقسام مەن بۇ يەرگە تۇرمۇش ئۆگەنگىلى ۋە ماتېرىيال يىغىلى كەلگەن تۇرۇقلۇق، شوپۇر ياللاپ يۈرسەم پەقەت ياراشمىغۇدەك. شۇڭا يەنىلا پىيادە مېڭىشنى تاللىدىم. بەزىدە ئۇزاقراق يەرلەرگە Chicken Bus دەيدىغان ماشىنا بىلەن باراتتىم. مەن بۇ گەپنى مەنسىسى بويىچە «توخۇبۇس» دەپ تەرجىمە قىلىۋالدىم. توخۇبۇس ئەمەلىيەتتە ئامېرىكىدا ئىشلىتىلىپ تاشلاندىق بولۇپ قالغان مەكتەپ ماشىنىلىرى ئىدى. بۇ دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەندىن

گۇاڭتېمالا جۇمھۇرىيىتىگە كەلگەندىن بېرى ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن بەش سائەتلىك ئىسپان تىلى كۈچەيتىش دەرسى ئالدىم. چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىتمۇ بەكلا ئالدىراش. جىقراق ماتېرىيال يىغىۋالاي دەپ نەدە ياشانغان بوۋاي-مومىلارنى كۆرسەم يېنىغا بېرىپ، كېلىش مۇددىئىمىنى ئېيتىپ، ماڭا ئازراق مايچە سۆزلەپ بېرىشىنى ئۆتۈنمەن. بەزىدە زىيارەت قىلىدىغان ئادەم تاپالماي قالغۇدەك. مايلارنىڭ بەكرەك ياشانغانلىرى ئۆزىنىڭ تىلىنى بىلگەندىن باشقا 70 ياشتىن تۆۋەنلىرى ئاساسى جەھەتتىن بىلمەيدىكەن. بىلىشمۇ تۆۋەن سەۋىيەدە، پەقەت «مالتىيوش» يەنى «رەھمەت» دېگەندەك بىر نەچچە كەلىمە بىلىدۇ، خالاس. زىيارەت جەريانىدا ئۇلار ماڭا تىلىنى بىلمەسلىكىدىن ئىنتايىن ئازابلىنىدىغانلىقىنى دەپ كېلىۋاتىدۇ.

مەزكۇر ماقالىگە كىرىشتۈرۈلگەن سۈرەتلەر تەكشۈرۈش داۋامىدا تارتىلغان.

كېيىن يەرلىكلەر بۇ ئاپتوبۇسلارنى ھەر خىل رەڭلەر بىلەن بويىپ خېلى ئىسكەتلىك قىلىپ قويغان ئىكەن. بۇ ئاپتوبۇسلارنىڭ توخۇبۇس دەپ ئاتىلىشىدا ئىككى خىل سەۋەپ بار. بىرى، بۇ توخۇبۇسلاردا 3 ئادەم ئولتۇرىدىغان يەرگە بەزىدە 7 ئادەم ئۈستى-ئۈستىگە ئولتۇرۇپ كاتەكتىكى توخۇدەك قىستىلىشىدۇ. ئىككىنچى سەۋەبى بولسا ماشىنىغا توخۇ، ئۆردەك، توڭگۇز، قوي دېگەندەك چارۋا ھايۋانلارنىمۇ بېسىپ ماڭىدۇ. ھەر قېتىم توخۇبۇسقا چىققاندا توڭگۇزلارنىڭ چىرىقراشلىرى ۋە پۇشۇلداشلىرى، قويلارنىڭ مەرەشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقىلداشلىرى قۇلاق مېڭەمنى يەپ، مېنى داد-پەرياد دېگۈزەتتى. «ئاھ خۇدا، نېمىشقىمۇ چىققانمەن؟ بەش سائەت كەتسىمۇ پىيادە ماڭسامچۇ» دەيتتىمىمۇ، ئامالسىزلىقتىن يەنە چىقىپ قالاتتىم. يەنە كېلىپ ماشىنا بەكلا كونا، يوللار خەتەرلىك بولغاچقا، مەنمۇ ماشىنا بىلەن تەڭ چايقىلىپ ئۈچەي باغرىم ئاستىن-ئۈستىن بولۇپ كېتەتتى.

گەرچە شارائىت مۇشۇنداق بولسىمۇ، كۈنلىرىم ئىنتايىن خوشال ئۆتمەكتە. چۈنكى مەن ئۆزۈم ياقىتىۋىدىغان ئىشلارنى قىلىۋاتىمەن ئەمەسمۇ؟! ھەم بۇ يەرگە كېلىش ھەممە كىشىگە نېسىب بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن بۇ جاپالارنى چەكمەي بولمايدۇ. مەن ئەسلى بۇ يەرگە پەقەت ئۇن تاۋۇش يىغىلى ۋە تىل دەرسى ئالغىلى كەلگەندىم. ئەمما بۇ يەرگە كېلىپ ئۆگىنىدىغان نەرسىلەر بەكلا كۆپ ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. ئەگەر ئۇيغۇر جەمئىيەتشۇناسلارمۇ بۇ تەرەپكە كېلەلگەن بولسا، تېخىمۇ جىق ئۇچۇرلارنى بايقاپ بىزنى سىستېمىلىق خەۋەردار قىلغان بولاتتى. مەن پەقەت ئاڭلىغان ۋە كۆرگەنلىرىمنى ئورتاقلىشىۋاتىمەن.

يېقىندىن بۇيان ۋاقىتم زىچ ئۆتۈۋاتىدۇ. كۆپىنچە ۋاقىتمىنى چۈشتىن بۇرۇنقى ئىسپان تىلىنى كۈچەيتىش سىنىپىغا بەرسەم، چۈشتىن كېيىن تىل ماتېرىياللىرى يىغىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇم. مەن بۇرۇن دۆلەت ئىچىدىكى چەتئەل تىل ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا ئىككىنچى چەتئەل تىلىغا ئىسپان تىلىنى تاللىغان ۋە خېلى يامان ئەمەس ئۆگەنگەندىم. شۇ سەۋەبتىن مېكسىكىدىكى ئىشلىرىمنى تۈگىتىپ،

ئۇ كېلىدۇ

خەندەن

ئاق ئېتىنى بېرىۋەتكەن غېرىبلارغا
قانچە داۋان ئېشىپ يايلاق ئۇ كېلىدۇ.
يۈزدە ئەلەم، غەم-غۇسسنىڭ سايىسىدە
چۆللەردە ئىز يالاڭئاغ ئۇ كېلىدۇ.
تامچە-تامچە كۈلۈمسىرەش يالتىرىغان
ھېچكىمى يوق، قەلبى سايلاق ئۇ كېلىدۇ.
مەيلى، دەيدۇ، سۈرتۈلىدۇ شەبنەملىرىم
جاھان باشتا تۇتسا تايلاق ئۇ كېلىدۇ.

يۈرىكىدە نۇر تۆكۈلگەن دەستىسى بار،
لەۋدە دۇئا، قولدا ھايا رەستىسى بار،
سەمىيەت يىپىلىرىدىن كەشتىسى بار،
ساداقەتتىن ئېچىپ ۋاراق ئۇ كېلىدۇ.
بىر سېغىنىش تۇتاشتۇرغان رىشتىسى بار،
مارجان ئۈچۈن مېغىز، بادام، پىستىسى بار،
نە سېھرىيۇ جادۇلارسىز خەستىسى بار،
دەردىم ئىلە سولغۇن قاراق ئۇ كېلىدۇ.
مەن ئۇسىغان باياۋاندا چەشمىسى بار،
چىگىشىمگە بىر دانىدىن يەشمىسى بار،
يۈرىكىمگە يۈرىكىدىن ئەشمىسى بار،
دەرتكە دەرمان، دەزگە ياماق ئۇ كېلىدۇ.

يىللار بويى كۆز ئۆزۈمگەن ئەجەب بىلەن،
يېتەلمەيسەن، دېسە قەھرۇ-غەزەب بىلەن،
يول توسىغان سىناقلارغا سەۋەب بىلەن
ئۈمىدلەرگە تولغان چاناق ئۇ كېلىدۇ.
ئىخلاسىغا يامغۇرلاردىن تەلەپ بىلەن،
كۈلكىسىگە قانچە شانۇ-شەرەپ بىلەن،
مەن ماڭمىغان، ماڭالمىغان تەرەپ بىلەن
ئازارمىغا ئېلىپ ساناق ئۇ كېلىدۇ.
دۇنيارىمنى يورۇتقۇدەك ئەدەپ بىلەن،
قەلبىدىكى مەن ساقلىغان سەدەپ بىلەن،
مېھرىلەردىن نەچچە يۈز ياق مىڭ سەپ بىلەن
ئۆھلىرىمغا سېلىپ تاقاق ئۇ كېلىدۇ.

گاھ مۇدۇرۇپ، گاھ يۈگۈرۈپ ئۇ كېلىدۇ،
ئاھ! دەردىمدە پۇچۇلىنىپ ئۇ كېلىدۇ،
كېلەلمىسە بۈگۈن، ئەتە نە ئارمىنىم؟!
بېھىشلەرنىڭ بىرىگە گەر بولسا كىرىش
بەخت بىلەن ئۇچۇرۇلۇپ ئۇ كېلىدۇ.

2016-يىلى 3-مارت

تۆت شېئىر*

گۈلنارە ئابلىز (قازاقىستان)

بىلىپ قالغىن ئۇيغۇر قىزىنى!

ئېتىزلاردا ئىشلەپ ھارمىدىم،
يامانلارنى چىشلەپ خارلىدىم.
يامان يولغا چۈشمىدىم پاك مەن.
ھارام سۈنى ئىچمىدىم ساق مەن.

ۋەتىنىم دەپ سوقار زۇرۇگۈم،
غېمىنى يەپ ئۆتەر ئۆمۈرۈم.
ئازاتلىقنى كىنەر ياش قەلبىم،
جان بېرىمەن سەن ئۈچۈن خەلقىم!

گۈزەللىكنىڭ ئەينىگى كۆرۈم،
ھەقىقەتنىڭ دەلىلى سۆزۈم.
ھەسەل كەبى تاتلىقتۇر تىلىم،
قۇياش كەبى يورۇق ھەم دىلىم.

سۆيىمگەننى سۆيىدۈرگەن ئۆزۈم،
كۆيىمگەننى كۆيىدۈرەر تۆزۈم.
كۈلىمگەننى كۈلدۈرگەن يۈزۈم،
نە زىگىتنى ئۆلتۈرەر ھۆسنۈم.

«ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇچقۇندەك سۈلھى دەپ مەرگىنى بولغان.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق "ئون ئىككى مۇقامى"، سازى بار،
يەر جاھاندا ھەممە تونار دۇتارىن.
غېرىپ كۆڭلىدە دەردى ھەم نازى بار،
ئۇزۇن كېچىدە ياڭرىتار شوخ تارىن.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئاللا مەرگەن قىلىپ ياراتقان،
يىلتىزى چىڭ، مەشھۇر ئالەمگە نامى.
غالىپ چىقىپ نە دۈشمەننى قاراتقان،
ئۇلۇق ئوغۇزخان دۇر بىلىسگىز خانى،
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئىپەك يولىنى ھەمراھ قىلغان،
يولداش بۇتەك ئوغلانى مېچىت سالغان،
غالبىيەتتە مەدھىيەلەپ رەسمىن ئىلغان،

* «قازاقىستان ۋارىسى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ تورىدىن ئېلىندى.

ئۇلۇق ماھمۇت قەشقەرىيىدۇر داناسى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپنى بىلەر ھەممە خەق.
غۇلجا، قەشقەر، تۇرپان بولغان پاناسى،
ئۇچقۇر ئويلاپ، قىلار سۆز-گەپلىرى نەق.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق سادىر پالۋىنىدۇر ئەر ژۇرەك،
يېشى ئاققان نازۇكىنىڭ ئۆڭكۈرلەرگە.
غېنى دەپ باتۇرى بار كەڭ كۆكرەك،
ئۇلار دايم شاتلىقنى كۆڭۈللەرگە،
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق مىراسى تارىم، ئىلى، تەڭرىتاغ،
يەر جەننىتى تەكلىماكان چۆللىرى.
غەيرەتلىكتۇر، باسقان يېرى بولار باغ،
ئۇرۇپ سۈيىن تۇرار سايرام كۆللىرى.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئۆسەك دالاسىدا چوڭ بولغان،
يەرگىتىنى كۈيلەپ ئۆتكەن خېلىلى بار.
غۇرۇر، ئىنساپ، ۋىژدان ژۇرەككە تولغان،
ئۇنتۇلماس مەرت-مەردانە ھۇر ئېلى بار.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلىق بار بۇ دۇنيادا!

ئايەم

ئۇلۇق ئاللا پۇرسەت بېرىپ ئىنسانغا،
كەلدى ئايەم نۇرىن چېچىپ دۇنياغا.
كەلدى ئامەت، كەلدى مېھىر-مۇھەببەت،
ئىمان بولسۇن ژۇرەكلەردە تائەبەت.

ھېيتلىشايلى، يوقلۇشايلى رۇتداشنى،
دوست-بۇرادەر، قېرىنداشنى، قۇرداشنى.

ئاتا-ئانا قەلبى شاتلىققا تولسۇن،
بوۋا-موما دۇگاسى ئىجاۋەت بولسۇن!
بەخت، ساقلىق، بېرىكتە يار بولسۇن دايم،
خەلقىمىزنىڭ بېشىدا بولمىسۇن ۋايىم.
ئورۇنلانمىسۇن بۈگۈن ئېيتقان ھەر تىلەك،
ئەزىزلەر ھېيت ئايىمىڭلارغا مۇبارەك!

سېنىڭ سۈرىتىڭ ئەرەن

ئەينەككە قاراپلا كەتتىڭ ئۇھسىنىپ،
ئۇھسىنىما، قەلبىمدە سۈرىتىڭ باشقا.
يۈلمىغىن ئاق چاچنى، ئۈندەيدۇ مېنى،
ھەرۋاقىت قەدىرىڭنى بىلىپ ياشاشقا.

پەزىلەت، ۋاپانىڭ مەشۋىتى بىلەن،
كەشتىلەر تىكتىڭ سەن قەلبىمگە مەھكەم.

سەن بىلەن گۈزەل ھەم سۆيۈملۈك ھايات،
سېنىڭسىز چىن ئەمەس شادلىقىم، كۈلكەم.

رەسىملەر سىزسا گەر قەغەزگە رەسىمام،
پارلايدۇ ئۇنىڭدا قارچۇقتىكى ئان.
دىلىمغا سەن سىزغان رەسىمدە ئەمما،
چاقنايدۇ مەڭگۈلۈك سۆيگۈ، ھاياجان.

شېئىرلار*

ئۇيغۇرۇمنىڭ قىزىمەن
سابىرەم ئەنۋەرۇۋا (قازاقىستان)

دۈشمەنلەرگە بويسۇنماي، ۋىژدانىنى ساقلىغان،
قانچە ئازاپ چەكسىمۇ، ھار-نومۇسىن ساتمىغان.
كىر زۇقتۇرماي ژىسمىغا، ئانا سۈتىنى ئاقلىغان،
كۈرمىڭ قىسمەت كەلسىمۇ، ھەقىقەتنى ياقلىغان.
مەڭگۈ ئۆچمەس نامى بار - نازۇگۇمنىڭ ئىزىمەن!

كۆرگەن ئىنسان مەپتۇن بولغان پەرىزاتتەك يۈزىنى،
تالاي سەۋدا ئارزۇ قىلغان بىر كۆرسەم دەپ ئۆزىنى.
ئەتىر گۈلىنى خىجىل قىلغان ئىپار كەبى پۇرىغى،
قاشى قارا، ساچى سۇمبۇل، كۆزى مۆلدۈر بۇلۇغى
ئايپەرىدەك ھۆسنى بار - ئىپارخاننىڭ ئىزىمەن!

بۇلبۇل كەبى ئاۋازىدا زۈرەكلەرنى تىترەتكەن،
ساتار بىلەن سەنئىتىمىز گۈلزارىنى گۈللەتكەن.
ئەمگىگىدە بۈيۈك نامى بار ئالەمگە پۇر كەتكەن،
مۇقاملىرىن باھاسى يوق، ئەلگە مىراس قىپ كەتكەن.
تارىخىدا سازى بار - ئامانساخان ئىزىمەن!

زامانىنىڭ تېپىلغى بولغان ئارزۇ-تىلىگى،
تېنى ئاجىز بولسىمۇ، قەيسەر بولغان زۇرىگى.
قانغا بويۇلۇپ جەڭلەردە، ئاپپاققىنە بىلىگى،
ئازاتلىقنىڭ يولىدا پىدا قىلغان جېنىنى.
قەھرىمانلىق روھى بار - رىزۋانگۈلنىڭ ئىزىمەن!

نازۇگۇمنىڭ ساداقىتى جان-تېنىگە تارىغان،
ئىپارخان دەك قىياپىتى تولۇن ئايدەك پارلىغان.
ئامانسا مۇقامىدا داڭقى ئالەم چارلىغان.
رىزۋانگۈلدەك ئىرادىسى مەشئەل بولۇپ چاقنىغان.
نامى مەشھۇر ئالەمگە، مەن ئۇيغۇرنىڭ قىزىمەن!
ئەزەلدىن بۇ يولنى داۋام ئېتەر ئىزىمەن!

يەنىلا شۇ ئاتا-ئانام!

يالىغۇز تاشلاپ كەتمەيدىغان،
رەنجىتسەممۇ، كەچمەيدىغان.
ياتسا-تۇرسا مەن دەيدىغان،
مېھرىۋانم ئاتا-ئانام!

مېنىڭ ئۈچۈن غەم يەيدىغان،
كېچە-كۈندۈز ئەنسىرەيدىغان.
ھېچ كىمگە زار ئەتمەيدىغان.
قەدىردانىم ئاتا-ئانام!

* «قازاقىستان ۋارىسى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ تورىدىن ئېلىندى.

مەنسز سۇمۇ ئىچمەيدىغان،
گېلىدىن ئاش ئۆتمەيدىغان.
قارىچۇغىدەك ئاسرايدىغان.
ۋاپادارم ئاتا-ئانام!

بارىن ماڭا ساقلايدىغان،
يامانلاردىن ئاقلايدىغان.
تىل-كۆزدىنمۇ ئاشلايدىغان.
بېغۇبارم ئاتا-ئانام!

ئەجرىن پەرىز ئەتمەيدىغان،
ئۆز دەردىنى ئېيتمايدىغان.
مۇھەببىتى ئۆچمەيدىغان،
بار بايلىغىم ئاتا-ئانام!

بىزلەر ئۈچۈن ياشايدىغان،
زىراققا كۆز تاشلايدىغان.
ئالغا مېنى باشلايدىغان،
يەنىلا شۇ - ئاتا-ئانام!

خىزمەتنى دەپ...

تاڭنىڭ ئېتىپ، كۈن پېتىشى تېزلىدىمۇ بىلىمدىم؟
ئارامخۇدا، بوش زۇرگەن مەن، بىرمۇ ئىنسان كۆرمىدىم.
ئوقەت پۈتمەس، ھەر بىرىمىز ئىشقىپ دايم ئالدىراش،
شۇنداق ئىشتىك مېنىڭ مۇ ھەم ئۆتمەكتىغۇ كۈنلىرىم.

جان بېقىش دەپ، كېچە-كۈندۈز تىنىم تاپماي ئىشلەيمىز،
خىزمەتنى دەپ، ئۆزىمىزدىن باشقىلارنى كۆرمەيمىز.
ساراي سېلىپ، تۇلپار مىنىپ، بەس-بەسلىككە باغلىنىپ،
قىزغىنىشتىن، بىر پەس ھەتتا ئېچىلىپمۇ كۈلمەيمىز.

كۈن بىلەن تەڭ ئۆيدىن چىقىپ، خىزمەتنى دەپ زۇگىرەيمىز،
ئاتا-ئانا، بالا-چاقا ئەھۋالىنى ھەم بىلمەيمىز.
سەۋەپ بىرلا، ئاخچا كېرەك، باشقا ئىشقا ۋاقىت يوق...
نېمە ئۈچۈن، ئۆزىمىزگە بىر پەس ۋاقىت بۆلمەيمىز؟!

مانا شۇنداق ئالدىراش، نېمە مەخسەتتە ياشايمىز؟
ئىش بىلەن ئۆي يولىدىن زىراققىمۇ ئاشمايمىز...
ۋاقىت ئەمەس، كۈنمۇ ئەمەس، ئۆتۈپ بارغان ھاياتقۇ؟
قاچانغىچە خىزمەت دەپ، پاي-پېتەك بوپ ياشايمىز؟!

ئاخىرقى رەت قاچان كۆردۇق ئاتا-ئانىمىز يۈزىنى؟
تىگىشىدىمۇ زېھىن قويۇپ پەرزەنتلەرنىڭ سۆزىنى.
قوم-قېرىنداش، خولۇم-خوشنا يات بولدىمۇ ئەندىزە،
خىزمەتنى دەپ، تالاي ئىنسان كور قىلماقتا كۆزىنى.

ئۆمۈر ئۆتەر، بۇ دۇنياغا ئۆلسەك قايتىپ كەلمەيمىز.
پۇل يولغا چۈشمىز دەپ قەلبىمىزنى كىرلەيمىز.
ھەر ئاتقان تاڭ يېڭى بىر كۈن، بىزلەر ئۈچۈن ئاق ۋاراق.
قېنى، دوستلار، شۇ ۋاراقنى بەخت بىلەن گۈللەيمىز!

كۈلكەم بىلەن...

ھاياتىمنى خوشاللىققا بۆلەش ئۈچۈن ،
قېرىنداشنى قورغان بولۇپ يۆلەش ئۈچۈن ،
دەرتلىرىمنى بەخت بىلەن تۆلەش ئۈچۈن ،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۈلكەم بىلەن .

دۈشمەنلەرنىڭ زەربىسىگە چىداش ئۈچۈن ،
تۈنلىرىمنى تاڭلار بىلەن ئۇلاش ئۈچۈن ،
زۈرگىنى ئازاپلاردىن قوغداش ئۈچۈن ،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۈلكەم بىلەن .

ئاتا-ئانىمىڭ بار ئۈمۈتىن ئاقلاش ئۈچۈن ،
سېناقلىرىدىن سۈرۈنمەي ئاتلاش ئۈچۈن ،
قەلبىمدىكى ئىرادەمنى ساقلاش ئۈچۈن ،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۈلكەم بىلەن .

كۆرەلمەسنىڭ غەزەبىگە تېگىش ئۈچۈن ،
ئالغا قوبىغان مەخسەتتىكى يېتىش ئۈچۈن ،
ئەتراپىمغا شاتلىق نۇرىن چېچىش ئۈچۈن ،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۈلكەم بىلەن .

بۇ دۇنيانى مەڭگۈ سۆيۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن ،
شېرىن-شېكەر ئوي-خىيالغا چۆكۈش ئۈچۈن ،
پۇشايمانسىز گۆزەل ئۆمۈر سۈرۈش ئۈچۈن ،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۈلكەم بىلەن .

شەخسىيەتچىگە مەرسىيە

رائۇق پارفى (ئۆزبېكىستان)

ھېچ كىمگە ئىشەنمىدىم يورۇق دۇنيادا .
ئىشەنمىدىم ئاتامغا ، ئانامغا ئىشەنمىدىم ،
بالامغا ئىشەنمىدىم ، مەن — ئۆزەم
ھېچكىمنى سۆيىمىدىم ، ھېچكىمنى ،
باشقىسىنى تىلغا ئالمىدىم ھەتتا .

مېنى تۇغقان ئانام ئۆلدى ،
يەنىلا قاتتىق ئۆزەمنى سۆيىدۇم ،
مەن يالغۇز ياشىدىم ، ئۆزەمنىڭ ،
ئۆلۈشىمنى كۈتۈپ يەتمەش يىل ،
مازىرىمدا راسا تويۇپ يىغلىماق ئۈچۈن .

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مۇرات ئورخۇن

بىر ئېغىز سۆز*

مەھمەت سىدىق نورۇزوۋ (1922—1993، قىرغىزىستان)

مەيلى ناتىق بول، مەيلى تىلشۇناس،
قالدۇرغىن ماڭا بىرلا ئېغىز سۆز.
تىلەك-ئىستىگىم بايلىقىمۇ ئەمەس،
دېمەيمەن ئالتۇن ئۈزۈك، ياقۇت كۆز،

بىر سۆز كېرەكتۇر قەلبىگە ئەزەلدىن،
بىلىشەر كىملىر مۇنچە قەدرىنى.
ئۇنىڭسىز بەختنىڭ بولماسى تۈگەل، چىن،
تارتىسەن ئۆسۈر ھىجران دەردىنى.

جۇدالىق، ھەسرەت شورى قۇرۇسۇن،
بولماي گاداي ئەشۇ بىر سۆزنى.
بەختىم تۇغلىرى لەپىلدەپ تۇرسۇن،
پوستىدادۇرمەن ئانا يۇرتۇمنىڭ.

ساڭىمۇ يېقىن بۇ سۆزۈم بەلىكى،
بېرىپتۇ زۆرەك شۇنچىلىك ئۇرۇن.
ۋەتەن دېگەن سۆز كۈچ ۋە قۇدرەتكى،
ئەركىم ئەزەلدىن شۇ بىلەن پۈتۈن.
1977-يىلى، ئىيۇل

ئىنسان بىر يۇتۇم...

نەجىپ فازىل قىسا كۈرەك (تۈركىيە)

دېڭىز ۋە قۇياش پاتقان يەردە،
بىلىپ قوي، يىپيىڭى ئۈمىدلەر كۆكلەر،
كۈندۈز پۈتكەن، زۈلمەت باسقان يەرگە،
كۈتۈپ تۇرغان تۈن ھاياسىز ئۈنەر.

نېمىلا بولمىسۇن تۈگەيدۇ بۇ تۈن،
قالدۇرۇپ ئورنىنى كۈنگە، كۈندۈزگە،
دەرەخلەر ياپيېشىل، شۇنچە جىلۋىگەر،
ياشايمەن ئەمدى بۇ يېڭىچە كۈندە.

دېڭىز بىلەن قۇياش قوشۇلغان يەردە،
ئۈمىدلەر ھاردى، تامام تۈگەشتى،
كۈندۈز پۈتسىمۇ، زۈلمەت كەلسىمۇ
ئىنسان بىر يۇتۇم ئويلاپ قويمىدى...

تۈركچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

* «قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى.

قوشاقلار^[1]

ئابدۇلجان ئازىنباقيېۋ (قازاقىستان)

تا ئەبەتكە بول يارىم
ئەي، گۆزەل قىز ئايچامال.

بۇك ئۆسۈپتۇ تېرەكلەر
رېتى بىلەن كۆلگىچە.
لەيلىم بولغىن سەن ماڭا
مەزۇنىڭمەن ئۆلگىچە.

تاغدا ئۇزاق ھۇۋلايدۇ
چىل بۇرسى ھەر كۈنى.
قەست دۈشمەننىڭ يولىدىن
ئېلىپ قاچاي يار سېنى.

قىز بار ئۆيىدىن ھېچ قاچان
كەتمەس ئامەت-بەرىكەت.
زۇرگىمدە ئۆچمەيدۇ
ساڭا دېگەن مۇھەببەت.

بۇلاق سۈيىن كاككۇگۇم
قۇلاق يېقىپ ئاڭلايدۇ.
ئەل ئىچىدە ناخشىمىز
يارىم تالاي ياڭرايدۇ.

قىزىل گۈلگە مەھلىيا
بۇلبۇل سايرار سەھەردە.
بىر ئۆزەڭنى نىگارم
سېغىنىمەن شەھەردە.

كۆكتە كۈلۈپ تولۇن ئاي
يورۇتىدۇ جاھاننى.
باققا كىرىپ تويغىچە
سۆيۈۋالاي جاناننى.

كۈزمۇ كېلىپ زەپىرەڭ
باغنى غازاڭ ئەيلىدى.
ئەشۇ يارىڭ سۆيىسغۇ
مەندەك سېنى، مەيلىدى.

ئاخىرقى رەت كۆرۈشكەن
باھارمېدى، يازمېدى؟
مېنى مۇنچە قىيىنما
ئۆز دەرەتلىرىم ئازمېدى...

كۆرۈڭ مۆلدۈر، لېۋىڭ بال،
ھۆسنىڭىزگە بولدۇم لال.

ئوغلۇمغا^[2]

خەيرىنسا تۇردى (قىرغىزىستان)

ئىستىقبالىڭنى ئويلاپ دايىما،
ئۆمۈتلىرىمگە ئىشك ئاچمەن.

سېنىڭدىن كۈتەر ئارمىنىم بىرلا،
ئانىلىق سۈتۈم ئاقلىسىڭ بەختىم.
ۋەتەن، خەلقىڭگە كېرەك ئادەم بوپ،
خىزمىتىن قىلساڭ، شۇدۇر تاج تەختىم!
1982-ژىلى

دىلىمدىن سېنى سۆيىمەن ئوغلۇم،
ئارزۇلىرىمنىڭ قانىتى ئۆزەڭ.
قولۇم يەتمىگەن پەللەم نىشانىم،
كېلەچىكىمنىڭ ئامىتى ئۆزەڭ.

شۇڭلاشقا ساڭا تەشئالىق بىلەن،
ئانىلىق مېھرىدىن نۇر چاچمەن.

[1] «قازاقىستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ تورىدىن ئېلىندى.

[2] «قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى.

ئەلىشىر نەۋائى غەزەللىرىدىن

جانغا چۈن دەرمەن نە ئەردى ئۆلمەكەم كەيفىيەتى ؟
دەركى بائىس ئەردى جىسم-ئىچرە مەرەزنىڭ شىددەتى

جىسمىدىن سورسامكى بۇ زەئىفگە نە ئەردى سەۋەب
دەر ئاڭا بولدى سەۋەب ئوتلۇق باغرىنىڭ ھىرقەتى

چۈن باغرىدىن سوردۇم-ئەيتۈر ئاندىن-ئوت چۈشتى ماڭا
كىم كۆڭۈلگە شولا سالدى ئىشقى بەرقى ئاپەتى

كۆڭلۈمە قىلسام غەزەپ ئەيتۈركى كۆزدىندۇر گۇناھ
كۆرمەيىن ئول چۈشمەدى بىزگە بۇ ئىشنىڭ تۆھمەتى

كۆزگە چۈن دەرمەنكى ئەي تەردامەنۇ يۈزى قارا
سەندىن-ئۆلمىش خەستە كۆڭلۈمنىڭ بالاۋۇ ۋەھشەتى

يىغلاپ-ئەيتۈر كۆزكى يوق ئەردى ماڭا ھەم ئىختىيار
كىم كۆرۈندى ناگاھان ئول شوخى مەھۋەش تەلئەتى

ئەي نەۋائى بارچە ئۆز ئۆزىدىن دېدى ئۆلگۈنچە كۆي
كىم ساڭا ئىشقى-ئوتى ئوق ئەرمىش ئەزەلنىڭ قىسمەتى

«فەۋايدۇل كىبەر» (چوڭلۇق پايدىلىرى)
تەييارلىغۇچى: ئەلدەر (فرانسىيە)

ئايىرىلىش

تەۋپىقە

قۇياش پارلاپ يېتىپ كەلدى جەم بولۇشنىڭ پۇرسىتى،
سېغىنىشلىق يۈرەكلەرنى چۇلغىۋالدى ھاياجان.
ۋىسال ئىزدەپ تىپىرلايدۇ ئالدىراڭغۇ مىنۇتلار،
سائەتلەرنىڭ تەقەززاسى ساداسىدىن نامايان.

ئايىلار ئۆتۈپ جەم بولۇشتۇق ياخشى كۈنلەر ئىلكىدە،
ۋىسال تاپتۇق يۈرەكلىرىمىز تەشەننىلىق قانغۇچە،
ئەپسۇس دېدىم، بۇ ئۇچرىشىش روي بەرمىدى ئۇزاققا،
ئايىرىلىشتىن ئۇچۇر كەلدى يىللارغا ئىز سالغۇچە،

ھەسرەت بىلەن ئايىرىلىدىغۇ تىپچەكلىگەن يۈرەكلەر،
بۇ ئايىرىلىش قىسقا ھىجران، ئەمەس مەڭگۈ جۇدالىق.
قەلبىمىزدە لاۋۇلدايدۇ مۇھەببەتنىڭ يالقۇنى،
بۇ مۇھەببەت ۋىسال ئۇچۇن قىلىدۇ جان پىدالىق.

قاغا بىلەن قارلىغاچ*

تۇرسۇن زىردىن

ئەقلىڭ تۈگەپ كەتتىمۇ؟
 بىكار قىلىدىڭ ئاۋارە،
 مۇشۇ كىچىك ئىشقىمۇ؟
 لامپۇچكىنىڭ ئۆچكىنى
 پىلىك، مېيى تۈگىگىنى.
 بولمىسا گەر ماي، پىلىك،
 سىم چىراغنىڭ پۈتكىنى.
 قارلىغاچ قايىل بولمىدى،
 قاغا بەرگەن جاۋابقا.
 جاۋاب ئالماق بولدى ئۇ،
 يەنە يېڭى سوراققا.
 - لامپۇچكىنىڭ خىلى كۆپ،
 خىلىدىنمۇ سانى كۆپ،
 پىلىك، مېيى بارىنىڭ،
 تەڭ تۈگەمدۇ-تەڭ ئۆچۈپ؟
 قاغا تۇردى قاپاقنى،
 سېلىپ تۆۋەن قاناتنى.
 ئۇيان-بۇيان ئالچاڭلاپ،
 بەردى يەنە جاۋابىنى:
 - ئىشەنمىسەڭ بېرىپ كۆر،
 قاپاق، نوغۇچ چىراغنى.
 شۇ چاغدا بىلىسەن
 پىلىك، مېيى تۈگىگەننى.
 قارلىغاچ بېرىپ قارىدى
 ھەر چىراغنىڭ تۈۋىگە.
 ھەممىسىدە پىلىك، ماي
 كۆرۈنمەيدى كۆزىگە.
 قارلىغاچ ئەمدى ئىشەندى سۆزىگە.
 بىلىدىكەن قاغاكام،
 دېدى شۇ ئان ئۆزىگە.
 قارلىغاچ كەتتى نەگىدۇ،
 يۈردى ئويناپ پىرقىراپ.
 كەچ كىرگەندە يېزىغا
 قايتتى ئۇچۇپ غۇرقىراپ.
 كەلسە چىراغ يېنىپتۇ،
 قاراڭغۇلۇق ئۆچۈپتۇ.

ياشايدىكەن يېزىدا
 قاغا بىلەن قارلىغاچ.
 قاغا يوغان قاپقارا،
 قارلىغاچ كىچىك ئالمىغاچ.
 ئۆتكۈزەركەن تۈنلەرنى
 قاراڭغۇدا يەپ ۋايىم.
 ئاڭا دەپتۇ قارلىغاچ:
 - تۈن يورۇسا ھەر دائىم.
 كۈنلەر ئۆتۈپ، ئاي كەپتۇ.
 قارلىغاچ ۋە قاغىنىڭ
 تىلەكلەرى خۇش كەپتۇ.
 بىر كۈنىسى كىچىدە
 لامپۇچكىلار ئۆچۈپتۇ.
 ئايدەك يورۇق يېزىنى
 قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ.
 قارلىغاچ ئويلاپ بۇ ھالنىڭ،
 يېتەلمەپتۇ تەكتىگە.
 بىلەر قاغا سوراي دەپ،
 قالدۇرۇپتۇ ئەتىگە.
 ئەتىگەندە قاغىنىڭ
 ئۇچۇپ كەپتۇ ئالدىغا.
 سالام بېرىپ سورايتۇ
 تارتىپ ئۇنى دالدىغا:
 - قاغا ئاكا، كىچىدە
 ئۆچتى ھەممە لامپۇچكا.
 بىلەلمىدىم سىرنى
 نېمە ئىشتۇ بۇ ئاكا.
 قاغا ئەسلا بىلمەيتتى،
 لامپۇچكىنىڭ سىرنى.
 ئۆگەنمىگەن زادىلا
 توك دېگەننىڭ تىلىنى.
 بىلمىگەننى بىلىدىم دەپ،
 گەپ باشلىدى كېرىلىپ.
 راستۇ دەپ قارلىغاچ،
 تىڭشىدى بەك بېرىلىپ،
 - قاپاق كاللا قارلىغاچ،

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى

ئەجەب ئۇيات-ئار كەلدى.
قاغا ئېغىز يۇمغاندا
غازباي كۈلدى قاقاقلاپ.
دېدى ئاندىن قاغىغا:
- ئېيتقانلىرىڭ بارى لاپ.
لامپۇچكىغا پىلىكمۇ
سېلىنمىغان ئەزەلدىن.
پۈتەي تۇرسا لامپۇچكا،
ماي قۇيىدۇ قەيەردىن؟
توڭ ئېقىم سىم ئارا
كەلسە يانار لامپۇچكا.
ئاشۇ ئېقىم توختىسا
ئۆچەر دەرھال لامپۇچكا.
يالغان ئېيتىش ئۇيات ئىش،
چوڭ-كىچىكنىڭ ئالدىدا.
يالغانچىلىق ھەركىمنى
قالدۇرىدۇ ئارقىدا.
بىلگىنىڭنى بىلىدىم دە،
كۆرگىنىڭنى كۆردۈم دە،
بىرى سۇئال سورىسا،
توغرىسىنى سۆزلەپ بە!
قاغا تۇرۇپ قىزاردى،
بويۇن قىستى، ئۇيالىدى.
يالغىنىغا توۋا، دەپ
ئۇۋىسىغا يول ئالدى.

نۇر ئىچىدە ئىرغىلاپ
قاغا بايمۇ يۈرۈپتۇ.
ھەيران بولۇپ قارلىغاچ،
ھەر چىراققا بىر باقتى.
چىراغلارنىڭ ئىچىدە
بىرتال پىلىك، ماي يوقتى.
قارلىغاچ بەك ھەيران بوپ
قاغا باينى تورىدى.
بىلىۋېلىش ئۈمىدىدە،
ئۇ مۇنداق سورىدى:
- قاغا ئاكا، لامپۇچكا
يېنىپ كەتتى پارقىراپ.
پىلىك، ماينى كۆرمىدىم
ھەر بىرىگە قاراپ.
قاغا قاراپ چىراققا،
قالدى بىردەم ئويلىنىپ.
بەردى جاۋاب خۇيلىنىپ:
- زېھنى ئالا ئالمىغاچ،
جىن كۆزۈڭدە قارىغاچ،
كۆرەلمەيسەن زادىلا
ئويلاپ ئەقىل تاپمىغاچ.
لامپۇچكىنىڭ ئىچى-تىشى
بىرخىل سىردا سىرلانغان.
قاغا باينىڭ جاۋابى
تۈگۈمەيلا غاز كەلدى.
يالغان جاۋاب راستچىغا

شېئىرلار*

مولوتجان توختاخىنوف (قازاقىستان)

ئۆمۈر بويى بالا بولۇپ ئۆتۈمىز...

تۇنجا قەدەم باسقنىڭدا دەم تۇرۇپ،
ئاتا-ئاناڭ تۇرار مەغرۇر تولغىنىپ.
بالىلىقتا تايانچىڭ كۆپ، ھەتتاكى،
ھەمراھ بولار چۆچۈپ كەتسەڭ ئوخىنىپ.

تۇغۇلىمىز ئاتا-ئانا مېھرىدىن،
نۇر ياغدۇرۇپ يېقىنلىرىڭ چېھرىدىن.
تونۇمىغاچ بۇ ھاياتنىڭ سىرلىرىن،
گۆدەكلىكتە نېرى ھايات غېمىدىن.

* «قازاقىستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ تورىدىن ئېلىندى.

بالاڭ بىلەن ئويىناپ سەكرەپ كېتىسەن،
ئوينىسىمۇ ئوغۇل - قىزىڭ قوينۇڭدا.

يەتكەندە سەن ئەندىلىكتە قىرىققا،
ئۈگىنىسەن گەپ بەرمەس يوق قىلىققا.
بالا ئوخشاش كېلىشەلمەي بالاڭغا
بۇرالمىسەن گەپنى ھەجەپ سىلىققا.

كۆرسەتكەندە يېشىڭ سېنىڭ چوڭ ئەللىك،
بىلگىن ئەندى كەتتى سەندىن مەنمەنلىك.
سەبىلەردەك ھەر ئىشتا جىم بولۇسەن،
كەتمىسىمۇ ھېچ بىر سەندىن سەۋەنلىك.

شۇنداق دوستلار ئاتىشىنىمۇ كۆرۈمىز،
بەلكى كۆرمەي كۆز زۇمۇپ ھە ئۆلۈمىز.
تويمايمىز بىز ھاياتلىققا ھە چۈنكى،
ئۆمۈربويى بالا بولۇپ ئۆتۈمىز.

مۇسۇلمانلىق بورچىنىمۇ ئادا قىپ،
ئاتا-ئاناڭ زۇتقا قىلار چوڭ سۈننەت.
چوڭ بولدۇڭ دەپ تەبرىكلىسە ئاتىلار،
سەبىلەردەك قويۇسەن سەن ئەركىلەپ.

چوڭ بولدۇم دەپ كەلسەڭمۇ سەن ئون ياشقا،
قىلغان ئىشنى دەيدۇ چالا ھەم چاغلىق.
قانچە ئىنتىل بولار سەندە كامچىلىق،
چۈنكى سەندىن كەتمەس بۇ پەيت بالىلىق.

كەلسەڭمۇ سەن زىگىرىمگە ئەر يېتىپ،
ئاتا-ئاناڭ ئۈچۈن لېكىن سەن گۆدەك.
ماڭساڭمۇ سەن يە ئوقۇشقا، ھەربىيگە،
كۈتەر يولدا دايم سېنى ئەنسىرەپ.

ئۆكۈز كەبى بولساڭمۇ سەن ئوتتۇزدا
بالا كەبى ئويۇڭ سېنىڭ ئويۇندا.

ۋەتەننى سېغىنىش

جاي-جايلاردا مۇساپىر بوپ زۇرگەن خەلقىم،
كۈنلەر كېلەر ھەتتا ئاھۇ-پۇغان چەكمەس.

سادىق بولۇپ كۆڭۈلدىكى بىر ۋەدەمگە،
قانائەت پۈتۈپ ئۇچقۇم كېلەر جان ۋەتەنگە.
مەن زىرائەتتا مۇڭلۇق ناخشا ئېيتقان بىلەن،
ئەڭ مۇھىمى - ئۈمۈت رىشتىم بار ئەتەمگە.

تالان-تاراج ئېتىپ ئۆتمۈش تارىخىمنى،
نەپ بېرەرمۇ ئېيتقىنە، جان خەلقىم ئاڭا.
بەربىر ھېچ يوقىتالماس بايلىغىمنى،
ئۆز تارىخىم ماڭا خاستۇر، پەقەت ماڭا.

مۆلدۈرلىگەن مىللىيەتلىك قارا كۆزلەر،
ئىشىنىمەن ياۋغا ھەرگىز بېشىن ئەگمەس.

كۆڭۈل

سۆيگۈ ھەم كۆڭۈل بىر تۇققان ئەسلى،
بىر بولسا ئۇلار ھايات ياز پەسلى
قەلبتىن چىققان ئىككى خىسلەتكە
ھاۋادەك ھاجەت يارىنىڭمۇ ۋەسلى

كۆڭۈلگە ئازار ئۇ ئۆمۈرگە ئازار،
ئادىمىلىكتە ئىنسان پاكلىغى.
دىللاردا يانسۇن مېھىر-مۇھەببەت
مەڭگۈلۈك بولسۇن كۆڭۈل شاتلىغى.

كۆڭۈلنى دەيمىز ئىنساننىڭ ئەكسى،
بەزەن يېقىملىق، بەزىدە ۋەھشى.
بەلگۈلۈك ئىسپات بولمىغاچ ئۇنىڭ،
شۇڭا ئۆمۈرمۇ بولماسكەن تەكشى.

كۆڭۈل گويا چۆل چۈشۈنۈپ بولماس،
قاغجىراپ قالسا ئورنى ھېچ تولماس.
مىڭ جاپا كەلسۇن بەزەن ئۇ توغراق
ئىرادىسى چىڭ مىڭ زىلچە سولماس.

ئۈچ تىل

بەدرى راھىمى ئەيۈپئوغلۇ (تۈركىيە)

ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەڭ ئاز ئۈچ تىلدا
ئاندىن تۇغما تۈپتۈز مېڭىپ كېتسەن

ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەڭ ئاز ئۈچ تىلدا خىيال سۈرۈپ،
ئۈچ تىلدا چۈش كۆرسەن
ئەڭ ئاز بولغاندا ئۈچ تىل
بىرسى ئانا تىلنىڭ
قولۇڭ، پۈتۈڭدەكلا سېنىڭ
ئانا سۈتىدەكلا بىكارغا
ئەللەيلەر، چۆچەكلەر، سەت گەپلەرمۇ سوۋغا
باشقىلىرى يەتتە قات ناتونۇش
ھەر بىر سۆز شىرنىڭ ئېغىزىدا
ھەر بىر سۆزنى بىرمۇ-بىر تىزناقلىرىڭدا
يىلتىز قومۇرغاندەك قۇمۇرۇپ چىقىرسەن
ھەر سۆزدە خىش تىزغاندەك ئىگىزەپ
ھەر سۆزدە بىر قەۋەت ئۆرلەيسەن

ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەڭ ئاز ئۈچ تىلدا
قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قېتىدىن دېيىشنى
قىزىلگۈلنىڭ كۆكمۇ بار دېيىشنى
يا بايدىن چىقارمىز، يا سايرامدىن دېيىشنى
ئاتنىڭ ئۆلۈمى ئارپىدىن بولسۇن دېيىشنى
ئۆچكىنى ياردىن ئۇچۇرغان بىر تۇتام ئوت دېيىشنى
ئىنساننىڭ ئىنساننى ئېكسپىلاتاسىيە قىلىشى
رەزىللىكنىڭ ئەڭ يۈكسەك پەللىسى دېيىشنى
يەنە نېمە بولسۇن
گۈلدۈر-گۈلدۈر دېيىشنى بىجىرسەن

ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەڭ ئاز ئۈچ تىلدا
ئاندىن تۇغما تۈپتۈز يۈرۈپ كېتسەن
ئەڭ ئاز بولسا ئۈچ تىل
چۈنكى سەن مەيلى تارىخ ۋە مەيلى جۇغراپىيە
يا بۇ ۋە ياكى شۇ بولسۇن
ئوغلۇم مەرنۇس
سەن ئاپتۇبۇزغا ئۆلگۈرەلمىگەن بىر مىللەتنىڭ پەرزەنتىسەن

مۇھەممەتئېلى نىياز ئۇيغۇر بەگ تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

ئىككى چۆچەك

دىلرابا روزىيېۋا (قازاقىستان)

خالىباتۇر

بولغان نەپەرت ئويغىنىدۇ. خالىباتۇر يالغۇز تاغنىڭ ئىچىدە ئويناپ زۇرۇپ، ئۆيىدىن ئادىشىپ خېلىلا ژىراققا كېتىپ قاپتۇ. يولدا ئۇچرىغان دېۋىلەر ئۇنى ئۆز ئوردىسىغا ئېلىپ كېتىپ، ئىچكىرىدىن-ئىچكىرى قەپەزگە سولاپ قويىدۇ. دېۋىلەر بولسا، ئۇششاق بالىلارنى ئەشۇنداق ئېلىپ كېلىپ يەتتىكەن. بالىنىڭ ئاتا-ئانىسى خالىباتۇرنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ. ئۇلار زار قاخشاپ ژىغلاپتۇ، لېكىن بالىنى تاپالماپتۇ.

خالىباتۇر بولسا راسا يوغىرىپ، سەمىرىپ، تۆمۈر قەپەزنى بىر قولى بىلەن زۇلۇۋالغىدەك پالۋان بولۇپتۇ. بىر كۈنى قاراۋۇل دېۋە ئۇخلاپ قالغاندا، خالىباتۇر بىر قولى بىلەن قەپەزنى زۇلۇۋىلىپ، دېۋىلنىڭ بېشىغا بىرنى ئۇرۇپ ئورنىغا چۈشۈرىدۇ.

قولىدىكى ئاچقۇچ بىلەن سولاقلىق بارلىق بالىلارنى بوشىتىپ، قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپتۇ. ئاندىن ئۇلارنى ژىغىپ، مۇنداق دەپتۇ:

«مېنى كىچىكىمدىن ئازاپلاپ كېلىۋاتقان بىر دەرت بار. باغچى شەھىرىدىكى قانخور باشكىسەر پادىشانى ئۆلتۈرۈشۈم كېرەك. ئەگەر سىلەر ماقۇل كۆرسەڭلار، بىز بېرىپ، شۇ پادىشانى ئۆلتۈرۈپ، قانچە ژىللار ماباينىدا ئازاپلىنىپ كېلىۋاتقان خەلىكىنى ئۆز يېرىگە ئېگە قىلساق..»

ئۇلار كېلىشىپ، شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە كەلگەندە بۇ پالۋانلارنى كۆرگەن ئادەملەر خوشال بولۇپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ پادىشانىڭ ئوردىسىغا كەپتۇ.

قارىسا پادىشا ئىككى قەۋەتلىك نەقىشلەنگەن ساراينىڭ زۇقارقى قەۋىتىدە گۆش يەپ، مەينى ئىچىپ ھۆرۈرلىنىپ ياتقان ئېكەن. بۇ بەستىلىك كەلگەن خالىباتۇرنى كۆرگەن پادىشا ياتقان يېرىدىن چۆچۈپ تۇرۇپ، ئالاقزادە بولۇپ كېتىپتۇ. خالىباتۇر ئۇنىڭغا:

«مانا سېنىڭ ئاخىرقى كۈنىڭ يېتىپ كەلدى، چۈشۈڭدە كۆرگەن بالا مەن بولىمەن. خەلقىمنى نەچچە ژىللار ئېزىپ، ئۆز يېرىگە ئۆزىنى ئېگە قىلماي ئازاپلىدىڭ، يېتەر ئەندى، بۈگۈن سېنىڭ ژېنىڭنى ئالىمەن، - دېگەندە، پادىشا:

«ئەگەر سەن راستلا خەلقىم ئازات بولسۇن دېسەڭ، بىرگە-بىر مەيداندا قىلىچ بىلەن كۈچ

بۇرۇن ئۆتكەن زاماندا باغچى دېگەن شەھەر بوپتۇ. شەھەر ناھايىتى گۈزەل، باي بولۇپ، ئادەملىرى ئىناق، خاتىرىم ياشاتتىكەن. كۈنلەرنى ئايلار، ئايلارنى ژىللار قوغلاپ ئۆتۈپ، تىنىچ ياتقان ئەل ئىچىگە بالا-قازا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ بولسىمۇ، زالىم، قانخور باشكىسەر دېگەن پادىشا ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن بېسىپ كىرىپ، ھۆكۈمرانلىق ئورنىتىپتۇ.

شەھەردىكى ئادەملەرنىڭ مېلىنى بۇلاپ زار قاخشىتىپ، پاراۋەن تۇرمۇشىنى بۇزۇشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى پادىشانى قارا بېسىپ، ناھايىتى ئەسكى چۈش كۆرۈپ، قورقۇپ ياتالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موللىنى چاقىرتىپ، چۈشنى ئۆرگۈزۈرتىكەن، موللا مۇنداق دەپتۇ:

«ۋا، پادىشاھى ئالەم، سىلى ئەسكى چۈش كۆرۈپتەنلا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر بالا تۇغۇلىدىكەن. ئۇ بالا سىزنىڭ ژېنىڭىزنى ئالىدىكەن، - دەپتۇ. قانخور باشكىسەر قورققىنىدىن ئەندى نېمە قىلىشىم كېرەك دېگەندە، موللا ئۇنىڭغا:

«سىز ئۇنىڭ ئۈچۈن شەھەردە تۇغۇلغان ئوغۇللارنى چېتىدىن ئۆلتۈرۈۋېرىڭ، - دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشا تۇغۇلغان ئوغۇللارنىڭ بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. يېشى خېلى چوڭ ئائىلىدە پەرزەنت بولمىغان ئېكەن. ئايالى كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى بالا كۆرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتىنىڭ ئاغزى قۇلغىغا يېتىپتۇ. «كۆڭلۈمگە بىزنىڭ بالىمىز ئوغۇلدەكلا تۇيۇلىدۇ. لېكىن ئوغۇل بولسا پادىشا بەرى بىر ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئادەملەر كۆرمەيدىغان تاققا كېتەيلى»، دەپ ئىككىسى كېلىشىپتۇ.

بۈۋىمەرىيەم ئانىنىڭ كۆزى يورۇپ، ئوغۇل تۇغۇلۇپتۇ. بالىنىڭ بوينىدا يوغان خالى بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىسمىنى «خالىباتۇر» دەپ قويۇپتۇ. خالىباتۇر كۈنلەپ، ئايلاپ، ژىللان ئەمەس، بەلكى سائانلاپ ئۆسكەچكە، كىچىكىدىن زېرەك، ئەقىللىق بالا بولۇپ، چوڭ بوپتۇ. ئۇ 10 ياشقا كەلگەندە تاغدا ئۆزى يالغۇز ئويناپ زېرىكىپ، ئاتىسىدىن:

«دادا، بىز نېمىشكە شەھەردە ئادەملەر بىلەن ياشىمايمىز؟» دەپ سورىغاندا، دادىسى بولغان ۋاقىتتىكى بالىسىغا ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خالىباتۇردا باشكىسەر پادىشاغا

سېنىشايلى، - دەيدۇ.

خالىباتۇر ماقۇل بولۇپ، خەلقنى زىغىپ، پادىشا بىلەن مەيداندا قىلىچلىشىشقا چۈشىدۇ. پادىشامۇ چېۋەر قىلىچىۋاز بولغاچقا، خالىباتۇرنىڭ قىلىچىنى ئىككىگە بۆلۈپ تاشلايدۇ. شۇ ئارىدا خەلقنىڭ ئىچىدە بىرى «خالىباتۇر قويمال!» - دەپ، ئۆزىنىڭ قىلىچىنى تاشلىغاندا، قولىغا چۈشىدۇ ۋە خالىباتۇر چاققانلىق بىلەن پادىشانىڭ قوسىغىغا قىلىچ بىلەن بىرنى ئۇرۇپ، قارىغايىدەك زىقىتىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن خەلىق «سەن بىزنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇردىڭ، بىزگە ساڭا ئوخشاش ۋەتەنپەرۋەر، خەلىقچىل، ئەقىللىق باشچى كېرەك. ئۆزەڭمۇ پالۋان ئەۋلادىدىن ئېكەنسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن موشۇ شەھەرگە پادىشا بولغىن،» - دەپ ئۇنى پادىشا قىلىپ سايلايتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۆپ ژىللار كۆرەلمىگەن ئاتا-ئانىسىنى ئىزدەپ، ھېلىقى تاققا ئاتلىنىپتۇ. يولدا كېلىۋېتىپ، بىر ئوتۇنچى بوۋايغا ئۇچراپ قاپتۇ. بوۋاي

خالىباتۇر

كېتىپ، كۆزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ، ئۆزەمنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي خېلە ياتتىم. شۇنىڭدىن بۇيان مەن قورقۇنمىدىن ھېچ كىمگە كۆرۈنمەي، كارىۋەتنىڭ ئاستىغا كىرىپ ياتىدىغان بولۇۋالدىم.

بىر كۈنى كەچقۇرۇلۇغى خورايىن ئىشتىن قاتتىق غەزەپلىنىپ كەلدى، قورقۇنۇمدىن ئوچاقنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىم، چىقاي دېسەم ئۆچكىنى مېنىڭدىن ئالمىسۇن دەپ قورقتۇم. بىر ھازادىن كېيىن قۇچاق ئوتۇنىنى ئېلىپ كىرىۋېدى، ئەزۋايىم قىرىق گەز ئۇچتى. ئەندى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ چىقسام تاياق يەيمەن، چىقمىسام ئوت قالاۋىتىدۇ، دېگەن ئويلار ئىلكىدە ۋالاڭلاپ تىترەۋاتىمەن. كېيىن نېمە بولدى دېمەمسەن؟ بىر ۋاقىتتا ئايال-خورايىن راستلا ئوچاققا ئوت قالاۋەتتى. مەن بايقۇش ئىسقا بۇرۇقتۇم بولۇپ، تۇرخۇن بويلاپ قېچىشقا باشلىدىم.

سەن سورىما مەن ئېيتماي، ھېلىقى ئېگىزلىكى بەش مېتىر تۇرخۇندىن مىڭ بىر ۋاپا بىلەن ئاران چىقتىم. ئۈستى-بېشىم كۈلگە مىلىنىپ، ئاغزىمدىن سېرىق سەپرا ئېقىپ، كۆزۈمدىن ئوت چىققانداك بولۇپ كەتتى.

قارىسام ئۆي ئېگىلىرى قاقاخلىشىپ كۈلىشىۋېتىپتۇ. بىر ئاز ئېسىمنى زىغىپ، يوغان تۇڭدىكى سۇغا ئۆزەمنى ئاتتىم. بىر قۇر چايقىنىۋالغاندىن كېيىن «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلىغى، پۇت-قولۇمنىڭ بوشلۇغى» دېدىمە، قېشىڭغا قايتىپ كەلدىم. ھەقىقەتەنمۇ، ئۆز ئۆيۈڭگە نېمە يەتسۇن، ھە؟

بىر ئۆيدە ئىككى مۆشۈك ياشاپتۇ. بىرسى ئالا، بىرسى قارا ئېكەن. ئۇلارنى ئۆي ئېگىسى ياخشى كۈتۈپ باقىدىكەن. مۆشۈكلەرمۇ يېگەن تامىغىغا يارىشا ئۆيدىكى چاشقانلارنى تۇتۇشقا تەمىشلىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، تەغدىر تەققازىسى بىلەن، بۇ ئىككى مۆشۈك بىر-بىرىدىن ئايرىلىشقا مەزبۇر بولىدۇ. لېكىن، خېلە ۋاقىت ئۆتۈپ، بۇ ئىككى مۆشۈك بىر-بىرى بىلەن قايتىدىن دىدارلىشىدۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەن قارا مۆشۈك ئالا مۆشۈككە ئۆز شىكايىتىنى ئېيتىدۇ.

-ئىككىمىز خويما بىر ئۆيدە ئىناق ياشاۋاتاتتۇق. ئۆيىنى چاشقان بېسىپ كەتكەن بىر ئايال ئېگىمىزگە كېلىپ، ئىككىمىزنىڭ بىرىنى سورىغاندا ئېگەم «قارىنىڭ ئىچىمۇ قارا بولىدۇ» دېگەندەك، مېنى بېرىۋەتكەن ئېدى. يېڭى ئۆيگە بارغىنىمدا بىر كۈنمۇ خوشال-خورام ياشىغىنىم يوق. بالىسى بىلەن ئويناي دەپ قۇيرىغىمنى كۆتىرىپ يېنىغا بارسام،

ئۇ مېنى ياقتۇرماي بىرنى تېپىۋېتى، يەتتە قوۋۇرغام يەر سىلىكىگەندەك دىرىلدەپ، ئىچىم ئېلىشىپ، بېشىم گاڭگىراپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاقىتدا تاماق ئىچەلمەي، زېڭنە يېگەن ئىشتەك، قۇرۇق سۈيەكلا بولۇپ قالدۇم. ئىشتىن كەلگەن ئاتا-خورايىن رۆزىغا ئولتارغاندا تاماق بېرەمدېكىن دەپ ئەركىلەپ يېنىغا كېلىۋېدىم، «ئىشتىن ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەندە، مونۇ قارا نايىقاننىڭ ئەلىمىنى قارا» دەپ، يەلكەمدىن ئېلىپ، تالاغا تاشلاۋەتتى. ھوشۇمدىن

قوش مەسچىت*

مەمەتئېلى زۇنۇن

I

مانتىغا يارايىسەن، يۈر» دەپ سۆرەۋاتقانمىش،
تەرەجەپ تۇرىۋالغۇدەكمەن، ئۇلار سۆرىيەلمىگۈدەك.
ئاخىر ئۇلار: «بويۇتۇ، مۇشۇ يەردىلا جىننى ئالايلى!»
دەپ ئايپاللىنى ئېگىز كۆتۈرگىدەك...

- بوۋا!... بويۇنۇڭنى شۇنداق قۇچاقلىۋاپتىمەنكى،
تىنالمىي قاپسەن.

- بالام، نېمە بولىدۇ؟ مەن بار، قورۇقما! -
دېدىڭ، ئىسسىق باغرىڭغا مەھكەم بېسىپ.
ئېغىز-بۇرۇنلىرىمنى قۇچاق بېسىپ كەتتى. نەچچە
كۈنلەرگىچە قىزىپ، جۆيلۈپ چىقتىم. بۇ چۆچەك
بىلەن چۈش ئىسمىدىن چىقمىدى. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىگە
يەتكەندە كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم، «مەن
ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر-بىرىنى ئەجەل گىردابىغا
ئىتتىرىدىغانلار ئەينى زاماندىلا بولۇپ ئۆتكەنمۇ؟ ھازىر
تۈگەپ كەتتىمۇ؟ بىزنىڭ كۈچىدا يوقمۇ؟...
مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كۈچامغا نەزەر سالاتتىم.

II

كوچىمىز - ئورغاقسىمان ئاي شەكىللىك خالتا
كوچا. ھازىر «قوش مەسچىت» دېمىسە ھېچكىم
بىلمەيدىغان بۇ كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئايكوچا»
ئىكەن. شۇنداقمۇ، بوۋا؟

ئون توققۇز جۈپ دەرۋازا بىر - بىرىگە قارىشىپ
تۇرىدىغان بۇ خالتا كوچىمىزدا كۆلىمى، قۇرۇلۇش
نۇسخىسى، مۇنار - گۈمبەزلىرىنىڭ ئېگىزلىكىدىن
تارتىپ. ئىچكى - تاشقى نەقىشلىرىگىچە ئويۇخىشاش
ئىككى مەسچىت بار. سىرىدىن تارتىپ، پىرامىداسىمان
قالپاقلىق مىخلىرىگىچە تامامەن ئوخشىشىدىغان
ئىككى دەرۋازىمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ.
ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلمان
بىر - بىرىگە سالام بېرىشمەيدۇ، تىنچ - ئامانلىق
سوراشمايدۇ. ئوڭ ياقىدىن چىققىنى ئوڭ ياقىدىكى،
سول ياقىدىن چىققىنى سول ياقىدىكى مەسچىتكە
راۋان بولىدۇ. ھېيت ئايەم كۈنلىرى ئىككى ياقىنىڭ
جامائەتلىرى ئىككى توپ بولۇپ، چوڭ جامەگە قاراپ
ماڭىدۇ. بىر - بىرىنىڭكىگە ھېيتلىمايدۇ. قۇدا -

بوۋا مۆھتەرەم بوۋا، سەن ئېيتىپ بەرگەن چۆچەك
رېۋايەتلەر نەقەدەر ئاجايىپ غارايىپ ۋە قىزىقارلىق
ئىدى ھە؟ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيانىڭ ئۇ
چېتىگە يىتىپ بارالايدىغان ئۇچار گىلەم، ئۇچار
دۇلدۇللار، خاسىيەتلىك جاھاننامە ئەينەكلەر،
«ئېچىلىش داسىتىخنىم» دەپ بولغۇچە تۈرلۈك تۈمەن
نازۇ-نېمەتلەرگە تولۇپ تۇرىدىغان خىسلەتلىك
داسىتىخانلار، بەتئىيەتلەرنى چاڭگالدا قويدىغان
سىرلىق توقماقلار... بوۋام بىر كەچقۇرۇنلۇقى ماڭا
مۇنداق بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرگەن ئىدىڭ:

ئىشقى سەۋىيەسىگە مۇپتىلا بولغان ئارزۇلۇق شاھزادە
ۋىسال يولىغا راۋان بويۇتۇ. گىياھ ئۈنمەس چۆل،
قۇش قونماس تاغلاردىن ئۆتۈپتۇ. قاراقچىلارغا ئۇچراپ
ئەسلى ۋەسلىدىن ئايرىلىپتۇ، ئاخىرى بىگانە بىر
مەملىكەتنىڭ مەركىزىي شەھىرى ئەتراپىدا ئوتۇنچىلىق
قىلىشقا مەجبۇر بويۇتۇ. ئادەم گۆشىدە مانتا ئېتىپ
ساتىدىغان مانتىپەزنىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ ئۇنىڭ
يوشۇرۇن زىندانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قارىسا نەچچە
ئۇنىلىغان شور پىشانە يىگىتلەر ئىگىراپ ياتقۇدەك.
ئايپاللىق بەتتەيۋەت جاللاتلار كىرگەن ھامان «مەن
ئورۇق ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق ئۇ سېمىز» دەپ بىر-
بىرىنى ئىتتىرىۋاتقۇدەك، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن
ئورۇقمۇ، سېمىزىمۇ تۈگەپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىزىقپ ئاڭلىغىنىم، جاۋابىز سوئال، تەشۋىشلىك
خىياللار تورى ئىچىدە ئۇخلاپ قالغىنىم ھېلىمۇ
ئېسىمدە. چۈش كۆرۈپتىمەن، ئاشۇ قورقۇنچىلۇق
قاراڭغۇ زىنداندا تۇرغۇدەكمەن. ئايپالتا كۆتۈرگەن
بەتتەيۋەت جاللاتلار كىرىپ «سېمىزلىرىڭ بۇياققا
ئۆتۈش» دەپ ۋاقىرغۇدەك. ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە
كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە
ھالغا چۈشكەن بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق،
ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشۋاتقۇدەك.
ئىتتىرىگەنلەرمۇ تىرەجىگەنلەرمۇ بارا - بارا تۈگەپ
نۆۋەت ماڭا كەلگەنمىش، «سەن ھەممىدىن كىچىك
ۋە ھەممىدىن ئورۇق بولساڭمۇ بىر قانچە قاسقان

* مەمەتئېلى زۇنۇننىڭ «شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى» نەشر قىلغان «قوش مەسچىت» ناملىق ئەسەرلەر توپلىمىدىن
ئېلىندى.

سەۋر- تاقەت قىلالىمىدىم، بەرداشلىق بېرەلمىدىم،
ئاخىر ساڭا مۇراجىئەت قىلدىم:

- بوۋا، ئوبدان بوۋا، كوچا - مەھەللىمىزنىڭ بىر
ئەسىرلىك تارىخى ساڭا بەش قولىدەك ئايان. ئېيتقىنا،
كوچىمىزدىكىلەر ئەزەلدىن مۇشۇنداق ئائىناقىمىدى؟
نەچچە يىل ئالدىدا سورىسامغۇ سەن تېخى كىچىك،
تېگى - تەكتىگە يېتەلمەيسەن، دېدىڭ چوچوڭلا بىر
يىگىت بوپ قالدىمغۇ مانا، ئەمدىغۇ ئېيتىپ بېرەرسەن؟
بوۋا، نېمانچە خىيالغا چۆكۈپ كېتىدىغانسەن؟ مۇنچە
تەقەززا قىلىمىغىنە!

- ماقۇل، بالام، - دېدىڭ لەۋزىمنى يەردە قويماي،
- ھازىر سەن كىچىك بالا ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپ
ئوقۇغۇچىسى، ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلەيسەن، گەپ
- سۆزۈمنىڭ تېگى تەكتىگە يېتەلمەيسەن، زېھنىڭ
بىلەن ئاڭلا، سۆزلەپ بېرەي:

III

دۇرۇس، كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئاي كوچا»
ئىدى. ئايدەك يورۇق، ئىللىق كوچا ئىدى. قان
- قېرىنداشلىق مۇھەببىتى تاش - كېسەك، تام -
تورۇسلىرىغىچە سىڭىپ كەتكەن ئىناق كوچا ئىدى،
زورىدىن ھاكىم بەگدەك كاتتا زاتنىڭ ئىزى، موللا
سادىق ئەللىم ئاخۇنۇم، ئابدۇرېھىم نىزارى قاتارلىق
پىر - ئۇستازلارنىڭ نەزىرى چۈشكەن خىسلەتلىك
كوچا ئىدى! ياسىن داموللا ھاجىم ھەزەرەتلىرى
ئاخىرەتكە سەپەر قىلغاندىن كېيىن (ياتقان يېرى
جەننەتتە بولغاي، ئىلاھە ئامىن) ئارىمىز بۇزۇلدى،
بىر مەسچىت ئىككى بولدى، «ئاي كوچا» دېگەن
تەۋەرۈك نام «قوش مەسچىت» كە ئۆزگەردى. ئاغرىق
- ئاداۋەت، بالايى - قازا باشلاندى!

مەرھۇم ئىمامىمىز ياسىن داموللا ھاجىم ھەزەرەتلىرى
ئاتاق - ئابرويلىق مەرىپەتپەرۋەر زات ئىدى، پۇل -
مال، ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنىڭمۇ ھەددى - ھېسابى
يوق ئىدى. ھەقتائالا ئۇنىڭغا بىرچۇپ قوشكېزەك
ئوغۇل ئاتا قىلغان. چوڭىنىڭ ئىسمى ھەسەن،
كىچىكىنىڭ ھۈسەيىن ئىدى. بوي - ئىسكەت، رەڭ
- چىراي، خۇلق - مەجەز جەھەتتىمۇ ئايرىۋالغۇسىز
ھالدا ئوخشاشلىقى بىلەن ھەممىنى ھەيران
قالدۇراتتى. ئۆگەندى، بىلىم تاپتى، يۇرت كەزدى،
سودىگەرچىلىكنىڭ تىلىنى بىلدى، پۇل تاپتى.
ئىمامىمىز ئۇشتۇمتۇت يېتىپ قالدى. ئوغۇللارغا خەت
- خەۋەر ئەۋەتتى. ھۈسەيىن يېقىنراق بىر شەھەردە
تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇرۇنراق كەلگەنىدى، دەرھال
توپىنى قىلىپ، ئاتىلىق قەرزىدىن خالاس بولدى.
ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ئاكىسى ھەسەنقايم كەلدى.

باجا بولۇشمايدۇ. بۇ تەرەپتىكىلەر مېيىت ئۇزىتىۋاتسا،
ئۇ تەرەپتىكىلەر توي نەغمىسى قىلىۋېرىدۇ. ئىككى
ياقتىكى بالىلارنىڭ ئۆز ئارا دوست - ئاداش بولۇشىغا
يول قويۇلمايدۇ. بۇ تەرەپتىكى بالىلارنىڭ لەڭلىكى
ئۇ تەرەپ بوشلۇقىدا پەيدا بولغان ھامان شۇ
تەرەپ بالىلىرىنىڭ تاش چاللىرىدا ئۆتمەتۈشۈك
بولماي قالمايدۇ. ئۇ تەرەپتىكى كەپتەرۋازلار بۇ
تەرەپتىكىلەرنىڭ كەپتىرىنى تۇتۇۋالغان ھامان قانات
- قۇيرۇقلىرىنى يۇلۇپ - يۇڭداپ ئاسمانغا ئاتىدۇ.
بۇياقتىن - ئۇياققا ئۆتۈپ قالغان خوراز-مېكىيانلارنىڭ
ھەر قاندىقى ئۆز كاتىكىگە قايتىپ كېلەلمەيدۇ. باشقا
كوچىلارنىڭ ئۈستىگە قانچىلىغان كۆتۈرمە ئۆيلەر
سېلىنغان. بىزنىڭكىدە بىرىمۇ يوق. ئىككى تەرەپ
ئىناق بولمىسا، بىر - بىرىگە يول قويىمىسا، كۆتۈرمە
ئۆي سالغىلى بولمايدىكەن. شۇنداقمۇ، بوۋا؟

ئىككى تەرەپتىكى خوتۇن خەقلەر ئۆمرىنىڭ
كۆپ قىسمى قارشى تەرەپ خوتۇنلىرىنىڭ غەيۋەت
- شىكايىتىنى قىلىش بىلەن ئۆتىدۇ. كىر سۈيى،
يۇندىلار قارشى تەرەپتىكىلەرنىڭ بوسۇغا، تام
تۈۋىلىرىگە تۆكۈلىدۇ. كىر سۇلىرى قۇرۇپ ياكى توڭلاپ
كېتىدۇكى، جېدەل ماجىرا قۇرمايدۇ. توڭلىمايدۇ.
ئاڭلىسام ئىككى ياقىتىكىلەر ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان
تارتقان دەرد - مۇشەققەت، ئازاب - كۈلپەتلىرىمۇ
بىر - بىرىنىڭكىدىن قىلىشمايدىكەن. «تۇڭگان
يىغىلىقى» ۋاقتىدا باشقا كوچىلارنىڭ ھەممىسىگە
مۇستەھكەم دەرۋازىلار بېكىتىلىپتۇ. بىزنىڭ كوچىدىكى
ئىككى تەرەپ پۈتۈشەلمەپتۇ، بىر دەرۋازىدىن
كىرىپ چىقىشنى راۋا كۆرمەپتۇ. قوراللىق چىرىكلەر
توسالغۇسىز كىرىۋېرىپتۇ، بۇلايدىغىنىنى بۇلاپ
بۇلايدىغىنىنى بۇلغاۋېرىپتۇ. ئىككى تەرەپ ئاچچىق
ساۋاق ئالماپتۇ. پۇشايمان قىلىشماپتۇ. شىڭ شىسەي،
گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانلاردا بىر - بىرنى
چېقىششۇرىپتۇ، تۇتۇپ بېرىششۇرىپتۇ. نەتىجىدە ھەر
ئىككى تەرەپتىن ھەپسىگە ئېلىنغان، قەتل قىلىنغانلار
تەڭ نىسبەتتە دېگۈدەك بوپتۇ. مانا ھازىر «ئۈچكە،
بەشكە قارشى ھەرىكەت» ۋاقتى. ئۇلار بىر - بىرىنى
غەزەپ بىلەن سۆكەمەكتە، پاش قىلىشماقتا.

- ئۇ - ئوغرى!

- ئۇ - ئۆزى تويىسىمۇ، كۆزى توپمايدىغان ئەڭ
چوڭ باج ئوغرىسى!

- ئۇ-يىرتقۇچ يولۋاس!

- ئۇ-ئەشەددىي يولۋاس!

گويا ئۇلار بىر-بىرىنى ئىتتىرىشمەكتە:

- مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز!

- ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق...

بۇلارنىڭ تالاش - تارتىش، جېدەل - ماجىرالىرى تۈپەيلىدىن ھەرقانداق توي ھازىغا ئايلىنىدىغان بولدى. بىز - ئەھلى جامائەت، ئاكا - ئۇكا قوشكېزەكلەرگە مۇراجىئەت قىلدۇق:

- ئىككى خېنىم ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىق - ئاداۋەتنىڭ ئاقىۋىتىدىن تەشۋىشلەنمەكتىمىز. قان - قېرىنداشلىق رىشتىسىنى يىڭى باشتىن تۇتاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىناق، بىزنى خاتىرجەم قىلىشقا ئىلا.

ئاڭلىساق، ئاكا-ئۇكلار مۇنداق پۈتۈشۈپتۇ: «ئەر جامائەت سورۇنلىرىنىڭ ھەر قاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاڭلىغا، مەزلۇم خەقلەر سورۇنىنىڭ ھەرقاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاچىغا مەنسۇپ!»

- مەن ئاڭلىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامخۇنۇمنىڭ رەپىقىسى، - دەپ تەكرارلاپتۇ تىللاخېنىم، - يۇقىرى ئورۇن - مەرتىۋە مېنىڭ!

- مەن ئاچا، - دېگەن سۆزدە چىڭ تۇرۇپتۇ ئالتۇن خېنىم، - ئورۇننى تارتىۋېلىشىغا ھەرگىز يول قويمىمەن!

ئاكا-ئۇكا ئۆز رەپىقىلىرىنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن، ئەتىۋارلايدىكەن. ئۇلار ئارزۇلۇق رەپىقىلىرىنى قايىل قىلالايتتۇ. زىددىيەت ئۆتكۈزۈلۈشۈپتۇ. مەسچىتنىڭ بىقىنىدىكى ئۆيدە توي بولغان كۈنى بۇ ئاچا - سىڭىللار يەنە تۆر تاللىشىپ قاپتۇ. تۈرلۈك نازۇ - نېمەت، شېرىنلىكلەر بىلەن تولغان داستىخان ئۈستىگە بىر - بىرىنى بېسىشىپ، يۈز - كۆزلىرىنى تاتىلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇشۇپتۇ، تىل - ئاھانەت، يىغا - زارە، قىيا - چىيا كۈچىنى بىر ئاپتۇ. مەسچىتكە كىرىۋېتىپ، ئۆز رەپىقىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالغان ئىمامخۇنۇم ئىختىيارسىز ھالدا بۇ يەرگە كىرىپ قاپتۇ، قارىسا باش كۆزلىرى قىممەت باھالىق يىپەك رومال ئىچىدە قالغان ئىككى ئايال بىر - بىرىنىڭ چېچىنى مەھكەم سىقىمداشقان ھالدا پومداقلىشىۋاتقۇدەك. ئۇلارنىڭ بوي تۇرقى ئوخشاش بولۇپلا قالماستىن بەس - بەس بىلەن كىيىشۋالغان كىيىملىرىمۇ ئوخشاش ئىكەن.

- تۇر ئورۇڭدىن! - دەپ گەجگىسىدىن يۇلۇۋاپتۇ ئىمامخۇنۇم، - ھۇ، بىنومۇس ئالۋاستى! - شۇ سۆز بىلەن بىر كاچات ساپتۇ.

- ھا - ھا - ھا!... - گۈلۈكەلىرى ئېچىلغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ تىللا خېنىم - تۆر تالاشقنىڭغا تويە، بىنومۇس ئالۋاستى!

ئالتۇنخېنىم ئاغزىنى سىلىغانىكەن، ئاپئاق ئالقىنى قىپقىزىل قانغا بويىلىپتۇ. ئۆز ئۆمرىدە مەرھۇم ئاتا - ئانىسىدىن ياكى ئىرىدىن ئازار يەپ باقمىغان خېنىم بۇ ئىزا - كۈلپەتكە بەرداشلىق بېرەلمەپتۇ - دە:

ئىمامىمىز ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويغان كۈنىنىڭ ئەتىسى ناماز بامداتتىن بۇرۇن ئاخىرەتكە سەپەر قىلدى، كۈچىمىز ئابرويلۇق ئىمامىدىن ئايرىلدى، ئاقىل، مېھرىبان، دۇئاگۇي ئاتىسىدىن ئايرىلدى. بىز ئەھلى جامائەت ياراملىق بىر ئىمامغا موھتاج ئىدۇق. مەرھۇم ئىمامىمىزنىڭ قوشكېزەك ئوغۇللىرىغا تىكىلدۇق. ھەر ئىككىسى بىلىملىك، خۇش پېئىل، ئەخلاق - پەزىلەتلىك ئەھلى سودىگەر يىگىتلەر ئىدى. قايسىسىنى تاللاش كېرەك؟ قاندا - يوسۇن بويىچە بىز ئاكىسىنى تاللىدۇق، شەرىئەت مەھكىمىسىنىڭ تەستىق مۆھرىنىمۇ ئالدىق. ھەممىمىز خاتىرجەم بولدۇق، بۇرۇنقىدەكلا بىر مەسچىتكە جەم بولدۇق. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بۇ قوشكېزەكلەرنىڭ رەپىقىلىرىمۇ قوشكېزەك ئاچا - سىڭىللار ئىكەن. ئاچىسى ئالتۇنخېنىم بۇرۇن ياتلىق قىلىنىپ ھۈسەيىنقارىمنىڭ سىڭىلىسى تىللا خېنىم كېيىن ياتلىق قىلىنىپ، ھەسەنقارىمنىڭ نىكاھىغا ئۆتۈپتۇ. خوتۇنلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان ھەرقانداق ساھىبجاماللاردىن گۈزەل، جەننەت ھۆرلىرىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەن. ھۆسن - جامالدا كامالەتكە يەتكەن، باي، دۆلەتمەن قوشكېزەك يىگىتلەر بىلەن تەڭداشسىز گۈزەل قوشكېزەك پەرىزاتلار كۈچىمىزنىڭ ئابرويسى، شان - شەرىپى ئىدى. بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ماختىناتتۇق. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ قان - قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى، كۈچىمىزغا كۆز تەگدى! بىرلىك - ئىناقلىق ئاپتۇ بىلەن يورۇپ، ئىنسانىي مېھىر - مۇھەببەت ھارارىتى بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان «ئايكوچا» مىز نائىناقلىق ئىس - تۈتەكلىرى ئاستىدا ئۆچ - ئاداۋەت جۇدۇنلىرى كېزىپ يۈرگەن قاراڭغۇ، سوغۇق «قوش مەسچىت كوچىسى» غا ئايلىنىپ قالدى!

ۋالى، ھاكىم، بەگ قاتارلىق چوڭ ئەمەلدارلار، قازاخۇنۇم، مۇدەررىس ئاخۇنۇم ئۇنۋانلىق كاتتا زاتلار ياكى ئاتاقلىق بايلار بولمىغان مەھەللىلەردىكى توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يىتىم، نەزىر - چىراغلارنىڭ ھەممىسىدە شۇ مەھەللىنىڭ ئىمامىنى تۈرگە باشلاش ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە-يوسۇن. بىزمۇ ھەسەن ئىمامنى تۈرگە باشلايتتۇق، ئىنىسى ھۈسەيىنقارىم ئۇنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئاللاتتى. خوتۇن خەقلەرنىڭ ئولتۇرۇشىدا ئەھۋال باشقىچە بولۇپتۇ. ئالتۇنخېنىم: «مەن ئاچا، سىنىڭ يۇقىرى تەرىپىڭدە ئولتۇرۇشۇم كېرەك» دېسە، تىللا خېنىم: «مەن ئاڭلىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامنىڭ رەپىقىسى، ئۆيىنىڭ تۆرى مېنىڭ!» دەيدىكەن.

- ھۇ، خوتۇننىڭ تامبىلىغا سەجدە قىلىدىغان مۇناپىق - دېگىنىچە، بىر پىيالە رىشالىنى قەھەر - غەزەپ بىلەن ئېتىپتۇ. ئىمامنىڭ قاڭشىرى يىرىلىپتۇ. يۈز - كۆزلىرى ئاپئاق رىشالە بىلەن قېپقىزىل قان ئارىلاشمىسىغا كۆمۈلۈپتۇ.

كۈن - تۈنلەر ئاغرىق - ئاداۋەت ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى. ئائىناقلىق ئۇششۇكى قوشكېزەك ئاكا - ئۇكىلار يۈرىكىدىكى قان - قېرىنداشلىق ھارارىتىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋېلىش خەۋپى قاش - كىرىپك ئارىلىقىدا تۇراتتى. بىز بۇلارنى ئەپلەشتۈرۈش - ياراشتۇرۇش يولىغا قەدەم قويدۇق.

- خوتۇننى تالاق قىلىۋەتسۇن! - دەپ شەرت قويدى ئاكىسى، - شۇ چاغدىلا مەن ئۇ ئالۋاستىنىڭ ماڭا قىلغان ھاقارىتىنى ئەستىن چىقىرىمەن. تۆكۈمنى بۇرۇنقىدەكلا قەدىرلەيمەن.

- خوتۇننى ئۈچ تالاق قىلىۋەتمىگۈچە، - دېگەن شەرتنى قويدى ئۆكسىمۇ، - مەن ئۇنىڭ خوتۇنۇمنى ھاقارەت قىلغان، بىر تال ئېزىق چىشىنى سۇندۇرۇۋەتكەن گۇناھىدىن كېچەلمەيمەن!

ياراشتۇرۇش يولىدا تاشلانغان قەدەم، سىڭدۈرۈلگەن ئەجىرلەر زايە كەتتى. پىتنە - پاسات كۆپەيدى، زىددىيەت كۈنسېرى چوڭقۇرلاشتى. ئىناق قوشنا ھەقەمسايىلەرمۇ چەك - چېكى كۆرۈنمەس تالاش - تارتىش چۆلىدە قۇيۇندەك پىرقىراشقا باشلىدى. بىر قىسىملار ئالتۇنخېنىمنىڭ، بىر قىسىملار تىللا خېنىمنىڭ تەرىپىنى ئالدى. ھەركىم ئۆزى ھىمايە قىلىدىغان تەرەپنىڭكىنى توغرا دېدى. پىتنە پاسات ئارقىلىق جان باقىدىغان ناچىنىس، ئائەھلىلەرمۇ چىقىپ قالدى. ئۇلار ئاكا - ئۇكا، ئاچا - سىڭىللار ئوتتۇرىسىدا كېچە - كۈندۈز گەپ توشۇپ، ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىشتى. بەزىلەر ھۈسەينىقارمىنىڭ ھۇجرىسىغا خۇپىيانە كىرىپ: «سىلى ئاكىلىرىدىن چوڭ، سېمىز تۇغۇلغان. باشلىرىمۇ ئاكىلىرىنىڭكىدىن يوغانراق ئىدى. ئاكا بولۇشقا ھەسەنقارم ئەمەس، دەل ئۆزلىرى مۇناسىپ» دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلسا، تىللا خېنىمنىڭ يېنىغا ئوغرىلىقچە كىرىپ: «بۇرۇن تۇغۇلغىنى ئاچىلىرى ئەمەس، دەل ئۆزلىرى ئىكەنلا، كىندىك ئانا بىر كېچە - كۈندۈز تەۋەللۇت ئۈستىدە تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇسىزلىق ئىچىدە گاڭگىراپ قىلىپ، ئىككىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ قويغانىكەن» دەپ ئوت قۇيۇرۇقلۇق قىپتۇ. بەزىلەر ئالتۇنخېنىمغا ئەقىل ئۆگىتىپتۇ: «ئەزىلىرى ھۈسەينىقارم سودىگەرچىلىك قىلىمەن دەپ يول ئازابى - گۆر ئازابى تارتسا، سىلى ئۆزلىرى تەنھالىق، تەشئالىق دەردىنى تارتتىلا.

ھەسەنقارم بولسا، شەھەردىن چىقماي تىجارەت قىلىپ مۇشەققەتسىز ھالاۋەت كۆرىدۇ. توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يىتىم، نەزىر چىراغلاردىن كېلىدىغان تاپاۋەتمۇ ئاز ئەمەس. ۋەخپىلەرنىڭ كىرىمچۇ تېخى! قۇربان ھېيتتا پۈتۈن كوچىمىزدا قۇربانلىق قىلىنغان قويلارنىڭ تىرە-ئۆچەي، كالا پاقالچاقلىرى شۇ ئۆيگە قاراپ ئاقىدۇ. تىللاخاننى يوغىناتقان ئاشۇ پايدا - تاپاۋەت ئەمەسمۇ؟ ئەزىلىرى ھۈسەينىقارمۇ ئەھلى ئىلىم، قارىي قۇرئان كىشى، ھەرقانداق جامە ئىماملىقىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. ئاكىسىدىن ئوبدانراق قۇرئان تىلاۋەت قىلالايدۇ، تەپسىر ئېيتالايدۇ. ئاكىسى بىلەن چىرايلىقچە پۈتۈشۈپ نۆۋەت بىلەن ئىماملىق قىلسا بولمامدۇ؟ ئاكىسى بىر ئاي ئىمام بولسا، ئۆكسى بىر ئاي، بۇ يىل ئاكىسى ئىمام بولسا، كېلەر يىلى ئۆكسى...»

بۇ مەسلىھەت ئالتۇنخېنىمغا يېقىپ قاپتۇ، ئېرىنىمۇ قايىل قىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىماملىق دەۋاسى باشلاندى. بىر قىسىملار ھۈسەينىقارمىنى قوللاپ، قۇۋۋەتلەپ مەھكىمە شەرتىگە بارسا، بىر قىسىملار ھەسەنقارمىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىمام بولىشىنى تەلەپ قىلىپ بېرىشتى. ھەرتەرەپ ئۆزى ھىمايە قىلغان كىشىنىڭ خىسلەت پەزىلەتلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان كىشىنىڭ ئېۋەن نۇقسانلىرىنى كۆپتۈرۈشتى. شەرىئەت بۇ دەۋانى ھەل قىلىشقا چارىسىز قالدى، دوتەي - ئامبالارمۇ ئامال قىلالىمىدى، ئۆز قوللىغۇچىلىرىنىڭ تەلىپى ۋە ئالتۇن خېنىمنىڭ تەقەززاسى بويىچە ھۈسەينىقارم ئاخىر ئۈرۈمچىگە راۋان بولدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەسەنقارمۇ دەرھال ئاتلىنىپ ھۈسەينىقارمىدىن بىر كۈن كېيىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ - نىقابلىق يالماۋۇز ياڭ جاڭجۇننىڭ قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى تۆمۈرخەلىپنى قەتل قىلغان كۈننىڭ ئەتىسى ئىكەن. ئۇ غەربىي دىيار خەلقىنى مەڭگۈ مەھكۇملۇقتا قالدۇرۇشنىڭ چارە تەدبىرى ھەققىدە قالتىس بىر كىتاب يېزىشقا كىرىشىپ، يۇڭ قەلەم بىلەن مۇنۇلارنى يېزىۋاتقان چاغ ئىكەن: «... بۇ خەلقنىڭ دىنى بىر، خۇداسى بىر، پەيغەمبىرى بىر، كەبىسى بىر، مەزھىپى بىر، تىلى بىر، بۇ ئالتە بىرلىك ئۈستىگە دىل بىرلىكى - زىچ ئىتتىپاقلىق قېتىلىدىغانلا بولسا، تۈگەشكىنىم شۇ، تەختى - بەختىمنىڭ گۇمران بولغىنى شۇ!...»

- ئوغلۇم ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئۇ ئۆز ھۆكۈمىنى مۇنداق شەرھىلەۋاتقانىكەن: «دىل بىرلىكى - تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى، باي -

- بىلىدىمۇ، ئوغلۇم؟ «قوش مەسچىت» نىڭ تارىخى ئەنە شۇ! ئايدەك يورۇق، باھاردەك ئىللىق كۈچىمىزنىڭ تۇماندەك تۇتۇق، جۇدۇن پەسلىدەك سوغۇق كۈچىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى ئەنە شۇ!

IV

جېنىم بوۋا! ئاخىرەتكە سەپەر قىلغىنىڭغا چارەك ئەسىر بولغان بۈگۈنكى كۈندە مەن ئايرىلغىنىمغا شۇنچە يىللار بولغان يۇرتۇمغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، نۇرانە چېھرىڭ ۋە ئوتلۇق نەپەسلىرىڭ بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان كۈچىمىزغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، يېقىنلاشقانسىمۇ سېغىنىش - ئىنتىزارلىق ئوتلىرى لاۋۇلدىماقتا، تەشۋىش - ئەندىشىلىرىم كۈچەيمەكتە: ئاھ، مېنىڭ كۈچىم، قانلىق تارىخى سەرگۈزەشتەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ھەسرەت - نادامەتلىك كۈچىم! تىنچ، ئىتتىپاقلىق باھارىنىڭ ئارامبەخش ئاپتېپىدا يۈرۈپ ئىللىغانسەنمۇ ياكى ئۆزۈڭنىڭ تۈرۈۋەرگەنسەنمۇ؟ سۈيى - سەھەر ۋاقتىدا قارىمۇ قارشى ئىككى دەۋرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلماننىڭ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام» نى بەجا كەلتۈرۈپ بىر مەسچىتكە قاراپ دوستانە قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرەرمەنمۇ ياكى ئەينى زامانلاردىكىدەك «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر بىرىنى ئىتتىرىشۋاتقان نادانلارنىمۇ؟ ھۆرمەتلىك يىڭى ئىمامىمىز بىر مەسچىتكە جەم بولغان ئەھلى جامائەتتىن: «ئىنساننىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نېمەدۇر؟» دەپ سورىسا، پۈتكۈل جامائەت: «ئىككى نەرسىدۇر: بىرى جاھىللىق ۋە نادانلىق؛ ئىككىنچىسى، تەپرىق ۋە ئىختىلاپتۇر» دەپ جاۋاب بەرسە، «ئىززەت - ئابروي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟» دېگەن ھامان: «بىلىم - مەرىپەت، ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر» * دەپ يەكدىللىك بىلەن جاۋاب بەرسە، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كەتمەسمىدى؟ سېنىڭچۇ، بوۋا! بوش، بىكار قالغان يەنە بىر مەسچىتنىڭ كۆز گۆھەرلىرىمىز، ئۈمىد يۇلتۇزلىرىمىز ئۈچۈن ئارامبەخش باغچە، يەسلى قىلىپ بېرىلگەنلىكىنى كۆرسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا مەن غەمكىن قەبرەگىنى مەھكەم قۇچاقلاپ، بار ئاۋازىم بىلەن خىتاب قىلمايمىدىم:

- بوۋا، جېنىم بوۋا، خاتىرجەم بول، ئارزۇ مۇرادىڭ گۈل - چېچەك ئاچتى!

- 1986 يىلى، يانۋار. قەشقەر.

باياشاتلىقنىڭ ئۇلى، بىلىم - مەرىپەتكە ئىنتىلىش، ئويغىنىش، ئۆز - ئۆزىنى تونۇتۇشنىڭ ئاساسىدۇر، بۇ «بىرلىك» تىن ئارتۇق خەۋپ - خەتەر يوق ماڭا!...»

ھۈسەيىنقارىم دەل مۇشۇنداق پەيتتە ياكى جاڭجۇننىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، جاڭجۇن ھۈسەيىنقارىم ئىنئام قىلغان 100 دانە تىللانى ئاپتۇ، ئەزىگە قۇلاق ساپتۇ ۋە خىيال سۈرۈپ قاپتۇ، شۇئەسنادا ھەسەنقارىمۇ كىرىپ كەپتۇ - دە 100 دانە تىللانى ئالدىغا قويۇپتۇ، ئەزىنى بايان ئەيلەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. جاۋاب كۈتۈپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

- ئويلىشىپ باقاي، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ جاڭجۇن. ئاكا-ئۇكىلار بىر-بىرىگە تۇيدۇرماستىن ئۇقۇشۇپ - سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ «ئويلىشىپ باقاي» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىۋاپتۇ. ئاكىسى 120 تىللا ئىنئام قىلغان بولسا ئۇكىسى 150، ئىككى يۈزىنى ئىنئام قىلىۋېرىپتۇ. ھەسەنقارىم ئاكىلىق ئورنى تۈپەيلىدىن بۇ دەۋادا ئۆتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كېتىپ، ئىنئام يوللاشتا ھۈسەيىنقارىمغا يېتىشەلمىگەن بولسا كېرەك، شۇڭلاشقا ياكى جاڭجۇن:

- سەنمۇ مەسچىت سال، ئىمام بول! - دەپ بۇيرۇپتۇ ھۈسەيىنقارىمغا، - سىنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىل! ھەسەنقارىمغىمۇ مۇنداق دەپتۇ:

- ئەسلىدىكى مەسچىتكە ئىمام بولۇۋەر. سىنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىلىۋەر!

دەۋادا ئۇتقان، غەلبە خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەن ھۈسەيىنقارىم ئۆز ئىچىدە مۇنداق قارارغا كەپتۇ: شۇنداق بىر جامە سالدۇرايىكى، نامم ئەلگە تارالسۇن، شۆھرىتىم كۆككە يەتسۇن، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كونا مەسچىت بويۇن قىسىپ بىر چەتتە قالسۇن!... ھەسەنقارىم بۇنى بىلىۋالغاندەكلا سورايتۇ:

- جاڭجۇن ئاللىبىرى، قۇرۇلغۇسى مەسچىتنىڭ كۆلىمى، شەكىل - نۇسخىسى...

- كونا مەسچىت بىلەن ئوپ-ئوخشاش، - دەپ جاكارلاپتۇ جاڭجۇن، - بىر قەدەم كەڭ-تار، بىر غېرىچ ئېگىز-پەس، بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ، گۈل نەقىشلىرىدىن تارتىپ، سىر بويىقىلىرىغا ئوپ - ئوخشاش بولۇش كېرەك!...

* سوئال - جاۋابلار ئابدۇقادىر داموللامنىڭ «ئاقىد زۆرۈرى» دىن ئىلىندى.

شېئىرلار*

ئابدۇلجان ئازىنباقيېۋ (قازاقىستان)

ئەزىزلەپ ئۆتمەن

كۆڭۈلنى، بېھوش كۈنىمنى،
ئازاپنى، قايغۇ-مۇڭىمنى،
مېنىڭ بىلەن بۆلۈشكىنىڭ ئۈچۈن.
ئويغىتىپ قايتا ئىلھامنى،
ژۇرەككە يېقىپ گۈلخاننى،
سەيلىگاھتا كۆرۈشكىنىڭ ئۈچۈن.
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتمەن!

خۇش-ئارام بەرگەن كۆڭۈلگە،
مەھلىيا قىلغان ئۆمۈرگە،
بەك يېقىملىق كۈلۈشلىرىڭ ئۈچۈن.
قولۇڭنى بېرىپ قولۇمغا،
ھېم بولۇپ يولۇمدا،
زادى سېنىڭ كۆنۈشلىرىڭ ئۈچۈن.
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتمەن!

ئالدامچى مونۇ يالغاندا،
تەلپۈنۈپ بۈيۈك ئارمانغا،
چىن ۋاپادار سادىقىتىڭ ئۈچۈن.
ئۆزەڭگە مەككەم باغلىغان،
تىل-كۆزدىن مېنى ساقلىغان،
ماڭا ئۆچمەس مۇھەببىتىڭ ئۈچۈن،
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتمەن!

ئۈچۈمكارلارغا تىلەك

ئارتتا قالدى سىنىپ، پارتا، قەلىمىڭ،
ساڭا كۆيگەن ئۇستاز دېگەن ئادىمىڭ.
ئېلىپ چىقار ھۇر مۇستەقىل ھاياتقا،
ئارمان ئاتلىق تەشرىپ قىلغان قەدىمىڭ.

سىلەر نۇرلۇق ئېلىمىزنىڭ گۈللىرى،
نامى ئۇلۇق خەلقىمىزنىڭ كۆز نۇرى.
مەرتىۋىسىن كۆتىرىشتە چوققىغا،
ئەجداتلارنىڭ ئارزۇ-ئارمان، ئۈمۈتى.

* «قازاقىستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ تورىدىن ئېلىندى.

ئاچقان چېغى ئۆمۈر-كىتاپ بەتلىرىن،
بالىلىقنى ئەسلىتىدۇ خەتلىرىڭ.
ئاناڭدەكلا يۆلەنچىڭ بوپ تۇرىدۇ،
زىراقتىكى ئالتۇن ئوڭا - مەكتىۋىڭ.

ئۇچۇمكارلار بۈگۈن قانات قاقىتىڭلار،
ئارمانلارنى زۈرەكلەرگە ياقىتىڭلار.
دېڭىز كەبى بىر سىنىپتا ئون بىر ژىل،
بىلىم ئېلىپ، بۈگۈن سەل بوپ ئاقىتىڭلار.

بېشىڭلارغا ئازار-كۈلپەت قونمىسۇن،
سىلەر بىلەن ھايات پارلاق يورمىسۇن.
كۆزۈڭلاردا ئۈمۈت-ئۇچقۇن ئۆچمەستىن،
مەكتەپ نامى جىمى يەرگە تونۇلسۇن!

بالىلىقم

بال دەۋرىم، بالىلىغىم - قالغىچىم،
ئەسكە ئېپ، شېئىرىمغا قاچىلىدىم.
يۈزۈمنى كۈلكە ئوراپ تۇرسىمىچۇ،
ئاقىدۇ سېغىنىشتا تامچىلىرىم.

بال دەۋرىم، بالىلىغىم - قالغىچىم،
يادىمدا ئۇنۇتۇلماس ئېسىل چېغىم.
دوپ تېپىپ دوستلار بىلەن ئۆيىمىزنىڭ،
چاققانتۇق دېرىزىسىن قانچە قېتىم.

بال دەۋرىم، بالىلىغىم - قالغىچىم،
قوينۇڭدا قالدى ئويناپ-قاچقانلىرىم.
دەسلەپكى سېزىم بىلەن مۇھەببەتتىن،
قىزلارغا سىرلىرىمنى ئاچقانلىرىم...

بال دەۋرىم، بالىلىغىم - قالغىچىم،
شوخلىغىم ئۈچۈن تالاي قامچىلىدىڭ:
بېغىدا خوشنىمىزنىڭ پۈتۈم سۇنغان
زىقلىپ دەرىغىدىن ئالچىنىڭ.

بال دەۋرىم، بالىلىغىم - قالغىچىم،
ئېيتقىنە، ئويۇن كەبى «قاچ-قاچمىدىڭ؟»
تويۇقسىز ئۆتۈپ كەتتىڭ زىللار قوغلاپ،
ھاياتنىڭ بىلمەپتىمەن پارچىلىغىن.

«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بىلەن ھازىرقى زامان تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا تەييارلىغان

BI-SMI'LLÂHI'R-RAHMÂNI'R-RAHÎM
I
TEÑRI 'AZZE VE CELLE ÖGDİSİN AYUR

D - BİSMİ'LLÂHI'R-RAHMÂNI'R-RAHÎM
I. TANRI AZZE VE CELLENİN MEDHİNİ SÖYLER

بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم
(ئايىغۇچى ۋە كۆيۈنگۈچى تەڭرىنىڭ ئېتى بىلەن باشلايمەن)
بىرىنچى باپ :
ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

Metin: 0001. Bayat atı birle sözüg başladım
Törütgen égidgen keçürgeñ idim

Çağdaş Türkçe: 1 Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.
1. خۇدا ئاتى بىلەن سۆزۈم باشلىدىم
تۆرەلتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئېرىم.

Metin: 0002. Üküş ögdi birle tümen miñ senâ
Uğan bir bayatka añar yok fenâ

onun için fânîlik ؛Çağdaş türkçe: 2 kadir ve bir olan tanrıya çok hamd ve binlerce sena olsun
.yoktur
2. تولا مەدھى بىرلە تۈمەن مىڭ سەنا،
قادر بىر خۇداغا ئاڭا يوق پەنا.

Metin: 0003. Yağız yér yaşıl kök kün ay birle tün
Törütti halâyık öd üdleğ bu kün

Çağdaş türkçe: 3 kara yer ile mâvî göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü, zaman ile zamaneyi
ve mahlûkları o yarattı.
3. قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن –
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

Metin: 0004. Tiledi törütti bu bolmış kamuğ
Bir ök bol tedi boldı kolmış kamuğ

Çağdaş türkçe: 4 istedi ve bütün bu varlıkları yarattı؛ bir kere :— «ol!»—Dedi, bütün diledikleri
oldu.

4. ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دېدى « بول» بار ئولدى پۈتۈن.

Metin: 0005. Kamuğ barça muñluğ törütülmüş

Muñ yok idi bir añar yok eş

Çağdaş türkçe: 5 bütün bu yaratılmış olanlar ona muhtacdır; muhtaç olmayan yalnız tanrıdır; onun eşi yoktur.

5. بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بەھاجەت، يوق ھە ساڭا.

Metin: 0006. Ay erklig uğan meñü muñsuz bayat

Yaramaz seniñdin adınka bu at

Çağdaş türkçe: 6 ey kuvvetli, kadir, ebedî ve müstağni olan tanrı, senden başkasına bu ad Yakışmaz.

6. ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بەھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بۆلەككە ياراشماس بۇ ئات.

Metin: 0007. Uluğluk saña ol bedüklük saña

Seniñdin adın yok saña tuş teñe

Çağdaş türkçe: 7 ululuk ve büyüklük sana mahsustur; sana eş ve denk olan başka biri yoktur.

7. ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۈيۈكلۈك ساڭا،
سېنىڭدىن بۆلەك يوق ساڭا تۇش - تەڭا.

Metin: 0008. Aya bér birikmez saña bir adın

Kamuğ aşnuda sen sen öñdün kédin

Çağdaş türkçe: 8 ey bir olan tanrı, bir başkası sana şerik koşulamaz; başta her şeyder evvel ve sonda her şeyden sonra sensin.

8. ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

Metin: 0009. Sakışka katılmaz seniñ birlikiñ

Tüzü neñke yetti bu erkliglikiñ

Çağdaş türkçe: 9 senin birliğin hesaba gelmez; bu kudretin her şeye hâkimdir,

9. ساناققا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىڭىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىكلىڭىڭ.

Metin: 0010. Séziksiz bir ök sen ay meñü eçü

Katılmaz karılmaz sakışka seçü

Çağdaş türkçe: 10 sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz tanrı; istisna sayıya gelmez.

10. گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۈ خۇدا،
ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان - ساناق سىرتىدا.

Metin: 0011. Ay iç taş biligli ay hakku'l-yakîn

Közümde yırak sen köñülke yakın

Çağdaş türkçe: 11 ey içi ve dışı bilen, ey hakku'l-yakîn; gözden uzaksın, fakat gönüle yakınsın.

11. ئىچۇ - تاش بىلۈچى ئەي ھەققۇلىيەقىن
كۆزۈمدىن يىراقسەن، كۆڭۈلگە يېقىن.

Metin: 0012. Barıñ belgölüg sen kün ay teg yaruk

Neteglikke yetgü köñül ögde yok

Çağdaş türkçe: 12 senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir; fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.

12. ئېرۇر بارلىغىڭ كۈن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۈچى كۆڭۈل - ئەقىل يوق.

Metin: 0013. Ne ersedin ermez seniñ birlikiñ

Ne erselerig sen törüttiñ seniñ 10 yusuf has tayangu

Çağdaş türkçe: 13 senin birliğin eşya ile ilgili değildir; eşyayı sen yarattın, onlar senindir.

13. نېمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىڭىڭ،
ياراتتىڭ جېمىنى، جىسمى سېنىڭ.

Metin: 0014. Kamuğ sen törüttüñ ne erselerig

Yokadur ne erse sen ök sen tirig

Çağdaş türkçe: 14 her varlığı sen yarattın; varlık yok olur, bakî kalan yalnız sensin.

14. پۈتۈن بار نېمەتنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،
يوقلۇر جىسمى، تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

Metin: 0015. Törütgen barıña törütmiş tanuk

Törümiş iki bir tanukı anuk

Çağdaş türkçe: 15 yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şâhiddir; yaratılan iki — birin hâzır şahididir.

15. ياراتقان بارلىغىغا يارالغان تانۇق.
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

Metin: 0016. Anıñ okşağı yok azu meñzegi

Neteglikke yetmez halâyık ögi

Çağdaş türkçe: 16 onun eşi yahut benzeri yoktur; nasıl olduğuna mahlûkların akli ermez.

16. ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نېچۈكلۈككە يەتمەس خالاينىق ئېڭى.

Metin: 0017. Yorımaz ne yatmaz udımaz oduğ

Ne meñzeg ne yañzağ kötürmez boduğ

Çağdaş türkçe: 17 yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer, ne kıyâs edilir, ne de tasavvur götürür.

17. ئۇ يۈرمەس، ئۇ ياتماس، ئۇ يىغاق، ئۇ خىلماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر - قىياس.

Metin: 0018. Kédin öñdün ermez ne soldın oñun

Ne aştın ne üstün ne oturu orun

Çağdaş türkçe: 18 arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır.

18. نە ئالدىدا، نە كېيىن، نە ئوڭ - سولدا،
نە پەستە، ئىگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

Metin: 0019. Orun ol törütti orun yok añar

Anıñsız orun yok bütün bol muñar

Çağdaş türkçe: 19 yeri o yarattı, onun için yer bahis mevzuu değildir; şunu bil ki, onsuz da yer yoktur.

19. ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

Metin: 0020. Ay sırka yakın ay köñülke ediz
Tanuk ol saña barça sûret bediz

Çağdaş türkçe: 20 ey her sırka yakın, ey her gönül için yüksek tanrı, bütün suret ve şekiller
sana şahittir.

20. ئەي سىرغا يېقىن، ئەيۇ كۆڭۈلگە ئەزىز،
گۈۋادۇر ساڭا بارچە سۈرەت ۋە ئىز.

Metin: 0021. Törüttüñ tümen miñ bu sansız tirig
Yazı tağ teñiz kötki opı yirig

Çağdaş türkçe: 21 bu sayısız, yüz binlerce canlıyı, ova, dağ, deniz, tepe ve çukurları sen
yarattın.

21. ياراتتىڭ تۈمەن مىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق قارا تۈنى، چۇقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

Metin: 0022. Yaşıl kök bezediñ tümen yulduzun
Kara tün yaruttuñ yaruk kündüzün

Çağdaş türkçe: 22 mâvî göğü sayısız yıldızları ile süsledin, karanlık geceyi ışıklı gündüz ile
aydınlattın.

22. بېزەتتىڭ يېشىل كۆكنى يۇلتۇز بىلەن،
يۇرۇتتۇڭ قارا تۈنى كۈندۈز بىلەن.

Metin: 0023. Uçuğlı yoriğlı tınığlı neçe
Tirilgü seniñdin bulup yér içe

Çağdaş türkçe: 23 uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızıklarını senden bularak, yeyip, içler.
23. ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

Metin: 0024. Ediz 'arşta altın serâka tegi
Tüzü barça muñluğ saña ay idi

Çağdaş türkçe: 24 yüksek arş'tan alttaki toprağa kadar bütün her şey, hepsi sana muhtacdır,
ey rabbim.

24. ئېگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

Metin: 0025. Ayâ birke bütmiş tiliñ birle ög
Köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög

Çağdaş türkçe: 25 ey tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile ög; gönülün tereddütsüz
inandı ise, aklını işe karıştırma.

25. ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۈرۈتمە ئەقىل.

Metin: 0026. Neteglikke kirme küdezgil köñül
Barıña bütün bolğıl amrul amul

Çağdaş türkçe: 26 nasıl olduğunu arama, gönlünü gözet; varlığına inan, sükûn ve huzura
kavuş.

26. ئۇ قانداق دېمەكتىن كۆڭۈلنى كۈزەت،
پۈتۈپ بارلىغىغا ئاسايىشقا يەت.

Metin: 0027. Kalı kançaka kirme tutğıl özüñ

Kalı kançasız bil uzatma sözüñ

Çağdaş türkçe: 27 nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut! onu nicesiz ve nasılsız bil, sözünü uzatma.

27. نىچۇك ، قانچە دەپ يۈرمە ، تۇرقىن ئۆزۈڭ ،
نىچۇك ، قانچىسىز بىل ، ئۇزارتما سوزۇڭ .

Metin: 0028. Ay muñsuz idim sen bu muñluğ kuluğ

Suyurkap keçürgil yazukın kamuğ

Çağdaş türkçe: 28 ey müstağni olan rabbim, sen bu muhtaç kulun bütün günahlarını şefkatle affet.

28. بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى ، ئەي مۇڭسىز ئىگەم ،
كەچۈرگىن گۇنايىنى ئەيلەپ كەرەم .

Metin: 0029. Sañar ok sığındım umınçım saña

Muñadmış yérimde elig tut maña

Çağdaş türkçe: 29 asıl sana sağındım, ümidim sendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut.

29. ساڭالا سىغىندىم ، ئۈمىدىم ساڭا ،
قىيىنلىق يېرىمدە مەدەت قىل ماڭا .

Metin: 0030. Sewüg sawçı birle kopurğıl méni

Elig tuttaçı kıl könilik küni

Çağdaş türkçe: 30 mahşer günü beni sevgili peygamber ile birlikte hasret, onu bana şefaatchi kıl

30. سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى ،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى .

Metin: 0031. Tüzü tört éşiñe tümen miñ selâm

Tegürgil kesüksüz tutaşı ulam

Çağdaş türkçe: 31 onun dört arkadaşının her birine aralıksız, devamlı sayısız selâm eriştir

31. ئۇنىڭ تۆت يارىغا تۈمەن مىڭ سالام ،
يېتىشتۈر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام .

Metin: 0032. Uluğ künde körkit olarnıñ yüzin

Elig tuttaçı kılğıl edgü sözün

Çağdaş türkçe: 32 ulu günde onların yüzünü göster, şefaathlerini bana yardımcı kıl

32. ئۇلۇغ كۈندە كۆرسەت ئۇلارنىڭ يۈزى ،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سۆزى .

Metin: 0033. Séni erdüküñ teg ögümez özüm

Séni senmet öggil kesildi sözüm

Çağdaş türkçe: 33 seni olduğun gibi medhedemiyorum! seni sen medhet! Sözüm kesildi.

33. سېنى ماختىيالايمەن لايىق ئۆزۈم ،
سېنى سەنلا ماختا ، كېسىلدى سۆزۈم .

يۇمۇرلار

بىزنىڭكىنى ئۇرۇۋاتىدۇ

بىر تۇل ئايال بىلەن توي قىلىپ ئاجراشقان يەنە
ئەر كىشى توي قىلىپتۇ. بۇ ئىككىيلەننىڭ بۇرۇنقى
تۇرمۇشىدىن بىردىن بالىسى بار ئىكەن. توي قىلغاندىن
كېيىن يەنە بىر بالىسى بولۇپتۇ. يىللار ئۆتكەندىن
كېيىن، ئايال باغچىدا بالىلىرىنىڭ ئويۇن ئويناشلىرىنى
كۆرۈۋاتقاندا، بالىلار ئۇرۇشقىلى تۇرۇپتۇ.
ئايال: دادىسى، دادىسى، بالىلار باغچىدا
ئۇرۇشۇۋاتىدۇ! دەپ ۋارقىراپتۇ
دادىسى: كىم كىم بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىدۇ؟
ئايالنىڭ جاۋابى ئويۇنچۇق
سېنىڭكى بىلەن مېنىڭكى بىزنىڭكىنى ئۇرۇۋاتىدۇ.

مەدەنىيەت

ئەخمەت، ئەردەم، پولات تامورزىدىن ئۆتۈش
ئۈچۈن ساقلاپ تۇرۇپتۇ. تامورزا خادىملىرى سومكىلارنى
تەكشۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئالدى بىلەن ئەخمەتنىڭ
سومكىسىنى تەكشۈرۈپتەكەن، ئىچىدىن يەتتە تال
ئىستان چىقىپتۇ.

— نېمىشقا يەتتە تال؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئۇ جاۋاب بېرىپ دەپتۇ:

— ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنى بار، ھەر كۈن ئۈچۈن بىر
تال، دۈشەنبە، سەيشەنبە چارشەنبە...

— بۇنىڭ پاكىزلىقىنى كۆرمەيدىغان، ئاپىرىن! بۇ

مەدەنىيەتكە.

نۆۋەت ئەردەمنىڭ سومكىسىغا كېلىپتۇ. قارىسا سەككىز
تال ئىستان چىقىپتۇ.

— يەتتىنچۇ چۈشەندۇق، ئەمما نېمىشقا سەككىز؟ —
دەپ سوراپتۇ. ئەردەم جاۋابەن:
— دۈشەنبە، سەيشەنبە چارشەنبە... ھەر كۈنگە
بىر تال، ھەر ئېھتىمالغا قارشى يەنە بىر تال زاپاس
ئىلۋالدىم، — دەپتۇ.
— ۋاي-ۋاي بۇ ئادەملەردىكى پاكىزلىق مەدەنىيەتكە
قاراڭلار، — دېيىشىپتۇ خادىملار.
ئەمدىكى نۆۋەت پولاتقا كەپتۇ، تامورزا خادىمى قارىسا
سومكىدىن 12 تال ئىستان چىقىپتۇ.
— ۋاھ، ۋاھ ۋاھ، نېمە بولسا يەنىلا بىزنىڭ
مەھەللىنىڭ ئادەملىرى پاكىز ئىكەن جۇمۇ! شۇنىڭ
پاكىزلىققا قارىمايدىغان، — دېگەچ سوراپتۇ:
— نېمىشقا 12 تال؟
— يانۋار، فېۋرال مارت، ... دەپ ساناشقا باشلاپتۇ
پولات.

رامزان

نەسىردىن ئەپەندىدىن سوراپتۇ:
ئەپەندىم، رامزان تۈگەيلا دەپ قالدى، سىزنىڭچە
رامزان بىزدىن رازى بولغانىدۇ؟
«رازى بولغانىدۇ، ئەلۋەتتە رازى، بولمىسا ھەر يىلى 10
كۈن بالدۇر كېلەمتى؟»

ئەمما ئەپەندىم بۇنداق بەرىكەتلىك بىر ئاينىڭ

تۈگىگەنلىكىدىن كۆڭلىمىز بەك يېرىم بولدى.

بىلمەيدۇ دەمىسلەر، شۇڭلاشقىمۇ رامزان تۈگىدى

دەپ «ئازابلىنىپ» 3 كۈن بايرام قىلىسلىر ئەمەسمۇ!

تۈركچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇچىلاشتۇرغان

18- سۈنپت

ۋىليام شېكسپېر (ئەنگىلىيە)

پەسلى يازغا سېلىشتۇراي سېنى قانداق؟
 سۆيۈملۈكسەن، تەپتى مېھرىگە ياز ھەيران.
 بىرىك شامال سالار غۇنچەسىگە قىيىنراق،
 ئۆمۈر دەۋاسىدا بىر لەھزە ياز ۋەيران.
 كۆكنىڭ كۆزى چاقىنار بەزەن ئوتى قايىنراق،
 ئالتۇن چېھرىن توسار ئەمماكى بىر دەۋران.
 گۈزەل ئىچرە ھەر گۈزەلگە چۈشەر بايراق،
 تاسادىپ يا جاھان بەرگەندە بىر ھېجران.
 سېنىڭ يازىڭ مەڭگۈلۈكتۈر سولماس بىراق،
 گۈزەللىكىڭ يۈتمەس ھەر ئاندا سەن جەۋلان.
 سايەسىدە ئۆلۈم سالسا تەھدىت يىراق،
 زامان بىرلە ئۆچمەس مىسرادا سەن سەيلان.
 نەپەس پۈتمەي، كۆزلەرگە نۇر بولمىسا يات،
 بۇ مىسرالار ياشار ساڭا بېرىپ ھايات.

ئىنگىلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى

يۇرتىمىزنىڭ

مەھمۇد دەۋرىشى (پەلەستىن)

يۇرتىمىزنىڭ،
 ئۇ ئاللاھنىڭ كالامىغا يېقىن،
 بۇلۇتتىن ئۆگزىسى بار.
 يۇرتىمىزنىڭ،
 ئۇ ئىسىمنىڭ سۈپەتلىرىدىن ئۇزاق،
 يوقلۇق خەرىتىسى بار.
 يۇرتىمىزنىڭ،
 ئۇ كۈنجۈت ئۇرۇقىدەك كىچىك،
 ساماۋىي ئۇيۇقى بار... ۋە يۇشۇرۇن بىر ھېڭى.
 يۇرتىمىزنىڭ،
 ئۇ چىل قانتىدەك پېقىر،
 مۇقەددەس كىتابلىرى بار... ۋە كىملىكتە جاراھەت.
 يۇرتىمىزنىڭ،
 ئۇ بېرىق ئىدىرلىقلاردىكى پاختەك،
 يېڭى ئۆتمۈشنىڭ ئىسكىرىپكىسى بار.
 يۇرتىمىزنىڭ، ئۇ ئەسەر ئايال
 ئارزۇ ياكى كۈيۈكتىكى ئۆلۈمنىڭ ھۈررىيىتى بار.
 يۇرتىمىز، قانلىق كېچىسىدە
 يىراقتىن-يىراققا نۇر چاچقان جەۋھەر
 يۇرتىمىزنىڭ سىرتىنى يورۇتقان...
 ئەمما بىز يۇرتىمىزنىڭ ئىچىدە
 تۇنجۇقۇپ كېتىۋاتىمىز!

ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرۇلا تەرجىمىسى

ئۇيغۇرچە سۆزلىشىش

ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە)

ئىش ئورنۇمدىن مىڭ تەسلىكتە ئىككى سائەتلىك رۇخسەت سوراپ بىرىنچى ئەۋلاد كىملىكىمنىڭ ۋاقتى ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن نوپۇسۇم تۇرۇشلۇق ساقچى پونكىتىنىڭ نوپۇس بېجىرىش بۆلۈمىگە ئىككىنچى ئەۋلاد كىملىكىگە ئىلتىماس قىلىشقا باردىم. شۇنچە ئەتىگەن بارغىنىمغا قارىماي نوپۇس بېجىرىش ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا ئادەملەر ئاللىمۇ بۇرۇن ئارغامچىدەك ئۇزۇن ئۆچىرەتتە ئۆز نۆۋەتلىرىنى تەخىرىسزلىك بىلەن كۈتۈشنى باشلىۋېتىپتۇ. نە ئامال، شەھىرىمىزدە ئادەم كۆپ، مەنمۇ ئالدىراش بۇ ئۇزۇن سەپكە قوشۇلدۇم...

ئالدىمدا بېشىغا دوپپا كىيگەن، ئىشتىنىنىڭ پۇشقىغىنى تىزغىچە تۇرۇۋالغان، ساقال بۇرۇتلىرى قاملاشقان ۋە بۇ تۇرقىدىن شەھەرگە تەۋە بىرەر يېزىدىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئاكىمىزنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئۆزۈمنىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ تۇردۇم.

ۋاقتىمنى بىكار ئۆتكۈزۈۋېتىشكە كۆڭلۈم قىيماي يانفونۇمنى ئېلىپ تور خەۋەرلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدىم... ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئالدىمدا تۇرغان ئاكىمىزنىڭ تۇيۇقسىز سورىغان سوئالى دىققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى.

- ئۇكام، مەن سەي دادۇيىدىن ئەتىگەندە سەنلۇدا سەي ساتقىلى كەلگەن. ئىشنى تۈگىتىپ يى دەي شەن فەنجىمنى ئەر دەي شەن فەنجىگە خۇئەنلە قىلاي دىگەن ئىدىم. بۇ ئىشنى مۇشۇ پەيسودا بەنلا قىلامدىغاندۇ؟

بۇ شالغۇنلاشقان سوئالغا قانداق جاۋاب بېرىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ئويلىنىپراق سۆز باشلىدىم: - ئاكا، سىزنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىڭىزگە گۇمانىم يوق ئەمما بۇ گەپلىرىڭىزنى ئاڭلاپ سىزنىڭ ماڭا ئۇيغۇرچە سۆزلەۋاتامسىز ياكى خەنزۇچە سۆزلەۋاتامسىز،

پەرقىنى ئايرىيالماي قالدۇم... - ئۇكام ئۆزلە نەدە چوڭ بولغان خۇ خەنزە؟ دېگىنچە قاش-قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ئۈستى-بېشىمغا ئىنچىكىلەپ قاراشقا باشلىدى.

مەن تەمكىنلىك بىلەن ئاكىمىزنىڭ بۇ سۆزىگە جاۋاب قايتۇرۇپ مۇنداق دېدىم:

- ئاكا، سىلنىڭ گەپلىرىنى تازا چۈشىنەلمىدىم، ئەگەر خاتا چۈشەنمىگەن بولسام سىلە ئەسلى مۇنداق دېمەكچىدىلە - مەن كۆكتاتچىلىق مەھەللىسىدىن ئەتىگەندە ئۈچ چاقلىق موتوسىكىلتتا كۆكتاتلىرىمنى ساتقىلى كەلگەن. ئىشمنى تۈگىتىپ قايتىشىمدا بىرىنچى ئەۋلاد كىملىكىمنى ئىككىنچى ئەۋلاد كىملىكىگە ئالماشتۇراي دېگەن ئىدىم. بۇ رەسمىيەتلەرنى مۇشۇ ساقچىخانىدا بېجىرمەيدىغانمىدۇ؟

مەن سۆزۈمنى تۈگىتىپلا ئاكىمىزدىن سورىدىم: - ئاكا مەن سىلنىڭ گەپلىرىنى توغرا چۈشىنىپتەنمۇ؟

- ئۇكام، سىلە مېنى سەھرالىق كۆرۈپ ئەتىگەندىلا شاڭخو قىلاي دەملا؟

مەن ئۆزۈمنى كۈلۈمسىرگەن بىر قىياپەتتە تۇتۇپ جاۋابىم مۇنداق دېدىم:

ياق ئاكا، مېنىڭ سىلنى مەسخىرە قىلىش نىيىتىم يوق، ھەرگىز خاتا چۈشىنىپ قالمىسلا. مەن سىلنى ئۇيغۇر دەپ بىلگەنلىكىم ئۈچۈن سىلە بىلەن ئۇيغۇرچە سۆزلىشىشنى ئىستىدىم شۇ....

شۇ دەقىقىدە يەنە قانداقتۇر بىر گەپلەرنى قىلاي دەپ ھازىرلىنىۋاتقىنىمدا ئۆچىرەت نۆۋىتى كېلىپ قالغان بۇ ئاكىمىز مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاشنى خالىمىغاندەك، ئۇن-تىنىسىزلا مېنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئالدىراش ئىش بېجىرىش كۆزنىكىگە يۈرۈپ كەتتى...

ئۆلۈم

كەتلىن كالدېما (ئىستونىيە)

سەن ئۆلگەندە
 مەن بىر كۆچەت تىكىمەن.
 بىر كۆچەت تىكىمەن پۇتلىرىڭنىڭ ئالدىغا،
 بىر كۆچەت تىكىمەن بارماقلىرىڭنىڭ ئارىسىغا،
 تۆت شاخلىق ئالما كۆچىتى ئۇ.
 تۆت شاخلىق نەشپۈت كۆچىتىمۇ بار
 يەنە بىر قولۇڭدىكى بارماقلار ئارىسىغا.
 قىزىل ئېرەن كۆچىتى تىكىمەن بېشىڭنىڭ تۆپىسىگە،
 كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ
 سېغىنغاندا
 ياتىمەن تۇپرىقنىڭ ئۈستىدە،
 قىزىل ئېرەن دەرىخى بېشىمنىڭ تۆپىسىدە،
 تۆت شاخلىق مېۋە دەرىخىلىرى
 بارماقلىرىم ئارىسىدا يېتى
 يەرۇ ئاسمانغا قۇلاق سالىمەن، دەرىخ بولمەن.
 كۈتىمەن ھەمدە
 دەرىخلەر ياپراقلىرىنى ئاستا ماڭا تاشلىغۇچە
 خۇددى سەن قىلغاندەك ئاندا-ساندا،
 ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى دەرىخلەرمۇ
 نەشپۈت، ئالمىلىرىنى تاشلار ئۈستۈمگە
 خۇددى سەن قىلغاندەك ئاندا-ساندا،
 ۋە مەن سېنى كۈتىمەن
 خۇددى سەن كۈتىمگەندەك ئەسلا.
 قارىغىنە
 ئاندىن ئۈستىبېشى تاشلانغان دەرىخكە قاراپ
 ياش تۆكىمەن
 ئازغىنە.

ئىنگىلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى

جۈپ ئات

ئابدۇللا توقاي (تاتارىستان)

چاپتۇرۇپ جۈپ ئات، قازانغا^[1] توپتوغرا كەتتىم قاراپ.
چاپتۇر، ھارۋىكەش ئېتىگىنى، بىر نوقۇپ، بىر تارتىشلاپ.

كەچ ئىدى، ئاي يالترار شاتلىق بىلەن نۇرلار چېچىپ،
ئەندىككەن سوغۇق شامالدىن ياپراقمۇ تىترەك بېسىپ.

ھەر تەرەپ تىنچ، ئاڭلىنار ئەمما ئاۋازلار بىر قاين،
كۆز باغلانغان، ئۇيقۇ ھەم ھەممىنى باسقان تامام.

بىر ۋاقىت ئاچسام كۆزۈم ئالدىمدا يۈچۈن بىر دالا،
بۇ ئۆمرۈمدە تۇنجى رەت، ئاھ، بۇنداق ئايرىلىش ماڭا!

خوش، ئامان بول، كەچۈر مېنى، ئەي، مېنىڭ ئۆسكەن يېرىم،
مەن قىلارمەن كاتتا ئىش دەپ ئويغا ھەم چۆككەن يېرىم.

خوش، ئۆمۈر ئۆتكەن شەھەر، ئەمدى يىراقتا قالدىڭىز،
ئاھ، تونۇش يۇرتلار، كۆزۈمدىن سىز تامام يوقالدىڭىز.

ئىچ پۇشار، يۈرەك يانار، ھەسرەت ئىچىدە ئويدىمەن،
ھەتتا بىرەر دوستۇم يوق، يالغۇزدۇرمىز ئوي ۋە مەن.

تۇتتىكىن كىمىنىڭ ئۇۋالى، بۇ سەپەر تىمتاس، ئۇزاق،
ئېيتىلماس ھەم لېۋەننىڭ دوپپا-ئۆزۈكلىرىگە قوشاق.

ھېچبىر نەرسەم يوق كەبى، بىر نەرسە يوق، بىر نەرسە كىم،
ھەر نەرسە بار، يوق قېرىنداش، بۇ يەرلەردە مەن يېتىم.

بارچە ياتتۇر بۇ يۇرتتا، مىڭغەلى، بىكموللا كىم؟
بىكمۇھەممەت، بىكتېمىر^[2]، بىلەلمىدىم، ئەللەكىم!

ئايرىلىپ سەندىن قېرىنداش، ماكانسىز، مۈشكۈل ياشاش،
بۇ ھاياتتۇر بەئەينى قوپاشسىز-ئايىسىز ياشاش.

شۇنداق ئويلار بىلەن تاشتەك قاتتى ھەم بۇ باشلىرىم.
بۇلاق كەبى ئىختىيارسىز، ئاقتى، كەتتى ياشلىرىم.

بىر ئاۋاز كەلدى قۇلاققا، ياڭراپ قالدى بىر زامان،
«تۇر، يىگىت، كەلدۇق قازاندا، ئالدىمىزدا شۇ قازان».

[1] قازان-روسىيە فېدېراتسىيەسىگە تەۋە تاتارىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى

[2] مىڭغەلى، بىكموللا، بىكمۇھەممەت، بىكتېمىر تاتار خەلقىنىڭ زىيالىي-ئۆلىمالىرىنى كۆرسىتىدۇ

[3] پۇچماق-بۇرجەك، مەھەللە دېگەن مەنىدە

[4] ئۇچماق-جەننەت دېگەن مەنىدە

بۇ ئاۋازدىن شاتلىقتا يايىپ كەتتى جان-تېنىم،
ھارۋىكەش، ھەيدە قازانغا، بار كۈچ بىلەن چاپ ئېتىڭ.

سەھەر ئاڭلىنار نامازغا بىر گۈزەل مۇڭلۇق ئەزان،
ئېھ، قازان، دەرتلىك قازان، مۇڭلۇق قازان، نۇرلۇق قازان!

مۇشۇ جايدا ئەجدادلىرىم تۆرلىرى-پۇچماقلىرى^[3]،
مۇندا ھەم دەرتەن كۆڭۈلنىڭ ھۆرلىرى-ئۇچماقلىرى^[4].

باردۇر ھېكمەت-مەرىپەت، ئېرىپان چاچار مۇندا نۇر،
كۈتەر ھەم نازۇك بېلىم، جەننىتىم شۇ جايدا ھۆر!

«فىكىر» گېزىتىنىڭ 1907-يىلى 6-مايدىكى سانىغا بېسىلغان.
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى فەرۇق تاران(ئامېرىكا)

خۇرجۇنۇم فەرۇق تاران (ئامېرىكا)

پەخرىلىك دەملەرنىڭ ئاز ئەمەس، لېكىن
تۇرمامدۇ پۇشايمان لىق تۇرغان قاچا.

بىر ياندا مارجاندەك چېچىلىپ ياتار،
ئازاب ۋە خوشلۇقتىن يۈتكەن كۆز يېشى.
تۇرىدۇ ئەقلىنىڭ تارازىسىمۇ،
ۋىجدان ۋە ئەخلاىنىڭ ئادىل گىر تېشى.

پۇشايمان ئىنسانغا دائىملىق مېھمان،
ھۆل خىشقا دەسسەيمىز بولماي ئېھتىيات.
ئەسلىدە ئالتۇنغا بەرگۈزىسز ساۋاق،
يېقىلغىنىم ئۈچۈن بولمايمەن ئۇيات.

تۈنۈگۈن بۆشۈكتىن باشلانغان ھايات،
ئۇلىنار باقىغا يەنە بىر ئۇچى.
كارۋانلار توختىماس ھايات بىر سەپەر،
مەنمۇ شۇ قاتاردا ئاددىي يولۇچى.
2016-يىلى 29-مارت

ئۇزۇن بىر يول ئىكەن قالدۇم ھالسىراپ،
بىلىمدىم قانچىلىك يار بولدى ئامەت.
سەپەر خورجۇنىمنى تۆكتۈم ئالدىراپ،
يېنىكلا تۇراتتى، نە بۇ كارامەت؟

كۆردۈڭمۇ ھەسەتنىڭ ئارغامچىسى ئۇ،
قىيىنغان بەزىدە ئالغۇزماي تىنىق.
ئەنە، بىخەستىلىكتە دەسسەگەن تىكەن،
ئەنە، ساددىلىقتىن ئۆزۈڭ ئۈسكەن مىخ.

چىڭ تۇتقان قولۇڭنى سادىق ھەمرايىڭ
ھېرىپتۇ، ئۇيقۇغا كېتىپتۇ - سائەت.
ئايرىماي كۈن تۈنى قىلغان ئەمگىكىڭ،
تەرجىمىھال ئۈستىدە ئىككى قۇر پەقەت.

ئاۋايلا، قولۇڭدا تۇتۇق خەرىتە،
ھاياتىنىڭ يوللىرى تۈز ئەمەس، ئاچا.

ئۇيغۇرچە - تۈركچە سېلىشتۇرما ماقال - تەمسىللەر

ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپار.
Ağaç ne kadar yüksek olsa da yaprakları yere düşer.

ئاچ نېمىنى يېمەس، توق نېمىنى دېمەس.
Aç ne yemez, tok ne demez.

ئالدىرىغان يولدا قالار.
Acele yürüyen yolda kalır.

باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەك ئىچىدە.
Kol kırılır, yen içinde kalır.

باشقىغا ئورا كولىغان ئۆزى چۈشەر.
Öküzün yazın harmanda pislediği, kışın saman olarak önüne gelirmiş.

باي كىيسە مۇبارەك بولسۇن، كەمبەغەل كىيسە نەدىن ئالدىك.
Hizmetçi kırarsa suç, hanım kırarsa kaza.

بولدىغان ئاشلىق كۆكىدىن مەلۇم.
Adam olacak çocuk bokundan belli olur.

بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما.
Bugünkü işini yarına bırakma.

بەش قول تەك ئەمەس.
Beş parmağın beşi de bir değil.

تاش چۈشكەن يېرىدە ئېزىز.
Taş, yerinde ağırdır.

جاپا تارتماي ھالاۋەت يوق.
Paça ıslanmadan balık tutulmaz.

جاپانى چەكمىگەن ئاشىق، ۋاپانىك قەدرىنى بىلمەس.
Cefayı çekmeyen safanın kadrini bilmez.

جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان.
Baş sağ olursa börk çok bulunur.

چاپقنى ئالمەن دەپ جىتتاق قىلىپتۇ.
Kaş yapacağım derken göz çıkarmış.

چاشقاننىك ئۆلگۈسى كەلسە، مۈشۈكنىك قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ.
Eceli gelen it cami duvarına siyer.

چاقىرىمغان يەرگە بارما، چاقىرغان يەردىن قالما.
Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.

كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولۇر (تامام تاما كۆل بولۇر).
Halk tükürse göl olur.

كىشىنىڭ توخۇسى كىشىگە غازدەك كۆرۈنەر.
Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

گۈل گۈلى بىلەن، خىل خىلى بىلەن.
Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kelhorozla.

موزايىنىڭ يۈگىرىشى سامانلىققىچە.
Kedinin gideceği samanlığa kadar.

ئۆچكىدىمۇ ساقال بار.
Keçide de sakal var.

ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا مال قايغۇ.
Kasap et derdinde koyun can derdinde. (Keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı).

ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار.
Can çıkmadan ümit kesilmez. (Çıkmayan candan umut kesilmez).

ئېلىشىمىغىچە تېپىشماي.
Çekişmeden pekişilmez.

ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا.
Akıl yaşta değil, baştadır.

ئىت مۈشۈكنى بۇيرىسا، مۈشۈك قۇيرۇقىنى بۇيرۇپتۇ.
İt ite, it de kuyruğuna buyurur.

ياللاڭ ئاياق سۇدىن قورقماپتۇ.
Islanmışın yağmurdan pervası yoktur.

يوتقانغا قاراپ پۇت سۇن.
Ayağını yorganına göre uzat.

قازانغا نېمە سالساڭ، چۆمۈچكىمۇ شۇ چىقىدۇ.
Kazanına ne korsan çömçende o çıkar.

قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا.
Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.

ئەتىكى قۇيرۇكتىن بۈگۈنكى ئۆپكە ئەلا.
Bugünkü tavuk, yârınki kazdan iyidir.

ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا.
Akıl yaşta değil, baştadır.

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە) تەييارلىغان

شېئىرلار

ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە)

مۇھەببەت قەلئەسى

باغلىغان قەلبىمىزنى مەۋھۇم مۇھەببەت،
چارچىغان كۈتۈشلەرگە تويۇنغان تاقەت.
تۇنجى قېتىمدا بىزنى ئۇچراشتۇرغان يەر -
ئاشىقلارنىڭ ئىستانبۇلى - سۇلتان ئەخمەت!

ۋىسال تېڭى ئاتقان يەر دېڭىزغا تۇتاش،
دېرىزىدە ئاي چىقىشنى كۈتىدۇ قۇياش.
چاناققەلئە شولسى سۇدا لەيلەيدۇ.
يۇلتۇزلار كېلەر ئۇچۇپ بولۇشقا سىرداش...

بۇ باتۇر شەھەر، قەلئە دېڭىزدا قورغان،
يېڭىلىمەس روھلاردىن تاملرى سوقۇلغان.
مەرمەر دېڭىزىنىڭ ئاستى ئۇنچىلەرگە لىق،
ھەر تېشىغا مۇھەببەتتىن پۈتۈك ئۇيۇلغان!

مەن دېگەنتىم دۇنيا گۈزەل سۆيگۈ بىلەن،
يۈزۈمگە يار ساچنى شامال ئۇرغاندا.
مۇھەببەت ئىلاھى بىزگە بەخت تىلىگەن،
بىز تۈنەپ شۇ كېچىدە يۇلتۇز سانغاندا.

دېڭىزغا قوشۇلۇپ رىزقىمىز ئاققاندا،
دان ئىزدەپ چايكىلار بېشىمىزدا ئۇچقاندا.
پىچىرىلغان ئىدىك «بىز ئەڭ بەختلىك» دەپ -
گۈل چېرىڭدىن مۇھەببەت نۇرى يانغاندا...

بۇ قورغاندا ئاشىق يوق ئەسەر بولمىغان،
مۇھەببەتكە مەڭگۈلۈك تەسلىم يازمىغان.
ئايرىلىشنىڭ يول خېتىنى قولغا ئېلىپ،
بوينغا ھىجراندىن زەنجىر باغلىمىغان!

سەن بىر گۇۋاھ سۆيگىمىزگە چاناققەلئە،
ياشىغىن قەلبىمىزدىن ئۇزاقلاپ كەتمە.
تىنچىماس دېڭىز دولقۇنىدەك يۈرىكىمىز -
پۈتۈلمەي مۇھەببەتتىن تولۇق ھېكايە!

2013-يىلى، ئاۋغۇست، چاناققەلئە

ئۆتنە ئالەم

ئۆمرى قىسقا ھاياتنىڭ ئۆتۈۋېرىدۇ،
يىللار ئالدىراش قوغلۇشۇپ كېتىۋېرىدۇ.
سەن توغرا ياكى خاتا ھامىنى بىر كۈن،
ئەل تارازىسى ھەممىگە جاۋاپ بېرىدۇ.

ھەيرانمەن ئارىمىزدىكى ئادەملەردىن،
سۇخەنگە كۆڭلى مەپتۇن نادانلاردىن.
ئېتەلمەس پەرق ئۆزىنى ۋە ئۆزگىلەردىن،
قەلبى نابۇت، روھى قۇل زەئىپلەردىن.

ئىتلار قاۋىغان، قاۋىدى، قاۋاۋېرىدۇ.
يوق پەرۋايم، يولۇمدا مېڭىۋېرىمەن.
يولۇچى بۈيۈك كارۋانغا قوشۇلغان -
بارسا كەلمەس بۇ سەپتە كېتىۋېرىمەن...

بۇ ھايات بىرمۇ - بىر، ھەممىنى تاسقايدۇ،
ئەخلەت كىم، دانىسى كىم، قويماي ئىلغايدۇ.
ۋىجدان پاكلىقى ھەممىدىن راھەت دۇنيا -
«ئەبگارلار» ھېچ بىر زامان بۇنى بىلمەيدۇ!

قاۋىغىن توختىماي، ئەي كوچا ئىتلىرى،
«بىر ئىت قاۋىسا، مىڭى بىلمەي قاۋايدۇ»!
كەتتىم كارۋان بىلەن ناخشامنى توۋلاپ...
بۇ «ئۆتنە ئالەم»، ھەققىم يەردە قالمايدۇ!

2014-يىلى، 9-نويابىر، لوندون

يەكشەنبە كۈنى

نەزار قەبىئىي (سۈرىيە)

يۈزۈم خاراپ،
روھىم خاراپ،
ۋە جەسەتسىز بىر باش كەبى بېيرۇت
بېرەلمەسەن ماڭا قوللىرىڭنى؟
ھېس قىلىشىم ئۈچۈن مەڭگۈلۈكنى

بارمۇ ۋاقتىڭ ھىجرانم ئۈچۈن؟
بېيرۇت قىرغىنچىلىقىدىن كېيىن
بىر يەكشەنبە كۈنۈم بولمىدى ھېچ!

تۈركىچىدىن مۇرات ئورخۇن
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

نېمە قىلىسەن بۇ يەكشەنبە كۈنى
بارمۇ ۋاقتىڭ؟
تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئاشىقنى،
دېڭىزنى،
قۇملۇقنى،
چىرايلىق سۆزلەرنى بۇ يەكشەنبە.

بارمۇ ۋاقتىڭ؟
كۆممەك ئۈچۈن يۈزۈمنى چاچلىرىڭغا،
كۈن بويى،
بارمۇ ۋاقتىڭ كۈتۈۋېلىشقا مېنى؟
بارمۇ مېنى تىگىش ئۈچۈن سەۋرىڭ؟

بۇ ۋەتەن كىمنىڭ؟ ئورخان شايىق گۆكياي (تۈركىيە)

ئالدىغا ئىلگىرلەپ سەللەردەك گويا،
كۆكسىدىن ئۇرۇلۇپ ئەركەكتەك گويا،
بىر گۈل باغچىسىغا كىرگەندەك گويا
شۇ قارا تۇپراققا كىرگەنلەرنىڭدۇر.

بۇ ۋەتەن تۇپراقنىڭ قارا باغرىدا
تۇتاشقان تاغلاردا تۇرغانلارنىڭدۇر.
بىر تارىخ بويىچە ئۇنىڭ ۋەسلىدە
ئۆزىنى تارىخقا بەرگەنلەرنىڭدۇر.

تارىخنىڭ تىلىدىن چۈشمەس بۇ داستان،
دەريالار غازىدۇر، تاغلار قەھرىمان،
ھەر تېشى ياقۇتتەك بولغان بۇ ۋەتەن
جان بەرمەك شەرىپىگە يەتكەنلەرنىڭدۇر.

تۇتۇشۇپ كۈل بولغان ئوچاقلرىدىن،
جۇش ئۇرغان دەريانىڭ قايناقلىرىدىن،
پاسىللاردا غازى بايراقلىرىدىن
ماڭلايغا نۇر ئېلىپ سۈرگەنلەرنىڭدۇر.

ئەي گۆكياي، نە يازساڭ زىيادە ئەمەس،
بۇ سۆيگۈ بىر قۇرۇق ئىپادە ئەمەس،
سەن كەبى دۈشمەننى خىيالدا ئەمەس
مىلتىقنىڭ ئاغزىدىن كۆرگەنلەرنىڭدۇر.
تۈركچىدىن ئەفۋان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

ئارقىغا قارىماي يوللارغا چىققان،
قىياندەك جۇش ئۇرۇپ، چاقماقتەك چاققان،
پاسىلدىن پاسىلغا يول تېپىپ چاچقان،
جەڭگاھتىن جەڭگاھنى كەزگەنلەرنىڭدۇر.

بىر قارا بوران ئاتائۇل بەھرام ئوغلى (تۈركىيە)

ئۆڭكۈرلەردە كۈچلەنگەن.
شەپەرەڭلەردىن ئىلھام ئالغان.
نەپرەت - ئاداۋەت بىلەن بىلەنگەن.

قارا بوران ئىدى ئۆتكەن ھەرىيەردە،
نېمە جۇشقۇن بولسا زەھەرلەپ،
ئاي شولسى كەلمسۇن دەپ،
بۇ يۇرتقا ئىككىنچىلەپ.

قارا بوران ئىدى ھېچنەمە
ئۇنىڭدىن خەتەرلىك بولالمايدىغان،

قارا بوران ئىدى بىر يۇرتنىڭ ئۈستىدىكى،
قارا بىر ۋىجدان، قاپقارا.
سەلدەك باستى، تائۇندەك؛
ئەقىلگە دۈشمەن، ئايدىڭلىققا دۈشمەن.

قارا بوران ئىدى ياۋۇز، زالىم،
تۇمۇچۇقنىڭ ئۇنىنى ئۆچۈرگەن تېخى تۇغۇلماستا.
رەسەدە قىزنىڭ بويىغا يېتىش چۈشىگە دۈشمەن،
بوۋاق بېقىشىدىكى ھەيرانلىققا دۈشمەن.

قارا بوران ئىدى قارا يۈرەكلىك،

ئىنساننىڭ ئازغۇنلىقى ئىدى چۈنكى،
ئادەملىك قىياپىتىدە ئادەمگە دۈشمەن.

پەرمانىدا قارا سېھىر، قارا روھ، خىرە ئادالەت
قولىدا ئۆلۈم تارازىسى، جىنايەت قىلىچى.

قارا بوران ئىدى تۆم قارا،
ھاڭدەك ئېچىلغاننى ئاغزى؛
چىقىپ خەلقلەر ئارا
بويۇن ئەگكەن تەقدىرگە.

قارا بوران ئىدى، چىقىۋاتاتتى،
قاراڭغۇلۇق يېيىپ، يامانلىق ۋە رىيا،
بىر يۇرتنى ئىسكىلىت قوللىرىدا
كۆمۈش ئۈچۈن قايتىلانماس قاراڭغۇلۇققا.

قارا بوران ئىدى جان ئالغۇچى،
جاللاتلار تەق، قۇشخانلار، زىندانلار،

تۈركىچىدىن ئەفۋان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن

گ.مېند.ئوئويو (موڭغۇلىيە)

يىللار ۋە ۋاقىتنى تاشلاپ،
ئۆزۈم بىلەن تەڭ قۇياش ۋە ئايىنى باشلاپ،
ئاقىللاردىن مىراس قالغان ئوڭغۇل-دوڭغۇل، ئەگرى-توقاي يوللارنى بويلاپ.
گاھى ھالقىپ گاھ تۆۋەنلەپ تۆپىلىكلەر، ئېگىز تاغلاردىن،
كېچىپ ئۆتۈپ يۈزلىگەن دەريالاردىن،
يەنە قاچان دىدارلىشىشنى بىلمىسەممۇ،
ساڭا نىمىلەرنى دېيىشنى ئويلاپ
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

يوللۇرۇم ئوچۇق شىۋىرغان ۋە ئاتەشلەرگە.
تۆھمەت تۇمانى چۈشسەمۇ ئۇلار ئۈستىگە،
سۈزۈك پىكىرلىرىمنى داغلاردىن ئازاد قىلىپ،
بارچە تۈگۈنلەرنى سۆيگۈم بىلەن يېشىۋاتىمەن.
جاندىن ئۆتكىدەك شامال قامچىلىسىمۇ
تاللىغان يولۇم بويى ئۆزلۈكسىز مېڭىۋاتىمەن،
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

كۈزنىڭ پىغانى ۋە باھارنىڭ يېڭىلانغان ھېدىنى يۈدۈپ،
يېشىمنىڭ ھاياجىنى ۋە قۇياشنىڭ تەپتىنى قولۇمدا تۇتۇپ.
ئۆسۈۋاتقان يوپۇرماقلار بىلەن بىللە ئۆسۈپ، بىللە سولۇشۇپ،
گۈل-چېچەككە، مېۋىلەرگە تولغان بىر باغدا

تەشلىقىم تەڭشىگەن
 بىر قەدەر ھۇزۇرنى تەڭلەپ تۇرغان قولىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋاتىمەن،
 ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.
 سەپىرىمنىڭ بارچە نازۇك خىياللىرىنى،
 ھاياتىمنىڭ بارچە شېرىن چاغلىرىنى،
 تەرەپ-تەرەپتىن بارچە سىرلىرىمنى
 روھىمنىڭ ئۆيىگە يىغىۋاتىمەن.
 باشلانغۇچىسىز، خاتىمىسىز بىر زاماندا،
 چېگرىسىز بىر ماكاندا
 ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

ئارزۇلىرىمنىڭ پەقەت بىر قىسمىنى ئۆزۈمنىڭ قىلىپ،
 شېئىرىمدا ماڭا ئائىت بولغان ھەر نەرسىنىڭ نېگىزىنى تېتىپ،
 قەلبىڭدە ئىلھام تارلىرىنى سازلانغان كۈتۈپ،
 ئىگىز تاغلارنىڭ ھاڭلىرىدىن يامشىپ ئۆتۈپ،
 ئۆتۈلمەس يوللارنىڭ كەينىگە كىرىپ،
 ئاشىقى بىقارارلىقنىڭ ئەبەدى نەغمىسىنى قىدىرىپ
 ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

ئىنگىلىزچىدىن زىننۇرە تەرجىمىسى

ئۆزبېك ماقال - تەمسىللەردىن ئارىيەلەر

ئاق كۆزنىڭ ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويماس.
 Ochko'zning o'zi to'ysa ham, ko'zi to'yamas.

ئاق كۆڭۈل گۈلىستان، قارا كۆڭۈل زىمىستان.
 Ochiq dil - guliston, yopiq dil - zimiston.

ئوچۇق چىراي نېمەتتىن ياخشى.
 Ochiq yuz (kular yuz) ne'mattan yaxshi.

ئەدەپنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئەدەپسىزنى كۆرگەندە ئۆگىنىسەن.
 Odobning nima ekanini, odobsizni ko'rganda bilasan.

ئادەم بولغان ئادەمنىڭ ئادەم بىلەن ئىشى بار.
 ئادەم بولمىغان ئادەمنىڭ ئادەم بىلەن نېمە ئىشى بار؟
 Kishi bo'lgan kishining kishi birlan ishi bor,
 kishi bo'lmagan kishining kishi birlan ne ishi bor?

ئادەم بولماق ئاستا—ئاستا، ھايۋان بولماق بىردەمدىلا.
Odam bo'lmoq asta –asta, hayvon bo'lmoq birpasta.

ئادەمگە تون يارىشار، ئېشەككە توقۇم.
Odamga – libos, eshakka - to'qim (yaraşar).

ئادەم بار يەرگە ئادەم كېلىدۇ.
Odam bor joyga odam keladi.

ئېتى ئۇلۇغ، سۇپىسى قۇرۇق.
Oti ulug', suprasi quruq.

ئادىل كىشى ئايدەك، ئېقىپ تۇرغان سۈدەك.
Odil kishi oyday, oqib turgan soyday.

تورغا چۈشكەن بېلىق قارماقتىن قورقماس.
To'rga tushgan baliq qarmoqdan qo'rqmas.

دەرەخ كەسكەندە، ھەرە بىلەن پالتا دوست بولۇر.
Daraxt kesuvida (kesishda) arra – bolta do'st bo'lur.

دەرەخ ساپ بەرمىسە، پالتا كېسەلمەس.
Daraxt sop bermasa, bolta kesolmas.

ئېغىلدا ئۆكۈزۈم يوق، ئالەمدە ئابروپۇم يوق.
Og'ilda ho'kizim yo'q, elimda (elda) obro'yim yo'q.

ئېغىر تاشنى سۇ ئېقىنماس.
Og'ir toshni suv oqizmas.

ئاغرىغان چىشىنىڭ داۋاسى ئامبۇر.
Og'riq tishning davosi – ombir.

بىر ئېغىل ئېشەكتىن، ئورۇق بولسىمۇ ئات ياخشى.
Og'il to'la eshaktan, oriql (ozg'in) bo'lsa ham ot yaxshi.

ئائىلىنىڭ ئىززىتى، ھاياتنىڭ لەززىتى.
Oilaning izzati – hayotning lazzati.

ئاق بەدەن، قارا بەدەن سۇغا كىرگەندە مەلۇم.
Oq badan, qora badan – suvga tushganda ma'lum.

ئاق ئىشتاننىڭ يامىقى، قارا ئىشتانغا ياراشماس.
Oq ishtonnng bolog'i (poychasi) qora ishtonga yarashmas.

مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان

ئەسلەش*

نەسرەدىن داۋۇت (قىرغىزىستان)

قاياقتىن تۇر، تۇيۇقسىز چىققان ئاچچىق ئاۋازدىن تەنلىرىم شۈركىنىپ، تاش ئېتىشتىن توختىدىمدا، ئەتراپقا ئەنسىزلىك بىلەن باقتىم. مېنىڭ زۇقۇرۇمدىراق، سۇنىڭ ئىچىدە بىر باغلام ئوتۇن كۆتۈرۈلگەن قىز ۋاقىراۋېتىپتۇ. ئەس-ھوشۇمنى يوقاتقان ھالدا ئۆزەمنى سۇغا ئاتتىم، ئاندىن :

- چۈشتىن كېيىن سۇنىڭ ئۇلۇغلاپ كېتىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىمۇ؟- دېدىم. يېقىنلاپ كەلگەندىن كېيىن سىنىپىدىشىم مەريەمنى تونۇپ. ئۇ ئۇن چىقىمىدى، چىرايىدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكىنى چىقىپ تۇرسىمۇ، بىر باغلاپ ئوتۇنغا چىگىدە ئېسىلىۋاپتۇ. مەن بىر قولىمدا ئوتۇننى، بىر قولىمدا مەريەمنى تۇتۇپ، كەينىگە قايتۇرۇپ كەلدىم. بىز دەريا بويىدا ئۈسكەنلىگىمىز ئۈچۈن سۇدا ئۇزۇشكە خېلىلا ئۇستا ئېدۇق. ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ كۈندۈزلىرى جاپالىق كۆرىشىدىن، كېچىلىرى ئۈگىنىشتىن ۋاقتى بولمىغاچقا تەمەش تېرىپ، قىشنىڭ غېمىنى قىلىش بىزگە قالغان. بۇنىڭ ئۈچۈن قاتۇم-قات ئاراللاردىن ئۆزۈپ ئۆتۈپ، دەريا بويىغىچە باراتتۇق. مەن قىزلارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراتتىم. سەۋەبى، بىرەر ئوغۇل قىزلار بىلەن سۆزلىشىپ قالسا، بۇنى كۆرگەن بالىلار زاڭلىق قىلىدىغان، ھەتتا شۇ يەردىلا سەت لەقەملەرنى چىقىرىپ، سىڭدۈپۋېتىدىغان. بۈگۈن مەريەمنىڭ ھاياتىنى قىل ئۈستىدە كۆرۈپ، رەھىمىم كەلگەنلىكتىن، بۇ مەجەزىمگە ئىتائەت قىلىمىدىم. مەريەم بولسا تېخىچىلا بېلىگە ئوراۋالغان كۆيىنىڭنىڭ ئېتىگىنى يادىدىن چىقىرىپ، كۆز يېشىنى ئېتىۋاتاتتى. - مەريەم بولۇڭ، سۇ تېخىمۇ ئۇلغۇيىۋاتىدۇ. ئالدىدا سىزنى ئاندىن ئوتۇنلىرىڭىزنى ئۆتكۈزۋېتىڭ.

مەريەم شاپ-شاپ قىلىپ، ئېتەكلىرىنى چۈشەردىدە، سۇنىڭ ئېقىشىغا قارشى زۈگرەپ بېرىپ، ئۆزىنى سۇغا تاشلىدى. شۇ زامان تاپىنىمىدىن زىگىدە قىلىپ كىرگەن ئاغرىق، مەيەمدىن چىقتى. پەۋقۇلادە بىرەر ھادىسە بولسا، ئۈلگىرىشىم ناتايىن... مەنزىلگە

ئۇ ژىللىرى ئوقۇشنى تاشلاپ، سىياسىي ئۆزگۈرۈشلەرگە بېرىلىپلا كەتكەن ئېدۇق. مۇمكىن، «ئەندىلا ئۆتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، كەسپىي بىلىمگە يول ئېلىش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىغا دەرسنى ئوقۇتماي، سىياسەن ئۆگۈتۈش نېمىسى» دەرسىز. ياق، سىياسەت دېگەن قوماندان! بايقىماي ئېيتىلغان ھەر بىر سۆز، ھەركەت پىرىنسىپىغا كۆتۈرۈپ، ئىدىيەگە تاقالغاندا، سىز «كىچىك» دېگەن ئوقۇغۇچىمۇ چوڭلاردىن قالماي، سىياسى خاتالىق ئۆتكۈزۈلدۈ. دە، ئۆزىڭىمۇ، ئۆزىڭىمۇ ھارغىچە دەرت تېپىپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا تىنىپ تۇرالماسلىغىدىنمۇ «ئاغمىخان» ئاتالغاندىن كېيىن زۇڭچىلاپ كەتتىم.

مەكتەپتىن قايتىپلا ئاغزى يېپىق قازانداك قايناۋاتقان ئىچىمنى بوشتىۋېلىش ئۈچۈن دەريا بويىغا زۈگرەيمەن. دەريا بولسا مەھەللىمىزنىڭ زۇقۇرى تەرىپىدىن ئىلان باغرى ئەگىپ ئۆتىدۇ. تۆرت زىيانداشنى يوقىتىش ژىللىرى قارغا، قۇچاقلارنىڭ ئۈگىسىنى بۇزىمىز دەپ، ئۇنىڭ بويلىرىدىكى ئىپار پۇراقلىق جىگىدلەر، سۈمبۇل چاچلىق تاللىر، بۈككىدە توقايلىر ۋەيران بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئەتراپ قاقاسلىققا ئايلىنىشقا باشلىغان ئىدى. ئاندا- ساندا قۇرۇپ قالغان دەل-دەرەخلەر كومۇنىنىڭ داش قازانلىرىنى قاينىتىش ئۈچۈن ئىشلەندى. پەقەت دولقۇن زۇيۇپ كېتىلمەي، ئېقىن سۇغا ئۆچى تېگىپ قالغان قىرغاقتىكى چۆپلەرنىڭ نۆۋەت بىلەن ھەركەتلىنىشى دۇتارنىڭ مۇڭى يەتمىگەن غەم-قايغۇلارنى ئىزھار قىلىپ، پەدە بېسىۋاتقانداك تۇيۇلىدۇ.

بۇخچامنى بىر تەرەپكە ئىرغىتىپ تاشلاپ، سىقىم تولغىچە تاش تەردىم ۋە ئۇلارنى بىر-بىرلەپ غۇلاچ كېرىپ ئاتتىم. ئاتقان تاشلىرىمنىڭ مۇساپىسى بارغانسېرى قىسقىرىپ، ئالدىمىدىكى ئارال سۈيىگە چولتۇكلاپ چۈشىدە تىنىق سۇ بېتىدە ئېچىلىۋاتقان گۈلدەك ئىزنا قالدۇردى.

- ۋاي، ئاپا!

* «قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنەلەر» ناملىق كىتاپتىن ئېلىندى.

يېتىپ، جېنىم ئارال ئالغاندا، بايقىسام، قاقىرنىڭ بويىنىدەك سوزۇلۇپ كەتكەن بويىنۇم ئوبدانلا تېلىپ قاپتۇ. ئوتۇننىڭ ئۈستىگەلا چۆكتۈم، مەرييەمنىڭ چىشىغا تېگىپ:

- مەرييەم توغاچ- مايلىق توغاچ، تالاغا چىقماڭ تىل تېگىدۇ.

قەلەم قاش- شۇمبۇل چاچ، - دەپ ۋاقىرىغانلىرىم ئېسىمغا چۈشۈپ كەتتى. ئىختىيارسىز ئۇ قاتقا باقتىم. مەرييەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈلمەيدۇ. ئوتۇننى سۆرەپ سۇغا چۈشتۈم. سۇ بايقىدىنىمۇ ئۇلغۇيۇپ كېتىپتۇ. ئوتۇننى سۆرەپ كېتىۋاتقان ئېقىننىڭ كۈچىنى يېگىش ماڭا ئاسانغا چۈشمەيۋاتاتتى.

- غەيرەت، ئوتۇننى تاشلا!

ئۇ قاتتا تۇرۇپ ۋاقىراۋاتقان مەرييەمنىڭ ئاۋازى غورۇرىغا مايدەك ئېقىپ چۈشتى، ئەتىمالىم، ۋۇجۇدىمغا پۈتكەن غەيرى تەبئىي كۈچ بىلەن قىپاشلاپ، ئالغا ئىنتىلىدىم. مەرييەم قوللىرىنى بولۇشچە سوزۇپ، ئالدىغا كەلمەكتە. ئۇچىسىدىكى كۆيىنگىنىڭ ئېتىكى سۇ يېتىگە لەيلى قازاقتەك يېيىلىپ كېتىپتۇ. بىز يېتىلىشىپ سۇدىن چىقتۇق. مەرييەمنىڭ ھازىرلا سىقىپ كىيۋالغان كۆيىنكى يەنە تېنىغا چاپلىشىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، كۆزلىرىمنى قاچۇردۇم. مەرييەم سەل تارتىنىپ:

- غەيرەت، ئاۋۇ دۆڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، كىيىملىرىڭنى تاشلاپ بېرىڭا، غۇچىدا قۇم بولۇپ كېتىپتۇ، چايقۇتتەي، - دىدى.

مەن مەرييەمنىڭ ئېيتقانلىرىنى بەجا كەلتۈردۈم. ئاندىن يالپاق تاش ئۈستىدە سۇغا قاراپ ئولتۇردۇم. بىر دەققە ئارىمىزدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، كېيىن ئۈزۈم بىرىنچى بولۇپ جىمجىتلىقنى بۇزدۇم، - مەرييەم، سىز بىلىقلارنى ياخشى كۆرەمسىز؟ - دېدىم، ئۇنىڭغا سۈپ- سۈزۈك سۇ ئاستىدا پىلدىگىشىپ ژۇرگەن كىچىك بىلىقلارنى كۆرسىتىپ،

- ئۇششاق بىلىقلارنى ئەزەلدىن ياخشى كۆرىمەن.

- ئۇنداق بولسا تۇتۇپ بېرەي.

- ياق!

- نېمىشكە؟

- ئۇششاق بىلىقلارغا ئازار بەرگەنلەرنى ئۆلگىدەك يامان كۆرۈمەن.

- بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

- چوڭ بىلىقلارنىڭ ئۇششاق بىلىقلارنى يېگىنىنى ئاز دەپ، يەنە ئۇنىڭغا رەھىمسىزلىك قىلىنسا...

- ئۇنى سىز نەدىن بىلىسىز؟

- ئاپام چوڭ بىلىقلارنى تازىلاۋاتقاندا ئىچىدىن تېخى ھەزىم بولمىغان كىچىك بىلىقلار چىققان.

مەن ھېچ نېمە دەلەلمەي، ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدۇم. - قۇرۇتلارنىمۇ يامان كۆرۈمەن، - دېدى مەرييەم دەرھاللا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، - چۈنكى ئۇلار ئالمنىڭ رەڭگىنى بۇزۇپ، تەمىگە زىيان يەتكۈزىدۇ... مەن يەنە ئويلىنىپ قالدۇم: بۇ قىزنىڭ يامانلىغىنى قاراڭلار، ئادەمنىڭ ئېسىغا كەلمەيدىغان بىر نېمىلەرنى بىلۋاپتۇ.

- غەيرەت، كۈن كەچ كىرىۋاتىدۇ، ماڭايلى، ئايلىرىمىز ئەنسىرىەيدۇ، - دىدى مەرييەم خىيالىمنى بۆلۈپ، مەن گەپ قىلماي ئوتۇننى كۆتەردىم. مەرييەم ئەگەشتى. كومونتا بېغىغا يېقىنلاشقاندا، قەدىمىم ئاستىلىشىشقا باشلىدى. سەۋەبى، ئۇ يەردىن يولمىز ئايرىلىدۇ. مېنىڭ بۇ قىزدىن ئايرىلىغىم يوق. باغنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە ئوتۇننى يەرگە تاشلىدىم. مەرييەممۇ توختىدى. بىز سۈكۈت ئىچىدە مېۋىسى زىغىلىپ بولغان ئالما دەرەخلىرىگە قاراپ ئولتۇردۇق. - غەيرەت، ئەۋۋ شاختا بىر تال ئالما قاپتۇ، - دېدى مەرييەم.

- قېنى. قېنى؟! - ئۇ كۆرسەتكۈچ بارمىغى بىلەن ئالمنى ماڭا كۆرسەتتى. - ئوھۇ، ئۇ بىزگە قاپتۇ. - قويۇڭ، بالاغا قالسىز!

ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزەمنى كۆرسىتىپ، شاپ- شۇپلا قىلىپ، ئېسىلىدىمە، بىر تال ئالمنى ئېلىپ چۈشتۈم. - قاراڭ، مەي باغلاپ، سۈزۈلۈپ كېتىپتۇ. - قۇرت چۈشمىگەچكە ۋايىغا يەتتە. - تەمنى تېتىپ كۆرۈڭ، ئەمەس! - ياق، مەن ئالما يېمەيمەن. - ئەجەب. - ئاچچىق.

- ئاچچىق دەمسىز؟! - ۋارس- ۋۇرس قىلىپ ئالمىغا ئېغىز سالدىم. ئالمنىڭ ھەسەلدەك شېرىپەتلىرى جاۋايلىرىمدىن ئېقىپ كەتتى. - تاتلىقمىكەن؟

- تاتلىق بولغاندا قانداق! - ئاغزىمنى سۈرتىۋېتىپ، جاۋاب بەردىم. - تاتلىق بولۇش كېرەك.

- بايا ئاچچىق، يېمەيمەن، دېدىڭىزغۇ، - دېدىم خىجالەت بولۇپ.

- مەن سىزنى يېسۇن دېدىم. دادام ھەقىقىي دوست مەنىيەت ئۈستىدە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش كېرەك دەيدۇ.

يۈزلىرىمدىن ئوت يېنىپ كەتكەندەك بولدى، زۇۋانم تۇتۇلغاندەك بولدى. - غەيرەت، سىزگە رەخمەت. ئەگەر سىز بولمىغان

جۈندەۋالدىدە:

- غەيرەت، ئىككىمىز بىللە مېڭىپ، خاتا قىلدۇق. ھەممە گۇنا مەندە، - دېدى.

- بۇ قانداق گەپ؟

- مېنىڭ ئەندى مەكتەپتىن قوغلايدىغىنى ئېنىق. سىزنىڭ «شۇجىڭ چۈپى» نىڭ قىزى بىلەن زۇڭنىڭىزنى كۆرسە نېمە بولىدۇ؟!

- يوق گەپنى قويۇڭا! سىزنى تاشلاپ كەتكىدەك كىم ئېكەنمەن؟

مەريەم مەيۇس، بىلىنەر. بىلىنمەن ئىلجىيىش بىلەن تەبەسسۇم قىلدى. ئاندىن ماڭا قاراپ، يەنە سۆز قاتتى:

- سىز دادامنى ئېلىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسىنى يامان ئادەملەر دەپ ئويلىماڭ، ئۇلارنى كۆلەنگۈدەك ئەگەشتۈرۈپ زۈرگەن سىياسەتنىڭ قوماندانى ئېكەنلىكىنى چۈشىنىڭ.

مەن ئېتىراز بىلەن قول سىلكىپ، چىرايىمنى پۈرۈشتۈردۈم.

- ئۇنداق قىلماڭ، غەيرەت، - مەريەمنىڭ چىرايىدا ئاۋايلىغان يېرىنى ئۇرۇۋالغاندەك تۇس ئالدى، - دادام قەھرىمانلىقنىڭ ئورنى بار. رەھىمسىزدىن شەپقەت كۈتۈپ بولمايدۇ دەيدىغان. مۇمكىن، بىز تېخى چۈشىنىپ يەتمەيدىغان بىر يەرلىرى باردۇ. شۇڭا بايا ئۆزەمنى تۇتۇۋالغىنىمغا ئۆكۈنمەن. دادام بېچارىنى بەكمۇ قىناۋەتتەم. سىزدىن سورارىم. بىز مۇشۇ يەردە خوشلىشايمىز. ئەگەر مېنى كۈرەشكە سالسا، مەكتەپتىن قوغلانسۇن. دېگەنلەرگە ئەگىشىڭ. بەربىر مېنىڭ ئوقۇشۇمغا ھېچكىم ئارا بولالمايدۇ.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزەمدە چۈشكۈنلۈك پەيدا بولۇپ، كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ كەتتى. - مەن سىزنى ئۇنتۇمايمەن، مەريەم، - دېيەلىدىم ئاران.

غەمكىن كۈدە راست دېگەندەك، نۆۋەتتىكى ئۆگۈنىشتە مەريەمنى نەق مەيداندا ئۇنىڭغا ياردەم قىلغىنىم ئۈچۈن مېنى مەكتەپتىن قوغلىۋەتتى. كۆپ ئۆتمەي، مەريەملەرنىڭ ئائىلىسىنى بىر كېچىدىلا تەكلى ماكانغا سۈرگۈن قىلىۋەتكىنى مەھەللىگە پۇر بولۇپ كەتتى. مەن بولسام ئاتا- ئانىم بىلەن چەت ئەلگە كۆچۈپ كەتتۇق. مانا شۇنىڭدىن بېرى مەريەمنى ئەسلەيمەن.

1993-يىلى، ئىيۇن

بولسىڭىز، ئاراننىڭ سۈيى مېنى ئوتۇنلىرىم بىلەن دەرياغا قېتىۋېتەتتى. شۇڭلاشقا، ئەشۇ ئالما سىزگە تاللىق. مەريەم ئوتۇننى كۆتۈرۈپ، ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. مەن قارىسى زۇتكىچە ئۇزىتىپ قالدۇم. شۇندىن بېرى ئارىمىز يېقىنلىشىپ، دوستلىغىمىز كۈچىيىۋەردى. بىر كۈنى مەكتەپ بويىچە قىزىل ناخشىلارنى ئۆگىنىۋاتاتتۇق. دالانى ئېگىز پەس ئۇرۇلغان جاڭ بىلەن قىقاس قاپلاپ كەتتى. دېمەك، كىمىندۇر سازايى قىلىۋاتقنى ئېنىق. ئادەت بويىچە ئۆگىنىۋاتقان «قىزىل ناخشىلىرىمىز» زىغىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ماڭدۇق. مەندىن بۇرۇنراق توپقا يېتىپ بارغان مەريەم: - جېنىم دادا- دەپ ۋاقىرىماسمۇ، نەزىرىمدە ئالىم لەرزىگە كەلگەندەك تۇيۇلۇپ، ئايىقلىرىم تىترەپ كەتتى.

قارىسام، «شۇجىڭ چۈپى» دېگەن يېزىقى بار ئۇزۇن قالپاقنى كىيگۈزۈپ، بويىغا «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان بۇزغۇنچى» دېگەن تاختىنى سىم بىلەن ئېسىپ قويغان ئادەم مەريەمنىڭ دادىسى ئېكەن. ئاكتىۋلار: «باش ئەگسۇن، توۋا قىلسۇن!» دەپ ۋاقىرىدى. بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغىچە ئۇنىڭ چىرايىدىكى دەھشەتلىك ئالامەتلەرنى كۆرۈپ، زۈرگىمنىڭ ئاچچىق زەرداپ سۇلىرى كۆزۈمگە تەپتى. مەريەم:

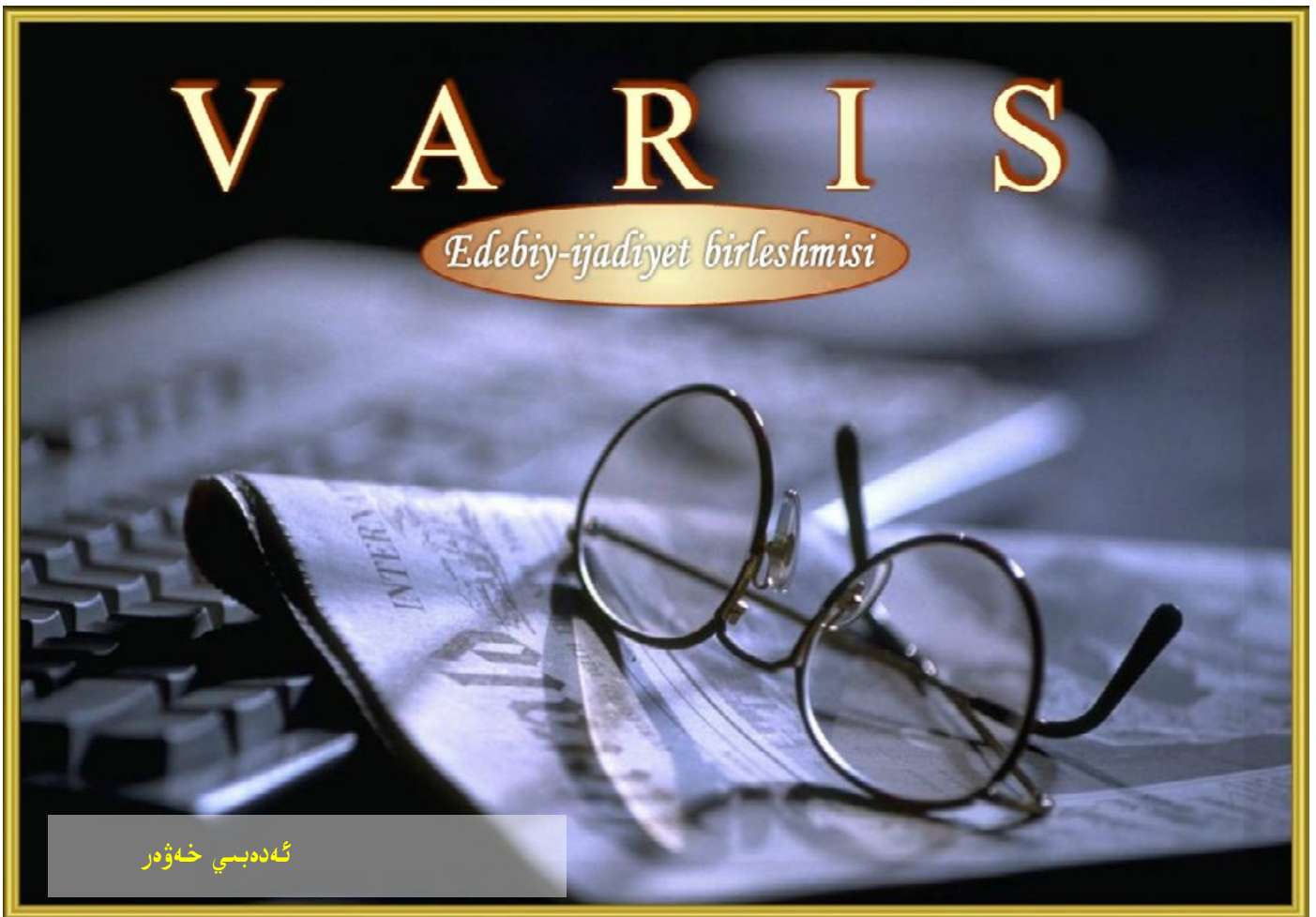
- دادامنى قويۇۋىتىڭلار! مېنى ئېتىۋەتساڭلارمۇ مەيلى، دادامنى قويۇۋىتىڭلار! - دەپ زارلاتتى. - خەلق دۈشمىنى دادام دەپ ئاغزىغا ياتۇرۇپ ۋاقىراۋاتقىنىنى قارا! ھوي، كاپىتالىزمنىڭ كۈچىگى، كۆكەمە، ھايۋان! - دېدى قولىغا قىزىل لاتا باغلىۋالغان بىرسى. مەريەمنى سانىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن چۈجىدەك سىلكىنىپ:

- رەھىم قىلىڭلار، دادامنىڭ گۇناسى يوق!

- بار نېرى! ...

مەريەمنى چالمىدەك پېقىرتىپ تاشلىۋەتكەن ئۇ بېرەھىم توڭ قارغىدەك چاڭلىداپ، توپنى ئېلىپ ماڭدى. مەريەم بېغىلاپ ياتقان مەريەمگە، ئېيتقىسىز بوزەكلىگىمىزدىن مەسخىرەۋازلارنىڭ تۇتقىنى بولۇپ كېتىۋاتقان ئۇنىڭ دادىسىغا قاراپ ئامالسىز تۇرغىنىدا، ئالىمغا چۈشكەن قۇرۇتلارنى ئەسلەپ ئۇلارغا لەنەتلەر ياغدۇردۇم:

- مەريەم تۇتۇڭ، كېتەيلى. بۇ يەردىن چاپسانراق كېتىۋالايلىچۇ، - ئۇنى يۆلەشتۈرۈپ تۇرغۇزدۇم. چاپلىرى چۈگۈڭ، ياقىلىرى ئايرىق، مەڭزىلىرى ھۆپپىدە ئوت ئېلىپ، كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتكەن مەريەم قوللىرىغا ئېسىلىپ، ئايىقلىرىنى ئارانلا يۆتكىدى. بىز ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ چىقىدىغان قورۇقنىڭ ئايىغىغا يەتكەندە، چىپپىدە توختاپ، ئۆزىنى بىر قۇر

تاپقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جان كۆيەرلىرى ياشلارغا ئاق يول تىلەپ تور بەتلەرگە ئوي-پىكىرلىرىنى يېزىپ رىغبەتلەندۈردى.

بۇ يىل 28-ئىيۇلدا «ۋارىس ئەدەبىي-ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ ئىجادىيەت كىچىلىكى ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ كىچىلىككە كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىم، شائىر-يازغۇچىلار، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مۇھەررىرلىرى، مۇخبىرلار، نەشرىياتلارنىڭ رەئىسلىرى، «تەڭرىتاغ» تېلېۋىزىيەسىنىڭ ۋەكىللىرى، مەكتەپ مۇدىرلىرى، تالانتلىق ناخشىچى ۋە كومپوزىتورلار، جۇمھۇرىيەتلىك، ۋىلايەتلىك ۋە ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسلىرى، جەمئىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. بۇ كىچىلىككە بولغان قىزغىنلىق خەلقىمىزنىڭ «ۋارىس» قا ئىشىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ ئىجادىيەت كىچىلىكىدە بىرلەشمە ۋەكىللىرى، ئىجادىيەتچىلەر ۋە مېھمانلار سۆز قىلدى. «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «ئىنتىزار»، «ئىجتىكار»،

قازاقساندا ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان «ۋارىس ئەدەبىي-ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» بىرقىسىم ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ تەكلىپ-پىكىرلىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، نامىدىن چىقىپ تۇرغىنىدەك، ئەدەبىياتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش، تەرەققى قىلدۇرۇش يەنى، ئەدەبىياتىمىزغا ۋارىسلىق قىلىدىغان ياش ئىجتىكارلارنى يېتىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

قازاقىستان ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ تەكلىپ-پىكىرلىرى ئاساسىدا، ئەدەبىيات يولىدا قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتقان بىر تۈركۈم ياشلار بىرلىكتە ئىجادىيەتكە باشلىغان ئېدى. كۆپچىلىكنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە يېڭى قان بولۇپ قوشۇلغان «ۋارىس ئەدەبىي-ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ پىرىنسىپلىرى تۈزۈپ چىقىلدى ھەم فېيسبۇك قاتارلىق ئىجتىمائىي تورلاردا «ۋارىس ئەدەبىي-ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ ئەزالىرىنى بىر-بىرلەپ كۆپچىلىككە تونۇشتۇرۇلدى. ياش تالانت ئىگىلىرى ئىجادىيەتنى نامەيەن قىلىپ، خەلقنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىدى. ئەدەبىي-ئىجادىي بىرلەشمىنىڭ قۇرۇلغانلىقىدىن خەۋەر

ياردەم قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇيغۇر مائارىپىنى قوللاش فوندى ياش ئىجاتكارلارنىڭ بىر كىتاۋىنىڭ نەشرىدىن چىقىرىشقا ياردەمدە بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى «جانان» خانىم-قىزلار كۈلۈبىنىڭ رەئىسى مىزانگۈل ھەدە ئاۋامسالموۋا «ۋارىس» ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسىنى ھەر جەھەتتىن قوللاپ-قۇۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ناخشىچى ئارتۇر ئىلاخۇنۇمۇ ئىزگۈ تىلەكلىرى بىلەن كەلگۈسىدە مەزكۇر «ۋارىس» ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» بىلەن بىرلىكتە كونسېرت ئۇيۇشتۇرۇش خىيالى بار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۆتتى. كېچىلىككە خەلقىمىزنىڭ ياش ناخشىچىسى گۈلسەنەم مەشۇرۇۋامۇ قاتناشقان بولۇپ، ياش ئىجاتكارلارغا ئاق يول تىلەپ، ناخشا ئورۇنلاپ بەردى. ئەلۋەتتە، «ۋارىس» ياش ئىجاتكارلار ئۆمىگىنىڭ كۆزلىگىنى پەقەت كىتاپ چىقىرىشلا ئەمەس، بەلكى، ياشلارنىڭ ئانا تىلىغا بولغان مۇھەببىتىنى كۈچەيتىپ، يېڭى زامان شېئىرلىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بولغان قىزىقىشىنى ئويغىتىش. مېھمانلارنىڭ كېچىلىككە قاتنىشىپ بەرگىنىنىڭ ئۆزىلا «ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» گە بولغان بىر قوللاپ قۇۋەتلىشىنىڭ يارقىن ئىپادىسى.

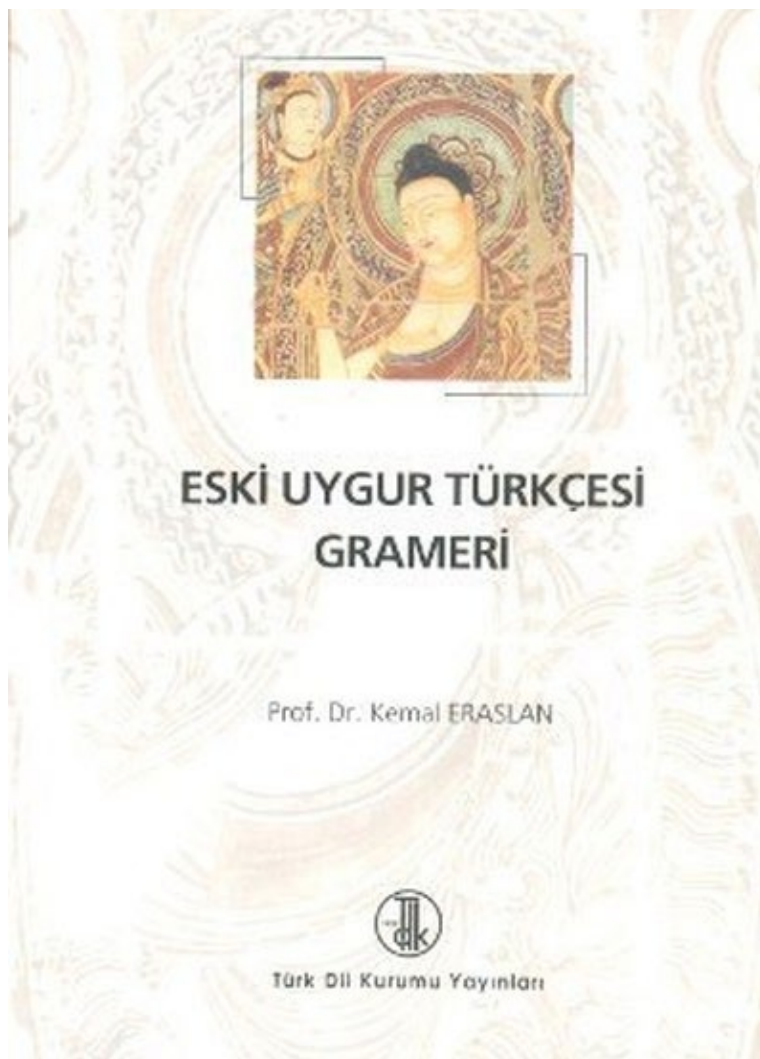
«ئازىيا بۈگۈن»، «غۇنچە»، «ئاخبارات» قاتارلىق گېزىت ۋە ژۇرنالنىڭ ۋەكىللىرى سەھنىدە سۆز قىلىپ «ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نى قوللاپ-قۇۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى، شۇنداقلا ئۆز گېزىت-ژۇرناللىرىدىن مەخسۇس بىر بەتنى «ۋارىس» ئىجادىيەتتىگە بېغىشلايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتتى. چېلەك تەۋەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ يېنىغا جايلاشقان مائارىپ كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئارزۇگۈل ئابدۇرېمۇۋا چېلەك تەۋەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى رەئىسى مايدىن ئاكا ئابدۇللا ئېۋىنىڭ داغدۇغىلىق كونسېرت ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ پەخرىي پۇخراسى، مىللىتىمىزنىڭ جان كۆيەرى كەرىم ئاكا خۇدايەردىيېۋ ياش ئىجادىيەتچىلەرنىڭ ئىككى كىتاۋىنى نەشرىدىن چىقىرىشقا ياردەملىشىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بەردى. ئىجادىيەت كېچىلىكىنىڭ ھۆرمەتلىك مېھمىنى، ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى مىرزەخمەت جەمبېۋ «ۋارىس» ئەزالىرىنى ناھىيە خەلقىگە رەسمىي تونۇشتۇرۇش كېچىلىكىنى ئۆتكۈزۈپ، بىر كىتاپنى نەشرىدىن چىقىرىپ بېرىشنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى. ئالاتائۇ ناھىيەلىك ئانىلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئاغىچىغان ھەدە ھېيۋا موشۇ قۇرلار مۇئەللىپىنىڭ بىر توپلىمىنىڭ نەشرىدىن چىقىشىغا

سۈرەتتە: «ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان بىر قىسىم زىيالىيلار ۋە ياش ئىجادىيەتچىلەرنىڭ يىغىلىش خاتىرىسى.

كىتاب ئۇچۇرى:

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى

ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك تىلى ۋە
ئەدەبىياتى فاكولتېتى ئوقۇتقۇچىسى پروفېسسور
دوكتور كەمال ئەرئاسلاننىڭ ئۇزۇن يىللىق
تەتقىقاتىنىڭ نەتىجىسى بولغان «قەدىمكى ئۇيغۇر
تىلىنىڭ گرامماتىكىسى» ناملىق كىتاب تۈرك تىلىدا
تۈركىيە تىل تەتقىقات ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر
قىلىندى. ئۇشۇ كىتاب 664 بەتتىن تەركىب تاپقان

بولۇپ، كىتاب كىرىش سۆز، ئىملا قائىدىسى، فونېتىكا، مورفولوگىيە، سىنتاكسىس، پايدىلانغان قوليازىلارنىڭ
ئىندەكسىلىرى، بۇددىزىم ۋە مانىخېيىزىم ئاتالغۇلىرى، گرامماتىكا ئاتالغۇلىرى قاتارلىق بۆلۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.
كىتابتىكى گرامماتىكىلىق قائىدىلەرگە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان تېكىستلەر مىسال كەلتۈرۈلگەن بولۇپ،
قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكىسى سىستېمىلىق ھالدا قېلىپلاشتۇرۇلغان. بۇ كىتاب تۈركولوگىيە ساھەسىدە
ھازىرغىچە نەشر قىلىنغان نوپۇزلۇق گرامماتىكا كىتابلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.
پروفېسسور دوكتور كەمال ئەرئاسلان ئەپەندى داڭلىق تۈركولوگ رېشىت رەھىمىتى ئاراتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ،
قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋە چاغاتاي تىلى ھەققىدە كۆپلىگەن تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان تونۇلغان تۈركولوگدۇر.
ئۇ كىتابىنىڭ كىرىش سۆز قىسمىدا، ئۇيغۇر تىلى ھەققىدە ئىزاھات بېرىپ مۇنداق يازغان: «ئۇيغۇر تۈركچىسى
تۈنجى بولۇپ شەھەر ھاياتىغا ئۆتكەن ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ تەرەققىي قىلغان شەھەر كۈلتۈرىنى، يۇقىرى سەنئەت
قابىلىيىتىنى ۋە ئۆز كەشپىياتى بولغان مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسىنى ئۆزىدە نامايان قىلغان بىر تىل ھېسابلىنىدۇ.
تۇرپاندىن قولغا چۈشۈرۈلۈپ كۆپ قىسمى ھازىر بېرلىن براندېنبۇرگ پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە ساقلىنىۋاتقان مول
قوليازىلار سۆز بايلىقى ۋە بۇددىزىم، مانىخېيىزىم ئاتالغۇلىرى تەتقىقاتى جەھەتتىن تولمۇ مۇھىم ۋە قىممەتلىك»

بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ ئىزاھاتى

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە) تەييارلىغان

قالغان؛ جىم، كەم سۆز: خامۇش ئادەم، ئالماس ئاكا خامۇش كۆزنى تۇرۇشقا تىككەنچە ئۇن - تىنسىز يانتاتتى. ② غەم - غۇسسەگە پاتقان، غەمكىن، ئويچان، چۈشكۈن؛ سولغۇن: دوختۇرخانا يېنىدىكى كوچىدا ياسىن خامۇش ھالدا كېتىۋېتىپ، بىردىنلا قادىرنى كۆرۈپ قالدى.

داغ I [ئىسىم] [پارسچە] ① نەرسىلەرنىڭ يۈزىدە باشقا رەڭدە ئايرىلىپ تۇرىدىغان كىچىككەنە جاي: قۇياش دېغى. ② نەرسىلەرنىڭ باشقا ماددىلار تېگىپ بۇلغانغان جايى: ياش دېغى. قولىمىز ئاھۇزار ئىچىدىكى خەلقنىڭ قېنىغا مەلەنگەن، بىزنىڭ يەۋاتقان، كىيۋاتقانلىرىمىزنىڭ ھەممىسىدە ئاشۇ قاننىڭ داغلىرى بار. ③ يارا ئىزى، جاراھەت ئىزى: ئايشەنىڭ يارىسى پۈتۈنلەي ساقايدى. پەقەت پېشانىسىنىڭ سول تەرىپىدە بىلىنەر - بىلىنمەس داغ پەيدا بولدى. ④ [كۆچمە] ئەيىب، نۇقسان، گۇناھ: ئۆزىدە قىلچە داغ يوق دەپ قارايدىغانلار، ئەمەلىيەتتە، ئەڭ پاسكىنا ئادەملەر بولۇشى مۇمكىن. ⑤ [كۆچمە] ئۆتمۈشكە مەنسۇپ ئىللەتلەرنىڭ رېئاللىقتىكى قالدۇقى: كونا جەمئىيەتنىڭ داغلىرى. ⑥ [كۆچمە] كىشىنى نومۇس-بەئىتلىككە قويىدىغان، نامىنى بۇلغايدىغان ئىش-ھەرىكەت ۋە گەپ-سۆز: نومۇس دېغى: ياخشىدىن باغ قالدۇ، ياماندىن داغ قالدۇ (ماقال). ⑦ [كۆچمە] ئېغىر مۇسبەت، قايغۇكۈلپەت، جۇدالىق - ھىجران، ئىشقى-مۇھەببەتتىن كۆڭۈلدە قالغان دەرد-ئەلەم؛ ھەسرەت: سىزنىڭ چەكسىز بەختكە تەلپۈنگەن قەلبىڭىزدە ئارمان ۋە مۇھەببەتنىڭ ئۆچمەس دېغىلا قالدۇ.

داغ II [سۈپەت] [پارسچە] قاينىتىلغان، قاتتىق قىزدۇرۇلغان: ياخشىغا يىلغ، يامانغا داغ (ماقال): قازاندىكى مايىنى داغ قىلىپ قويدۇم.

دەشت [ئىسىم] [پارسچە] ئۆسۈملۈك ئۈنمىگەن، سۇسىز، قاقاس يەر؛ چۆل: مەختۇمسۇلا شۇ يۈرگەنچە

ئاقىلانە [رەۋىش]، [ئەرەبچە+پارسچە]، ئەقىل ئىشلەتكەن ھالدا، ئەقىللىق كىشىلەرگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن: ئاقىلانە ئىش قىلماق. ئاقىلانە مەسلىھەت.

بوغۇناق [ئىسىم]، ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەن توپا-چاڭ: ئۇلار شۇ سۆز ئۈستىدە تۇرغان چاغدا، كۆڭنىڭ يۈزىنى بىر قەۋەت بۇلۇتتەك بوغۇناق قاپلاپتۇ.

پەخەس [رەۋىش] [پارسچە] ھوشيار، دىققەت، ئاگاھ: پەخەس بولماق.

توختاۋسىز [رەۋىش] توختىماستىن، ئۈزلۈكسىز: ئۇنىڭ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىدىن توختاۋسىز ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

تۇمانلىق ① [سۈپەت] تۇمانى بار، تۇمان بىلەن قاپلانغان: تۇمانلىق ھاۋا ۋە يېپىشقاق پاتقاقلار كىشىلەر كۆڭلىنى بىزار قىلىدۇ. ② [سۈپەت] [كۆچمە]، زۇلمەتلىك، ئېچىنىشلىق: ئۇ يېشىنى ئېيتقانچە كۆزىنى بىر ئوچىكغا تىكتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆتمۈشنىڭ تۇمانلىق، چېگىش كارتىنىسى ئەكس ئەتەتتى. ③ [سۈپەت] [كۆچمە]، غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق ئەمەس: ئۇنىڭ خىياللىرىمۇ بېشى ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن ئاشۇ تاماكا ئىسىدەك تۇمانلىق ئىدى. ④ [ئىسىم] [ئاسترونومىيە] تۇمانغا ئوخشاش كۆرۈنىدىغان بىر خىل ئاسمان جىسمى. سامانىيولى سىستېمىسى ئىچىدىكىسى گالاكتىكا ئىچىدىكى تۇمانلىق، سىرتىدىكىسى بولسا گالاكتىكا سىرتىدىكى تۇمانلىق ياكى گالاكتىكا سىرتىدىكى يۇلتۇزلار سىستېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

جىلغا [ئىسىم] تاغلار، ئېگىزلىكلەر ۋە دۆڭلۈكلەر ئارىلىقىدىكى ساي.

چەۋرە [ئىسىم] ئەۋرىنىڭ پەرزەنتى.

خامۇش [سۈپەت] [پارسچە] ① شۈك، جىم بولۇپ

دەشتلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن ئېشىپ، بىرگۈزەل يايلاققا يېتىپ كەپتۇ.

ژۇتداش-يۇرتداش [ئىسىم] ① بىر يۇرتتا بىللە ياشاۋاتقان ئادەم (بىر-بىرىگە نىسبەتەن)، بىر يۇرتلۇق: بۇ ئىككىلەرنىڭ ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈكى قازاق بولۇپ، غۇلجا تېكەسلىك ئىكەن، ئۇنىڭ كازىم بىلەن يۇرتداش چىققىنى تازىمۇ ياخشى بولدى. ② ۋەتەنداش.

ساياق [سۈپەت] ① ھەر يەردە ئۆز بېشىمچە يۈرىدىغان، ئىگە-چاقىسىز، سەرگەردان: ساياق بالا. ساياق يىگىت. ساياق يۈرگەن تايلاق يەر (ماقال). ② توپقا قوشۇلماي يۈرىدىغان، بىباش: ساياق كالا.

سولغۇنلۇق [ئىسىم] سولغۇن ھالەت، سولغۇن كەيپىيات: ئۇلارنىڭ چىرايىدىن سولغۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى.

سىرغىماق [پېئىل] ① ناھايىتى ئاز مىقداردا ئاستا - ئاستا سارقىماق، سارقىپ ئاقماق: زەيتۇنەنىڭ كۆز چاناقلىرىدىن چىققان ياش تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ تۆۋەنگە سىرغىدى. ② سىيرىلماق: تۆتتى قىزنى نەچچە، تۆتتىيۇ ئەمما، قولىرىدىن ئاجىزار ئىدى سىرغىپ بېلىقتەك.

سەللىمازا [رەۋىش] [ئەرەپچە] ئۈزۈل - كېسىل، پۈتۈنلەي، تولۇق (كېسەل كىشى ھەققىدە): سەللىمازا ساقايماق.

سەنتۇرۇلمەك [پېئىل] تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ، خۇددى يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك ماڭماق، مۇدۇرۇلمەك: كامىل گويا كېسەل كىشىدەك سەنتۇرۇلۇپ تېلېفون تۇرۇپكىسىنى ئالدى.

شاڭخو [ئىسىم] [خەنزۇچە] مەسخەرە، مازاق؛ چاقچاق: شاڭخو قىلماق.

كانىكول [ئىسىم] [رۇسچە] ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇشنى توختىتىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ۋاقىت: كانىكول قىلماق. يازلىق كانىكول.

كۈلپەت [ئىسىم] [ئەرەپچە] ئېغىر قىيىنچىلىق، ئازاب-ئوقۇبەت، دەرد-ئەلەم: كۈلپەت چەكمەك. كۈلپەت چۈشمەك. كۈلپەت سالماق؛ ئۇنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن ئېغىر كۈلپەتلەردىن ئىچىم ئېچىشتى.

كەشتە [ئىسىم] [پارسچە] رەختنىڭ يۈزىگە يىڭنە بىلەن تىكىپ چۈشۈرۈلگەن گۈل، تۈرلۈك رەسىم، ھەر خىل سىزىقچە ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: پاتىمە كەرگىگە يېپىلغان لاتىغا ئېگىشىپ كەشتە تىكىپ ئولتۇراتتى.

گىرىمىسەن [ئىسىم] ① ياز كۈنلىرى كەڭ دالدىكى ئىسسىق ھاۋانىڭ يىراقتىن سۇ ياكى شامالداك، خىرە، غۇۋا كۆرۈنۈشى؛ سەراپ، ئېزىتقۇ: يېڭىدىن ئېڭىزغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىمىسەن يىراقلىرىدىن كۆرۈنگەن سۈدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ② [رەۋىش] خىرە، غۇۋا، تۇتۇق: گىرىمىسەن يورۇماق.

لەھزە [ئىسىم] [پارسچە] كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتىدىغان ۋاقىت، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت: مۇئەللىم ئاستىلاپ توختىدى سۆزدىن، بىر لەھزە ئارىغا چۆكتى سۈكۈنات. چۈشەندىم، ئۆمۈرگە مېھمان ئەمەس بىز، كۈرەشنىڭ سەھنىسى ئىكەن بۇ ھايات!

مەشرىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى]. شەرق، كۈن چىقىش: مەشرىقتىن مەغرىبقچە.

مەغرىب [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى] غەرب، كۈنپېتىش، كۈن ئولتۇرۇش: - ئۇنىڭ نېرسىغا ئاللا كېرەم بار، خۇدا ئاسانلىق بەرسە مەغرىب تەرەپنى پاناھ قىلارمەن، - دېدى ئۇ.

مەنتىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] ① ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تەرەققىياتى ياكى تەپەككۇرنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى، يەنى گەپ-سۆز، پىكىر، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىقلىقى: تۇرمۇش مەنتىقى؛ بۇ پىكىر مەنتىققە سىغمايدۇ. ② تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى: - ئاكىسى گۇناھكار بولسا سىڭلىسىمۇ گۇناھكار بولىدۇ، دېگەن مەنتىقنى ئۆمرۈمدە مانا ئەمدى كۆرۈۋاتىمەن! ③ تەپەككۇر شەكلى ۋە تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن؛ لوگىكا: داۋۇت ئەنتاكىي ئىلىم ۋە مەرىپەتلەرنى خىمىيە، ئاسترونومىيە، قانۇن، مەنتىق قاتارلىق بىرنەچچە قىسىم ۋە گۇرۇپپىلارغا ئايرىپ، ئۇلارنىڭ چېگرىلىرىنى بەلگىلىگەن.

مەنتىقىي [سۈپەت] [ئەرەپچە] ① مەنتىققە ئائىت: مەنتىقىي فورمۇلا. ② مەنتىققە ئاساسلانغان؛ مەنتىقلىق: ئادالەت «ئائامنىڭ بۇقىرىقى ھۆكۈمى مەنتىقىي خۇلاسىگە توغرا كەلمەسلىكى مۇمكىن، بۇنى مەن ئۆزۈم تەكشۈرۈپ سىناپ كۆرۈشۈم لازىم ئىكەن» دېگەن ئويغا كەلدى.

مەھلىيا [سۈپەت] [پارسچە] ئادەم ياكى بىرەر نەرسىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، ئەس-ھوشنى يوقاتقان؛ چىن دىلىدىن كۆيگەن: مەھلىيا بولماق. مەھلىيا قىلماق.

ناتىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] سۆزمەن، نۇتۇق سۆزلەش

ئىقتىدارى يۇقىرى، گەپكە ئۇستا، گەپدان: ئۇ ناھايىتى پائالىيەتچان، ھارماس ھەمدە ناھايىتى ئاتىق ئادەم ئىدى.

ئولجا [ئىسىم] ① ئۇرۇش-جەڭلەردە قارشى تەرەپتىن تارتىۋېلىنغان، غەنىيەت ئېلىنغان بۇيۇم، نەرسە: ئولجا ئالماق. ② شىكار، ئوۋغا چىققاندا ئوۋلىغان نەرسە، ئوۋ.

ۋاقىتە - ۋەقە [ئىسىم] [ئەرەپچە] ① تارىختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە، ئىش: شاھزادە بولغان ۋەقەنى ئاتىسىغا دەپ بېرىپتۇ. ② ئاسادىيىي يۈز بەرگەن ھادىسە، كېلىشمەسلىك: كۈچىدا قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپتۇ.

ۋەھىمىلىك [سۈپەت] ۋەھىمە باسقان، ۋەھىمە قاپلىغان؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق: كاللامدا ھەر خىل ۋەھىمىلىك پىكىرلەر ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىدى.

ئېدىت [ئىسىم] [ئەرەپچە] ھېساب، سان: ھازىر بوزلۇق ئىچىدە ئوسا قىلىنىۋاتقان يەرنىڭ ئېدىتى يوق.

ئېدىتلىق [سۈپەت] سان - سانقى ئېلىنغان، ھېساب - كىتاب قىلىنغان: ئېدىتلىق ئىش بۇزۇلماس (ماقال).

ئېرىپان [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى]. كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان تەلىم-تەربىيە: مەرىپەت، مائارىپ: ئىلىم - بىلىم مەنبەسى نۇرى ئېرىپاندۇر كىتاب، تېخنىكىسىنىڭ خەزىنىسى كەڭرى ئىمكاندۇر كىتاب.

ئىستېمالچى [ئىسىم] ئىستېمال قىلغۇچى، ئىشلەتكۈچى، پايدىلانغۇچى؛ سېتىۋالغۇچى، خېرىدار: ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتماق.

ئىنتىلىمەك [يېئىل] بىرەر نەرسىگە، بىرەر كىمگە ۋە ياكى بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ قىزىقماق، تەلۈرمەك: دەرسكە ئىنتىلمەك. كېلەچەككە ئىنتىلمەك.

يالتىرىماق [يېئىل] پارقىرىماق، چاقنىماق: ياسىنىڭ سۈزى ئاياغلىشىشى بىلەن تەڭ، ئەڭگۈشتەردىن ۋال - ۋۇل قىلىپ بىر نۇر چاقناپتۇ - دە، پۈتۈن ئەتراپ نۇر بىلەن يورۇغاندەك يالتىراپ كېتىپتۇ.

ياقلىماق [يېئىل] ① تەرىپىنى ئالماق، قۇۋۋەتلىمەك، قوللىماق، ھىمايە قىلماق: بەزىلەر ئىلگىرى قۇلدۇرلارنى قانداق چىڭ تۇرۇپ ياقلىغان بولسا ھازىرمۇ ئەڭ ئەشەددىي ئەزگۈچى زېمىندارلارنى، بۇلدار بايلارنى شۇنداق ياقلىماقتا.

② ئىلمىي ئىشتا بىرەر تېما ياكى كۆزقاراشنى تولۇق دەلىللەپ، شەرھلەپ چىقماق، ئۇنىڭ شۇنداقلىقىنى ئىسپاتلىماق: دىسسىپلىنە ياقلىماق. ③ تەرەپكە بۆلۈنمەك: - ئۇنداق گۇمانلىق ئادەمنىڭ زادى ئىزنى يوقاتماسلىق كېرەك، تېز بارغىن، ھەلەكنى تېپىپ ئىككى ياقلاپ ئىزدەڭلار، - دېدى تىلەك جۈمەگە.

يېگانە [سۈپەت] [پارسچە] تەنھا، يالغۇز، مۇڭداشقۇدەك ياكى ھەمكارلاشقۇدەك ھېچكىم، ھېچنەمىسى يوق، بىر: ئۇ يېگانە ئۆزى بىمارغا قاراپ ئولتۇراتتى. ② مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە، ھېچكىم ياكى ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدىغان، ھەممىدىن ئېسىل دەرىجىدە، بىرلا: شاھنىڭ بىرلا ئارزۇلۇق قىزى بار ئىكەن، ھۆسن - جامالدا يېگانە ئىكەن.

قايماق [ئىسىم] تىندۇرۇلغان ياكى قاينىتىلغان سۈت يۈزىدە ھاسىل بولىدىغان ۋە تەركىبىدە ماي بولىدىغان نېپىز قەۋەت.

قايماق II [يېئىل] ① قىڭغىر، ئەگرى بولۇپ قالماق؛ ئېگىلمەك: تاختاي ئاپتاپتا تۇرۇپ قېيىپ قېلىپتۇ. ② مەلۇم بىر تۈز سىزىق، يۆنىلىشتىن بىر تەرىپىگە چەتلىمەك، كەينىگە يانماق: ئېقىۋاتقان سۈنى قايدۇرۇپ ئالماق.

قىيان [ئىسىم] «سۇ» قاتتىق ياغقان يامغۇر ياكى قار سۇلىرىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولىدىغان كۈچلۈك لاتقا ئارىلاش سۇ ئېقىمى.

ھېرىس [سۈپەت] [ئەرەپچە] بىرنەرسىگە ئىشتىياق باغلىغان، كۆڭۈل قويغان، ئىشقاۋاز، ئامراق: ئۇ باغۋەنچىلىككە ھېرىس ۋە گۈلخۇمار ئادەم ئىدى.

ھېكمەت [ئىسىم] [ئەرەپچە] ① ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك، ئەقىل-ئىدراك: ۋەتەن ئىشقى بولۇپ دەرىمان ئىلىم-پەندىدىن گۆھەر تاپتى، دىلىغا سالىدى ئۇستازىم ئۆمۈر مەناسى ھېكمەتنى. ② بىلىش، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە: ئۇرۇش سەنئىتى توغرىسىدىكى كىتابلاردا، بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ دېگەن ھېكمەت بار. شۇ ھېكمەت بويىچە ئىش قىلىمىز. ③ ئەزلەرنىڭ ئىسمى.

ئەۋرە [ئىسىم] نەۋرىنىڭ بالىسى: بۇ بالا ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەۋرىسى بولىدۇ.

مۇقاۋىدىكى رەسىملەرنى قازاقىستانلىق ئۇيغۇر رەسسام ۋېنرا ۋاجىتوۋا سىزغان

ئەسكەرتىش: قىرغىزىستان ۋە قازاقىستاندىكى ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئىملاسى شۇ رايوندا قوبۇل قىلىنغان ئىملا قائىدىسىگە ھۆرمەت قىلىنغان ئاساستا بېرىلدى.